DOCTORIS SUBTILIS ET MARIANI

B. IOANNIS DUNS SCOTI

ORDINIS FRATRUM MINORUM

OPERA OMNIA

IUSSU ET AUCTORITATE

RMI P. IACOBI BINI

TOTIUS ORDINIS FRATRUM MINORUM MINISTRI GENERALIS

STUDIO ET CURA COMMISSIONIS SCOTISTICAE

AD FIDEM CODICUM EDITA

PRAESIDE

P. BARNABA HECHICH

SOCIIS

PP.: BENEDICTO HUCULAK, IOSEPHO PERCAN, SATURNINO RUIZ DE LOIZAGA, CAESARE SACO ALARCÓN

VIII

CIVITAS VATICANA

TYPIS VATICANIS

MMI

IV

ORDINATIONIS QUAESTIONUM CONCORDANTIA

INTER EDITIONEM VATICANAM ET LUGDUNENSEM *

Ed. Vaticana		Ed. Lugdunensis	
Liber II		Liber II	
d. 4-5	q. 1-2	d. 4	q. un.
d. 4-5	q. 1-2	d. 5	q. 1
—	—	d. 5	q. 2
d. 6	q. 1	d. 6	q. 1
d. 6	q. 2	d. 6	q. 2
d. 7	q. un.	d. 7	q. un.
d. 8	q. un.	d. 8	q. un.
d. 9	q. 1-2	d. 9	q. 1
d. 9	q. 1-2	d. 9	q. 2
d. 10	q. un.	d. 10	q. un.
d. 11	q. un.	d. 11	q. un.
—	—	d. 12	q. 1
—	—	d. 12	q. 2
d. 13	q. un.	d. 13	q. un.
d. 14	q. 1	d. 14	q. 1
d. 14	q. 2	d. 14	q. 2
—	—	d. 14	q. 3
—	—	d. 15-25	
d. 26	q. un.	d. 26	q. un.
d. 27	q. un.	d. 27	q. un.
d. 28	q. un.	d. 28	q. un.
d. 29	q. un.	d. 29	q. un.
d. 30-32	q. 1-4	d. 30	q. 1
d. 30-32	q. 1-4	d. 30	q. 2
d. 30-32	q. 1-4	d. 31	q. un.
d. 30-32	q. 1-4	d. 32	q. un.
d. 33	q. un.	d. 33	q. un.
d. 34-37	q. 1-5	d. 34	q. un.
d. 34-37	q. 1-5	d. 35	q. un.

Ed. Vaticana		Ed. Lugdunensis	
d. 34-37	q. 1-5	d. 36	q. un.
d. 34-37	q. 1-5	d. 37	q. 1
d. 34-37	q. 1-5	d. 37	q. 2
d. 38	q. un.	d. 38	q. un.
d. 39	q. 1-2	d. 39	q. 1
d. 39	q. 1-2	d. 39	q. 2
d. 40	q. un.	d. 40	q. un.
d. 41	q. un.	d. 41	q. un.
—	—	d. 42	q. 1
—	—	d. 42	q. 2
—	—	d. 42	q. 3
—	—	d. 42	q. 4
d. 42	q. un.	q. 42	q. 5
—	—	d. 43	q. 1
d. 43	q. un.	d. 43	q. 2
d. 44	q. un.	d. 44	q. un.
Liber III		Liber III	
d. 3	q. 1	d. 3	q. 1
d. 14	q. 3	d. 14	q. 3
d. 34	q. un.	d. 34	q. un.
d. 36	q. un.	d. 36	q. un.
Liber IV		Liber IV	
d. 1 pars 1	q. 1	d. 1	q. 1
d. 14	q. 1	d. 14	q. 1
d. 14	q. 2	d. 14	q. 2
d. 16	q. 2	d. 16	q. 2
Liber IV Suppl.		Liber IV	
d. 49 pars 2	q. 5	d. 49	q. 14

* Indicantur solummodo distinctiones et quaestiones quae in hoc volumine allegantur, quaeque a nobis nondum editae sunt. — Numeri progressivi textus quaestionum editionis Lugdunensis, an. 1639, concordant cum numeris edtionis Vaticanae inter uncos quadratos [ ] inclusis et in marginibus internis positis.

INDEX GENERALIS

LIBER SECUNDUS

DISTINCTIONES QUARTA ET QUINTA

PAG.

QUAESTIO 1: Utrum inter creationem et beatitudinem angeli boni fuerit aliqua mora 1

QUAESTIO 2: Utrum angelus prius meruerit beatitudinem quam eam acceperit 3

I – Ad secundam quaestionem 5
A. Opinio quam tenet Petrus Lombardus 5
B. Opinio communis ac propria 6
C. Ad argumenta principalia 9
II – Ad primam quaestionem 10
A. Quot morae ponendae sint circa angelos 10
1. Plurium morarum possibilitas 10
2. Quid sentiendum 13
B. Quae fuerunt illae morae 18
C. Ad argumenta principalia 22
D. Ad rationem opinionis ponentis duas moras tantum . . 23

DISTINCTIO SEXTA

QUAESTIO 1: Utrum angelus malus potuerit appetere aequalitatem Dei 25
I – Ad quaestionem 26
A. Opinio aliorum 26
B. Opinio propria 27
C. Ad argumenta pro opinione aliorum 29
II – Ad argumentum principale 34

QUAESTIO 2: Utrum primum peccatum angeli fuerit formaliter superbia 35
I – Ad quaestionem 39
A. Quae fuit malitia in primo angelo peccante 39

PAG.

1. De actibus voluntatis ordinatis et deordinatis 39
2. De prima inordinatione 'velle amicitiae' 41
3. De prima inordinatione 'velle concupiscentiae' 42
a. De concupiscentia beatitudinis 42
b. De concupiscentia excellentiae 56
B. Ad quod genus peccati pertinebat malitia in primo angelo peccante 57
II – Ad argumenta principalia 64
III – Ad argumenta in oppositum 67

DISTINCTIO SEPTIMA

QUAESTIO UNICA: Utrum malus angelus neccessario velit male 69
I – Ad quaestionem 73
A. Opiniones aliorum 73
B. Improbatio opinionum simul 75
C. Improbatio primae opinionis in speciali 83
D. Improbatio secundae opinionis in speciali 85
II – Responsio propria 88
A. De gradibus bonitatis et malitiae 88
B. De bonitate et malitia in angelo malo 93
1. De bonitate ex genere 94
2. De bonitate 'meritorie' 94
a. De potentia reali quae est principium 94
b. De potentia reali quae est differentia entis 94
c. De potentia logica 99
3. De bonitate virtuosa sive ex circumstantia 106
III – Ad argumenta principalia 111

DISTINCTIO OCTAVA

QUAESTIO UNICA: Utrum angelus possit assumere corpus in quo exerceat opera vitae 121
I – Ad quaestionem 124
A. Quid sit angelum assumere corpus 125
B. Quale corpus angelus assumat 125
C. Quae opera vitae in corpore assumpto angelus exercere possit 127
II – Ad argumenta principalia 131

PAG.

DISTINCTIO NONA

QUAESTIO 1: Utrum angelus superior possit illuminare inferiorem 133

QUAESTIO 2: Utrum unus angelus possit intellectualiter loqui alteri 134

I – Ad secundam quaestionem 139
A. Opinio Henrici Gandavensis 139
1. Quomodo angelus loquens congnoscat singulare . . . 139
2. Quomodo cognitio singularis possit latere alium angelum 143
3. Quomodo cognitio singularis alii angelo manifestetur 145
4. Quomodo unus angelus alium illuminet 147
B. Opinionis improbatio 148
C. Responsio propria 156
1. De modo loquendi angeli 156
a. Ratio prima 157
b. Ratio secunda 164
2. Ulterior quaestionis declaratio 165
a. Quid causetur in intellectu angeli audientis 166
b. Qualiter angelus loquitur uni et non alteri 173
II – Ad primam quaestionem 174
III – Ad argumenta principalia primae quaestionis 177
IV – Ad argumenta principalia secundae quaestionis 179
V – Ad argumenta pro opinione Henrici 194

DISTINCTIO DECIMA

QUAESTIO UNICA: Utrum omnes angeli mittantur 203
I – Ad quaestionem 203
II – Ad argumentum principale utriusque partis 206

DISTINCTIO UNDECIMA

QUAESTIO UNICA: Utrum angelus custodiens possit effective aliquid causare in intellectu hominis custoditi . . . 207
I – Ad quaestionem 209
A. Opinio Avicennae 209
B. Responsio propria 213

PAG.

1. Angelus non potest aliquid effective causare in intellectu hominis custoditi 214
2. Quid potest angelus facere in intellectu hominis custoditi 216

II – Ad argumenta principalia 222

DISTINCTIO DECIMA TERTIA

QUAESTIO UNICA: Utrum lux gignat lumen tamquam propriam speciem sensibilem sui 227

I – Ad quaestionem 228
A. Quid sit lux 229
B. Quid sit lumen 230
C. Qualiter lumen a luce gignatur 233

II – Ad argumenta principalia 238

DISTINCTIO DECIMA QUARTA

QUAESTIO 1: Utrum corpus caeleste sit essentia simplex 243

QUAESTIO 2: Utrum aliquod sit caelum mobile, aliud a caelo stellato 254

I – Ad quaestionem 255
A. Omnes astronomi concordant esse ad minus novem caelos 256
B. Discordant an sint plures quam novem 259

II – Ad argumenta principalia 269

DISTINCTIO VIGESIMA SEXTA

QUAESTIO UNICA: Utrum gratia sit in essentia animae vel in potentia 271

I – Ad quaestionem 273
A. Opinio aliorum 273
B. Opinionis improbatio 275
C. Opinio propria 279

II – Ad argumenta principalia 280

PAG.

DISTINCTIO VIGESIMA SEPTIMA

QUAESTIO UNICA: Utrum gratia sit virtus 283
I – Ad quaestionem 284
A. Opinio prima 284
B. Opinio propria, iam ab aliis proposita 286
II – Ad rationem principalem 289

DISTINCTIO VIGESIMA OCTAVA

QUAESTIO UNICA: Utrum liberum arbitrium hominis sine gratia possit cavere omne peccatum mortale 291
I – Ad quaestionem 293
A. Opinio aliorum dupliciter proposita 293
B. Opinionis improbatio 294
1. Contra conclusionem in se 294
2. Contra duas opinionis vias in speciali 297
C. Responsio propria 300
II – Ad argumenta principalia 302

DISTINCTIO VIGESIMA NONA

QUAESTIO UNICA: Utrum iustitiam originalem in Adam necesse sit ponere aliquod donum supernaturale 305
I – Ad quaestionem 306
A. Opinio Henrici Gandavensis 306
B. Opinio propria 310
II – Ad argumenta principalia 315
III – Ad aliqua dicta Henrici Gandavensis 317

DISTINCTIONES TRIGESIMA, TRIGESIMA PRIMA ET TRIGESIMA SECUNDA

QUAESTIO 1: Utrum quilibet, secundum legem communem propagatus ab Adam, contrahat peccatum originale 319

QUAESTIO 2: Utrum peccatum originale sit carentia originalis iustitiae 321

PAG.

QUAESTIO 3: Utrum anima contrahat peccatum originale a carne infecta, concupiscibiliter seminata 323

QUAESTIO 4: Utrum in baptismo remittatur peccatum originale 326

I – Ad omnes quaestiones insimul 326
A. Opinio aliorum 326
1. Opinionis expositio 326
2. Dubia contra opinionem 331
B. Opinio propria, quae sumitur ab Anselmo 338
1. Quid sit peccatum originale 338
2. An peccatum originale sit in omnibus communiter propagatis 341
3. Unde peccatum originale contrahatur 348
4. Qualiter peccatum originale remittatur per baptismum 348
II – Ad argumenta principalia 349
A. Ad argumenta primae quaestionis 349
B. Ad argumenta utriusque partis secundae quaestionis . . 352
C. Ad argumenta utriusque partis tertiae quaestionis . . . 354
D. Ad argumentum quartae quaestionis 356

DISTINCTIO TRIGESIMA TERTIA

QUAESTIO UNICA: Utrum peccato originali debeatur sola carentia visionis divinae pro poena 359
I – Ad quaesionem 361
II – Ad argumenta principalia 364

DISTINCTIONES TRIGESIMA QUARTA, TRIGESIMA QUINTA, TRIGESIMA SEXTA ET TRIGESIMA SEPTIMA

QUAESTIO 1: Utrum peccatum sit a nobis sicut a causa 369

QUAESTIO 2: Utrum peccatum sit per se corruptio boni 372

QUAESTIO 3: Utrum peccatum sit poena peccati 374

QUAESTIO 4: Utrum peccatum possit esse a Deo 375

I – Ad secundam quaestionem 379
A. Peccatum est formaliter privatio boni 379
B. Cuius boni peccatum sit formaliter privatio 380
1. Opiniones aliorum 381
2. Opinionum improbatio 382

PAG.

3. Solutio propria 385
4. Quattuor quaesita de peccato eorumque solutio 388
a. Ad primum quaesitum 389
b. Ad secundum quaesitum 391
c. Ad tertium quaesitum 391
d. Ad quartum quaesitum 392
C. Ad argumenta principalia 394
II – Ad primam et quartam quaestionem 395
A. Ad primam quaestionem 395
1. Peccatum est a bono 395
2. Quomodo peccatum sit a bono ut a causa 398
a. Opiniones aliorum 398
b. Solutio possibilis 408
3. Qualiter peccatum sit a voluntate creata 420
B. Ad quartam quaestionem 423
1. Opinio aliorum 423
2. Obiectiones contra rationes opinionis aliorum 424
3. Opinio propria et obiectionum solutio 428
C. Ad argumenta principalia primae quaestionis 435
D. Ad argumenta principalia quartae quaesionis 437
1. Ad argumenta prioris partis 437
2. Ad argumenta alterius partis 438
III – Ad tertiam quaestionem 439
A. Solutio 439
B. Ad argumenta principalia 445

QUAESTIO 5: Utrum voluntas creata sit totalis causa et immediata respectu sui velle, ita quod Deus respectu illius velle non habeat aliquam efficientiam immediatam, sed tantum mediatam 408
α. Opinio aliorum 408
β. Responsio ad quartam quaestionem ex praefata aliorum opinione profluens 415
γ. Instantiae contra opinionem aliorum earumque solutio 416
δ. Opinionis improbatio 418

DISTINCTIO TRIGESIMA OCTAVA

QUAESTIO UNICA: Utrum intentio sit solus actus voluntatis . . 449
I – Ad quaestionem 450
II – Ad argumenta principalia 452

PAG.

DISTINCTIO TRIGESIMA NONA

QUAESTIO 1: Utrum synderesis sit in voluntate 455

QUAESTIO 2: Utrum conscientia sit in voluntate 457

I – Ad utramque quaestionem 458
A. Opinio Henrici Gandavensis 458
1. Opinionis enuntiatio 458
2. Opinionis improbatio 458
B. Responsio propria 462
II – Ad argumenta principalia primae quaestionis 463
III – Ad argumenta principalia secundae quaestionis 464

DISTINCTIO QUADRAGESIMA

QUAESTIO UNICA: Utrum omnis actus sit bonus ex fine 467
I – Ad quaestionem 468
II – Ad argumenta principalia 470

DISTINCTIO QUADRAGESIMA PRIMA

QUAESTIO UNICA: Utrum aliquis actus noster possit esse indifferens 473
I – Ad quaestionem 474
A. Opinio aliorum 474
B. Opinio propria 475
II – Ad argumenta principalia 478

DISTINCTIO QUADRAGESIMA SECUNDA

QUAESTIO UNICA: Utrum peccata capitalia distinguantur 481

DISTINCTIO QUADRAGESIMA TERTIA

QUAESTIO UNICA: Utrum voluntas creata possit peccare ex malitia 483
I – Opinio aliorum 483
A. Opinionis enuntiatio 483
B. Opinionis improbatio 484
II – Opinio propria 485

PAG.

DISTINCTIO QUADRAGESIMA QUARTA

QUAESTIO UNICA: Utrum potentia peccandi sit a Deo 489
I – Ad quaestionem 490
II – Ad argumentum principale 493

INDICES

I – INDEX NOMINUM 499

II – INDEX AUCTORUM 503
A. Auctores in apparatu F allati 503
B. Auctores in apparatu T allati 518

III – ORDINATIONIS ET LECTURAE LOCI PARALLELI 531

IV – ORDINATIONIS QUAESTIONUM CONCORDANTIA INTER EDITIONEM VATICANAM ET LUGDUNENSEM 573

V – INDEX GENERALIS 575

[DISTINCTIONES QUARTA ET QUINTA

QUAESTIO 1

UTRUM INTER CREATIONEM ET BEATITUDINEM ANGELI BONI FUERIT ALIQUA MORA]

[D.4 q.un.] [1] Circa distinctionem quartam, ubi M a g i s t e r tractat quales angeli fuerint creati ('perfecti aut imperfecti, beati aut miseri'), quaero[a] utrum[b] inter creationem et beatitudinem angeli boni fuerit aliqua mora[1]. 1

Quod non: 2

Quia sine mora habuit beatitudinem naturalem, – ergo et supernaturalem.

---

[a] *Sequitur textus interpolatus*: utrum angeli boni fuerint beati in primo instanti creationis et angeli mali miseri (*et sequitur textus quaestionis*[1*]). Iterum quaero.

[b] *Loco* Circa (5) – utrum (7) *textus interpolatus*: «Post haec videndum» etc.[2*]. Circa istam quartam distinctionem, in qua Magister ostendit quales sunt creati angeli quantum ad eorum condiciones non naturales (quae sunt felicitas et miseria)[3*], quaeritur unum, utrum scilicet inter creationem et beatitudinem boni angeli fuerit aliqua mora, vel – sub alio termino – utrum boni angeli fuerint beati in primo instanti suae creationis et mali miseri (*et sequitur textus quaestionis*[4*]). Quaeritur secundo idem, sub alio termino, utrum scilicet.

APSVZBNYOQ(γμυ)

5 ¶ *Ante hanc distinctionem, adnot.* Deficit una quaestio [*cf. vol. VII* 603[2]] N[2] | *adnot.* Dist. 4 A[1] *et alii* 5-7 *et* 4*-10*: Circa (5) — utrum (7) = APSVZBNYO *edd.* Post (4*) — scilicet (10*) Q Circa (5*) — unum (7*) *in mg.* (*notando* Alius liber) μ 5 tractat] *ante* Magister Y pertractat V agit AS | quales] utrum AV an S[2] *om.* S' 6 fuerint creati] c. f. YO | aut[1]] vel VYO | aut[2]] vel VY an S 7 beatificationem APSZBN | angeli boni *ante* et V | fuit ZB 9 Quod] Quia V* 10 habuit = VNY *edd.* habent *rell.* | beatitudinem naturalem] n. b. S 1*-3* utrum — quaero = V

F 5-6 LOMBARDUS, *Sent.* II d. 4 c. un. n. 1 (SB IV 348): «Post haec videndum est utrum perfectos et beatos creavit Deus angelos, an miseros et imperfectos».

T [1] Cf. DUNS SCOTUS, *Rep.* II A d. 4 q. un.; de quaestionibus 1-2 (n. 1 et n. 7) cf. DUNS SCOTUS, *Lectura* II d. 4-5 q. 1-2.

[1*] Pro huius quaestionis textu cf. GUIL. DE ALNWICK, *Add. magnae* II d. 4 q. un. [2*] Cf. LOMBARDUS, *Sent.* II d. 4 c. un. n. 1 (SB IV 348). [3*] Cf. ibid. [4*] Pro huius quaestionis textu cf. DUNS SCOTUS, *Rep.* II B d. 4 q. un.

3 Probatio antecedentis: statim enim creatus angelus habuit speciem illam (de qua dictum est distinctione 3) in qua fuit obiectum beatitudinis naturalis praesens[2], et potentiam, – et per consequens, non impeditus, potuit uti illa, considerando essentiam divinam sub illa ratione (neque enim erat impeditus); et etiam, illa species movebat super omnes alias, in considerando essentiam divinam. Sed illo modo essentiam divinam intelligendo, et eam diligendo, erat beatitudo naturalis.

4 Probatio consequentiae, quia causa naturalis non est perfectior ad producendum suum effectum quam causa supernaturalis ad producendum suum effectum; sed causa naturalis statim habuit suum effectum, scilicet beatitudinem naturalem; igitur Deus – qui est causa supernaturalis – statim producit effectum suum, scilicet beatitudinem supernaturalem.

5 Praeterea, Augustinus XII *De civitate* cap. 9 dicit: «simul condens naturam et largiens gratiam»; ergo statim habuit angelus creatus gratiam. Sed simul habuit gratiam et beatitudinem, – probatio, quia simul in malis fuit culpa et poena (alioquin culpa eorum esset remediabilis).

APSVZBNYOQ(γμυ)

12 Probatio — enim] Antecedens probatur, quia statim Q | creatus angelus] a.c. BQ | habuit *rep.* B* 12-13 speciem illam] i. s. Q illa (!) s. Y aliquam s. O 13 distinctione 3] *spat. vac.* Y 13-14 in — potentiam *om.* SVYOQ 14 naturaliter A | et^1] vel in qua fuit divina scientia prius, et per (per *om.* A^1) A | potentia N 15 illa] ea SVZBN$'$ [...] P$'$ i. specie P^{2}N^{2}OQ | essentiam divinam] d. e. B 15-16 sub illa ratione] *rep. post* divinam^1 (17) P^{2}VB s. r. i. N 16 etiam *om.* V | illa^2] ista N 16-17 movebat] vincebat P*ZBN 17 in *om.* SVQ | considerando] *add.* autem Q | divinam *om.* N* | Sed] Sub ZYO *add.* sub N 17-18 Sed — divinam *om.* P^2 18 essentiam — intelligendo *om.* YO^{2}Q | divinam *om.* P^2 | eam] *add.* in A 20 consequentis A 21 suum effectum] e. s. Q | causa *om.* N 21-22 producendum *post* effectum^1 (22) PSVZB 22 effectum^1 *om.* YQ | sed] quae ABY quare cum PZN quia S *om.* O | naturalis] supernaturalis V*B 22-23 naturalis — causa *om.* P^2 22 habuit] *ante* statim Z producit B | suum effectum] e. s. BQ 23 naturalem *om.* O | igitur] *add.* et Q 23-24 qui — effectum *om.* YOQ 26 Praeterea] Item A | XII] XXII O | De civitate] Civitatis S *add.* Dei ANY | dicit *om.* YOQ 27 gratiam *om.* O* | habuit *post* creatus (28) Q 28 creatus *om.* O | Sed] *add.* si O^2 | Sed — gratiam *om.* P^{2}ZY | gratiam et beatitudinem] b. et g. V 29 malo V | culpa et poena] p. et c. VQ

F 26-27 AUGUST., *De civ. Dei* XII c. 9 [n. 2] (CCL 48, 364; PL 41, 357).

T [2] Cf. DUNS SCOTUS, *Ordinatio* II d. 3 n. 324-331 (VII 554-560).

Contra: 6

Augustinus I *Super Genesim*: 'Angelus primo factus est informis, secundo lux'; ergo etc.

[QUAESTIO 2

UTRUM ANGELUS PRIUS MERUERIT BEATITUDINEM QUAM EAM ACCEPERIT]

[D.5 q.1] [1] Et quia solutio huius quaestionis[3] dependet ex sequente quaestione[4], ideo quaero – circa distinctionem quintam[c] – utrum angelus prius meruerit[5] beatitudinem quam eam acceperit[6]. 7

Quod non: 8

Quia solum aliquid meretur ex obsequiis impensis homini; non

11* [c] *Loco* quaero circa distinctionem quintam *textus interpolatus*: « Post haec consideratio » etc.[5*]. Circa istam quintam distinctionem, in qua Magister agit de angelorum bonorum conversione et malorum aversione[6*], quaeritur principaliter de duobus; primum spectat ad conversionem bonorum[7*], et est.

APSVZBNYOQ(γμυ)

32 I] II AS libro I (l. I] I l. N) c. 2 (2] 3 B) PZBN *om.* VYO | Genesim] *add.* cap. Q | factus] *in ras.* P^2 *rescr.* P^2 | est *om.* B   33 informis] incorporeus A | ergo *om.* P | etc. *om.* Q   37 *adnot.* Distinctio 5 A^1 *et alii* | quia *om.* Z | huius] *ante* solutio B *post* quaestionis O | quaestionis *om.* V | dependet] pendet (*post* quaestione, 38 S) SQ   37-38 sequente quaestione] s. PZB quadam alia q. AYO solutione quaestionis sequentis Q   38 ideo] secundo A | quaero] *rep.* *post* quintam P *add.* etc. A *add.* solvetur post illam Qμυ   38 *et* 11*-14*: quaero — quintam (38) = APSVZBNYOγ Post (11*) — est (14*) Q *in mg.* (*notando* Alius liber) υ   38 quintam] *add.* (= *rep.*) quaero A   39 prius] primo PZB primus O | meruit AZBN | eam *om.* O   41 solum *om.* P*ZYOQ | aliquid meretur] aliquis m. a. Q *add.* aliquis N^2 *add.* prius A | obsequiis impensis] i. o. Y | homini] boni (!) B   41-42 non autem] a. (aut A) n. AY sed n. V

F 32-33 AUGUST., *De Gen. ad litt.* I c. 3 [n. 7] (CSEL 28^1, 7; PL 34, 248-249); c. 1 [n. 2] (p. 4; col. 247).

T [3] Cf. supra n. 1. [4] scil. distinctionis quintae, posita hic (n. 7). [5] Verba «mereor» et «demereor» Duns Scotus, sicut et alii scholastici doctores, pro praeteritis temporibus in forma activa adhibet ('meruit, demeruit, meruerunt...'); pro aliis vero temporibus in forma passiva ('meretur, demeretur, merentur...'). «Demereor» porro, secus ac in latinitate classica, media aetate negativum sensum habet, quatenus significat 'non mereri'. [6] Cf. DUNS SCOTUS, *Rep.* II A d. 5 q. un.

[5*] Cf. LOMBARDUS, *Sent.* II d. 5 c. 1 (SB IV 351). [6*] Cf. ibid. [7*] De secundo principali (scil. de malorum aversione) cf. infra, textus interpolatus in d. 6 sub n. 1.

autem meretur aliquid quod exspectatur, quia *spes quae differtur, affligit animam* (Prov. 13); ergo illud quod meretur, iam habet. Hoc autem non esset nisi illam beatitudinem, quam habet, mereretur pro obsequio.

9 Praeterea, maius praemium requirit maius meritum, secundum rationem; angeli autem maiorem gloriam habent multis hominibus electis; ergo requiritur in eis maius meritum. Sed homo est viator magno tempore, et habet multa opera meritoria et opera difficilia: praemium ergo angelorum requirit illa; sed tanta mora non fuit ante beatitudinem[7], – igitur etc.

10 Ad oppositum est Augustinus *De correptione et gratia*: 'Angeli' – inquit – 'sancti, qui persistiterunt, meruerunt illius vitae mercedem recipere'; quare, si meruerunt illud recipere prius quam receperunt, ergo prius etc.[8] (quaere ibi).

APSVZBNYOQ(γμυ)

42 expectet YOQ 42-43 affliget S 43 Prov. 13 *om.* YOQ | mereretur B | iam] illam *post* habet A 43-44 autem *om.* YOQ 44 habet] iam haberet *ante* illam Q | mereretur] meretur ZOQ *add.* habere P^2N | pro] ex V 46 Praeterea] Item A | $maius^1$ *in corr.* P^2 | praemium] *comp.* N^+ | $maius^2$] magis *post* meritum O 46-47 secundum rationem] s. regulam rationis N^2(*partim in mg.*)Q *om.* V 47 autem] sed *ante* angeli VQ *om.* O^* 47-48 multis — electis] quam multi homines electi Q 48 maius] magis P^* | maius meritum] mer. (praemium O^2) maius (maius *in corr.* O^2) AYO | Sed *om.* YO^* | Sed — est] Homo autem Q | est] ⌜...⌟ P^* 49 et *om.* Q | habet] *post* multa O *om.* Y | meritoria] bona et merita YO | meritoria — difficilia] bona d. et multa merita Q | opera *om.* V 50 praemium — illa] ergo requirit p. angelorum illa (i.] ista *ante* requirit YQ ita *ante* requirit O) AYOQ | illa] ita V ita; requirit autem (i. r. a.] aliquam N^2 *om.* P^2N') moram PZBN | sed] autem *post* tanta Y *om.* O | tanta] tamen P^2 50-51 tanta — beatitudinem] ante b. non fuit t. mora angelorum Q *add.* angelorum VY 51 etc. *om.* Q 52 Ad oppositum] Contra Q | Augustinus] *comp.* YO^* | correptione] *in corr.* P^2 correctione *in corr.* V^1 corruptione SY 53 inquit] inquam A *om.* YOQ | persistiterunt] *add.* et Y | illius] huius O 53-54 mercedem] *ante* vitae (53) A *om.* O 54 recipere = AYQ *edd.* percipere *rell.* | quare] quia PZBN sed YOQ | quare — $recipere^2$ *om.* S | si] sed N' non N^2YO^2(*in ras.*)Q | meruerint V | illud] illam N^2Q | prius] *post* quam S plus P^*Z post N^2YOQ *om.* N' 54-55 receperunt] receperint V 55 etc. — ibi *om.* Q

F 42-43 Prov. 13, 12 52-54 AUGUST., *De correptione et gratia* c. 11. n. 32 (PL 44, 935): «Angeli sancti... per idem liberum arbitrium steterunt ipsi, et huius permansionis debitam mercedem recipere meruerunt, tantam scilicet beatitudinis plenitudinem, qua eis certissimum sit semper se in illa esse mansuros».

T [7] scil. angelorum. [8] id est: 'ergo prius meruerunt beatitudinem quam eam acceperunt' (n. 7).

[I. – Ad secundam quaestionem

A. – Opinio quam tenet Petrus Lombardus]

[2] In ista quaestione secunda[9] non tenetur M a g i s t e r, qui in fine istius distinctionis quintae magis opinionem illam approbat, quae dicit 'ipsos fuisse beatos antequam ipsi eam meruerunt, et ipsam beatitudinem non meruisse'. Sed d i c i t 'eos mereri eam modo per obsequia impensa electis' (sicut miles meretur equum bene militaturus per eum[10]). 11

Non enim tenetur hoc: 12

Primo, quia si homo non fuisset creandus, tunc angelus non habuisset beatitudinem: non enim habuisset actum intrinsecum, circumscripto omni merito per quod mereretur, – per quem actum posset mereri beatitudinem; quod videtur inconveniens, quia unus angelus non dependet ab alio in merendo, et multo minus ab homine[d].

---

[d] *Sequitur textus interpolatus*: Similiter, actus intrinsecus est meritorius circumscripto actu extrinseco; igitur per illum potuerunt mereri.

APSVZBNYOQ(γμυ)

58 ista] illa S | secunda] *om.* P^*(*ante* quaestione)ZY | qui] quia V 59 istius] illius S huius YO²(*in corr.*)Q | opinionem illam] *post* approbat Q i. o. Y | approbat] probat vel a. A 60 ipsos] *add.* non O^* | beatos] beati (!) S | ipsi *om.* VY | meruerunt] meruerint AVY 60-61 et — meruisse *om.* YOQ 60 ipsam] ipsa in P^* 61 dicit eos mereri] merentur YO'Q mereri O² | modo] primo S 62 miles] *post* meretur Q eques V 62-63 equum — eum] *parvum spat. vac.* Y *om.* SOQ 62 militantem A 63 per *rep. ante* equum (62) P²Z | per eum] cum eo V 64 Non *om.* Y | Non enim] Sed non Q | enim] quidem AVNYO | tenetur hoc *om.* V | hoc] hic SBN 65 creatus VQ | tunc *om.* OQ 65-66 habuisset — non *om.* Y 66 non enim] quia n. Q | intrinsecum = O extrinsecus Q extrinsecum *edd.* beatificum i. A beatificum *rell.* 66-67 circumscripto omni merito *om.* Q 67 quod] quem Q | mereretur] meretur VZ mererentur OQ 67-68 per² — quod] secundum istos; hoc autem Q 68 unus *om.* Q 68-69 angelus] actus P^*Z 69 alio] homine Q | in merendo *om.* S | et] *om.* N' ergo N² 69-70 et — homine *om.* YOQ

15*-16* Similiter — mereri = Q *edd.*

F 58-61 Lombardus, *Sent.* II d. 5 c. 6 n. 2 (SB IV 354): «Aliis autem videtur quod beatitudinem, quam receperunt in confirmatione, per gratiam tunc appositam non meruerint, dicentes tunc non fuisse eis collatam gratiam ad merendum, sed ad beate vivendum, – nec [*in editione*: non] tunc eis datum esse bonum quo mererentur, sed quo feliciter fruerentur». 61 Ibid.: «Quod autem tunc in praemium acceperunt, per obsequia nobis exhibita (ex Dei obedientia et reverentia) mereri dicunt; et ita praemium praecessit merita. Et hoc mihi magis placere fateor».

T [9] Cf. supra n. 7. [10] Cf. Bonav., *Sent.* II d. 5 a. 3 q. 2 in corp. (II 157*b*): «Modum autem huius meriti satis advertere possumus in militibus, qui bene pugnando merentur equum ante merita datum»; Thomas, *Sent.* II d. 5 q. 2 a. 2 in corp. (ed. Parmen. VI 436*b*): «... sicut miles meretur munus sibi a rege collatum, posterius militando».

13 Praeterea, per hoc quod aliquis bene usurus est accepto, non meretur illud accipere: tunc enim posset homo mereri gratiam, quia praevidetur a Deo dante eam bene usurus eā, – et tunc gratia non esset gratia, quia esset ex meritis (licet non positis in effectu, tamen praevisis). Ergo angelus non meruit beatitudinem si tantum habuit eam propter bonum usum, praevisum ipsi in obsequendo circa electos.

14 Praeterea, tunc status beatitudinis non esset ex se certus: nam licet de facto mundus finiretur, et ex hoc numerus obsequiorum fieret finitus (qui impenditur a quibuscumque angelis, electis[11]), – tamen posset mundus diutius durare, permanens per mille annos vel quantumcumque; sed non propter hoc esset status beatitudinis minus certus, sed – hoc posito – non esset certitudo meriti quantum esset praemium; igitur istud praemium 'de se certum' non necessario correspondet illi merito 'quod non est certum', ex eo quod praemium est ex se certum.

[B. – OPINIO COMMUNIS AC PROPRIA]

15 Ideo tenetur quod angeli meruerunt beatitudinem suam, et prius quam receperunt[12]. [3]

APSVZBNYOQ(γμυ)

71 Praeterea] Item A *om.* P^{2}Z | per hoc] *om.* V *add.* enim PZ | aliquis] *praem.* praevidetur O^2 *add.* praevidetur N^{2}YQ | usus O* | est *om.* N^{2}YOQ 72 accipere] *ante* illud O *om.* Y | posset] *post* mereri B *rep. post* homo V | gratiam = ASV primam g. Q *edd.* ipsam g. Y g. primam O^2 *rell.* | quia] quod AP* 73 Deo *om.* PZB | dante] creante vel d. A | eam] ipsam Q | bene *om.* O* | usuris VO^2(*in corr.*) | ea *om.* P*-VZ 74 esset] tunc S *praem.* tunc A | ex *om.* O* | tamen *in corr.* O^2 75 praevisis] praemissis Y | meruit] meretur (*pon.* meruit P^2) PZB | si] sed SNQ | habuit] habeat V habuerit B 76 praevisum] praemissum Y | ipsi = N^{2}YOQ ipsius μυ in eis A ipsis N′ *rell.* γ | in obsequendo *om.* YOQ 78 Praeterea] Item A | tunc] *comp.* S *om.* V | ex] in Q 79 finiretur] fineretur (!) S *in corr.* N^1 *comp.* OQ | hoc *om.* O* | fieret] fuerit O fiat A 79-80 fieret — electis] quae impenduntur ab angelis quibuscumque e., sit finitus Q 80 quibusdam PZBN* | angelis *om.* Y 81 mundus] *post* durare Y *rep. post* durare O* | diutius *post* durare Q | permanens] plus quam PZBN *om.* V | permanens — annos *om.* SYOQ 81-82 quantumcumque; sed] q. sit B q. duret (d. *om.* N*) NQ 82 esset *post* beatitudinis Q 82-83 esset — sed *om.* A 83 non *om.* A | esset^2] *post* praemium (83-84) A est V 83-84 praemium] meritum Y$^+$ *om.* N^{2}OQ 84 igitur *om.* B | praemium] *ante* istud PZ *om.* SB | de se] *rep. post* quod^1 (85) Q *rep. post* est^1 (85) N^2 | non] nisi B | necessario *om.* V 84-85 corresponderet V 85 certum — est^2 *om.* V 85-86 ex — certum] in quantum meritum Q *om.* SN^2(¶ *sign.* Vacat) 88 meruerint AQ | beatitudinem suam] s. b. PSZBN 89 receperunt] receperint (*add.* eam N^{2}Q) VNQ *add.* beatitudinem Y

T [11] id est: 'qui a quibusdam angelis impenditur electis'. [12] Cf. BONAV., *Sent.* II d. 5 a. 3 q. 2 in corp. (II 157*b*): «Et haec positio rationabilior est... Hanc communiter tenent moderni doctores; ideo huic adhaerendum est».

16 Primum[13] d e c l a r a t u r, quia omnis natura consequitur perfectionem suam per operationem propriam; sed perfectio et finis cuiuslibet creaturae rationalis est beatitudo, quae soli Deo est naturalis. Omnis autem « operatio talis, in finem ducens, vel est factiva finis, quando scilicet finis non excedit virtutem operantis (sicut medicatio respectu sanitatis), – vel est meritoria finis, quando scilicet finis excedit virtutem 'operantis propter finem', et tunc exspectatur finis ex dono alterius; beatitudo autem ultima excedit et naturam angelicam et humanam; tam ergo homo quam angelus suam beatitudinem meruit », – et sic patet primum.

17 Secundum[14] d e c l a r a t u r sic: non potest idem esse ex gratia perfecta et imperfecta; meritum autem est ex gratia imperfecta, praemium ex gratia perfecta.

18 Sed ista ratio[15] non videtur cogens, quia possibile est aliquam animam habere tantam gratiam in via quantam habebit in patria, licet modo non possit habere ita perfectum usum eius sicut habebit in

---

APSVZBNYOQ(γμυ)

91 operationem] *in ras.* P^2 naturam Z   91-99 sed — primum] quaere Q *om.* O*; ¶ *sign.* Extra N^2 92 rationalis] realis B *om.* N   93 talis] *ante* operatio SO^2 *om.* B | ducens *ante* in O^2 | finis *in corr.* O^2 94 operantis] *add.* propter finem O^2 95 finis^2 *om.* V   97 ultima *om.* O^2 | et] omnem O^2 *om.* AV   97-98 naturam — humanam] angelicam n. et h. A n. creatam O^2 98 humanam] divinam N$^+$ | tam — angelus] ideo t. a. quam homo O^2 99 meruit *ante* suam (98) O^2 | et — primum *om.* O^2 100 idem esse] e. i. *rep.* P$^+$ 101 et *om.* O | est] idem e. AP^{1}N$^+$ idem e. *rep.* P$'$ 101-102 praemium] *add.* autem PZBN *add.* vero V   103 ista] illa SO   103-104 aliquam animam] an. finitam (f.] aliquam P^2) PZ   104 in via *om.* O   104-105 licet] hoc P* 105 modo] *post* non O *om.* V | non possit] n. posset (*ante* modo A) AQ | ita *om.* Y | usum *in corr.* O^2 | eius *om.* VN^2 105-106 sicut — patria] *om.* Y *add.* (= *rep.*) licet non posset (*cf.* 104-405) A$^+$

F 90-99 THOMAS, *Summa theol.* I q. 62 a. 4 in corp. (V 113*ab*): «Dicendum quod soli Deo beatitudo perfecta est naturalis, quia idem est sibi esse et beatum esse. Cuiuslibet autem creaturae esse beatum non est natura, sed ultimus finis. Quaelibet autem res ad ultimum finem per suam operationem pertingit, – quae quidem operatio, in finem ducens, vel est» etc. (ut lin. 93-99). *100-102* Ibid. (p. 113*b*–114*a*): «Actus non potest esse meritorius secundum quod est ex libero arbitrio, nisi in quantum est gratia informatus; non autem simul potest informari gratia imperfecta, quae est principium merendi, – et gratia perfecta, quae est principium fruendi. Unde non videtur esse possibile quod simul fruatur et suam fruitionem mereatur. Et ideo melius dicendum est quod gratiam habuit angelus antequam esset beatus, per quam [gratiam] beatitudinem meruit».

T [13] scil. quod angeli beatitudinem meruerunt (n. 15).   [14] scil. quod angeli meruerunt beatitudinem prius quam eam receperunt (n. 15).   [15] scil. praedicta (n. 17).

patria; unde idem habitus manebit, et aequalis posset manere, sed non idem actus.

19 Ideo aliter declaro secundum[16], quia voluntas non simul vult mutabiliter et immutabiliter, sive fixe (ita quod tunc non posset velle oppositum) et non fixe (ita quod pro tunc, in quantum elicit actum, posset velle oppositum): sed quando praemiatur, vult immutabiliter, hoc est in quantum consideratur ut eliciens actum (et per consequens, ut prius naturaliter ipso actu, operatur ad illum), – sed quando meretur, non sic immutabiliter vult, sed ut 'eliciens' contingenter videtur elicere.

20 Ad hoc[17] etiam a d d u c u n t u r congruentiae, quia dispositio debet praecedere illud ad quod est, et via terminum; meritum autem est dispositio et via respectu beatitudinis; quare etc.

APSVZBNYOQ(γμυ)

106-107 unde — actus *rep. ante* licet (104-105) V^{+}(¶ *sign.* Vacat) 106 manebit, et aequalis] et m. (et m. *om.* $P^{2}Z$) aeq. *post* manere PSZBN | aequalis posset] p. aeq. [aeq.] essentialis O) VYO 108 Ideo] Idcirco V | aliter] arguitur O^{*} *om.* A 108-109 mutabiliter *in ras.* P^{1} 109 et immutabiliter *om.* O^{2} | immutabiliter *in corr.* P^{1} | tunc *rep.* O^{+} | possit O 110-111 et — oppositum *om.* B 110 ita *ante* fixe A | pro] *rep. ante* tunc (109) AVN *om.* Q | in quantum] quando Q | posset] posse O^{*} 111 sed quando] q. autem Q q. O | est] enim V 112 consideratur] c. vel consiliatur A | ut^{1}] *add.* iam P^{2}ZBN *add.* ideo P' | per *om.* V 112-113 prius naturaliter] n. p. Q 113 operatur] comparatur N^{2}OQ *praem.* et A | illam PVZNOQ | sed] *in corr.* O^{2} unde Y autem *post* quando Q | meretur] videtur S | sic] tunc S *om.* YOQ 114 immutabiliter] immobiliter (*post* vult Q) YQ | vult *om.* A | sed *om.* P^{*} | videtur] *ante* contingenter Q vult P 115 etiam *om.* B | adducuntur] adduntur A ad O^{2} | congruentiae] $cong^{ve}$ V commune O^{*} 116 et] etiam B tamquam Y sicut O^{2} *om.* O' | viam Q | autem *om.* YOQ 117 quare] ergo AQ | etc. *om.* Q

F *115-117* BONAV., *Sent.* II d. 5 a. 3 q. 2 arg. 3 (II 156*b*): «Item, dispositio praecedit illud ad quod disponit...; sed gratia est dispositio ad gloriam; ergo si Deus dedit angelis gratiam (qua possent mereri) et gloriam (qua sunt beati), prius habuerunt gratiam quam gloriam...»; THOMAS, *Sent.* II d. 5 q. 2 a. 2 in corp. (ed. Parmen. VI 436*b*): «Sicut enim actus liberi arbitrii est dispositio ad gratiam, ita actus [gratia] informatus est meritorius [*in editione:* meritum] gloriae»; ibid.: «Beatitudo habet rationem termini, – meritum autem, cum sit tendens in aliud, habet rationem viae; unde non videntur se posse compati, ut aliquis 'beatus' in statu merendi exsistat»; *Summa theol.* I q. 62 a. 4 in corp. (V 113*b*): «Meritum habet rationem viae ad finem; ei autem qui iam est in termino, non convenit moveri ad terminum, – et sic nullus meretur quod iam habet».

T [16] Cf. supra nota 14. [17] scil. ad eiusdem secundi confirmationem.

[C. – AD ARGUMENTA PRINCIPALIA]

[4] Ad argumenta huius quaestionis. 21

Ad primum[18] conceditur quod merentur aliquam beatitudinem accidentalem; immo 'obsequia' sunt quasi quaedam opera redundantia ex perfectione beatitudinis, – sicut est de actibus 'generatis et procedentibus ex habitu perfecto, generato', qui nullam perfectionem generant (neque intendunt habitum, quia non est intensibilis), sed tantum procedunt ex plena perfectione ipsius habitus; ita hic. Eo autem modo quo merentur beatitudinem accidentalem, concedo quod non habent illam quando merentur; neque ex hoc est 'afflictio', quia habent beatitudinem essentialem, quam maxime volunt.

Ad secundum[19] dico quod maximum meritum fuit angelorum, volendo finem ultimum motu intrinseco, – quando 'mali' aversi erant a fine illo, superbiendo, sicut patebit distinctione 4[20]. Non autem ad magnum praemium requiritur multitudo meritorum, sed multo magis requiritur unum meritum intensum quam centum millia remissa: et ita in eis fuit motus meriti valde intensus pro illa morula qua merebantur, 22

APSVZBNYOQ(γμυ)

119 huius quaestionis] istius q. A *om*. VYOQ 120 quod] *add*. per illa obsequia N^2Q | meretur YO 121-122 redundantia] *add*. naturaliter A 122 sicut] sed A | de ... et] ex ... ex V 123 praecedentibus V | ex] ab AYO | perfecto, generato] g. (genera Q) p. AVOQ | qui] illi (*add*. enim N^2Q) NOQ naturali (!) Y 124 neque] nec A | quia — intensibilis *om*. Q | est *post* intensibilis V^+ 125 praecedunt V | ipsius] istius B | Eo] Illo PSZBN 125-126 autem] enim N quod Y *om*. P^*(*post* modo, 126)Z 126 beatitudinem accidentalem] a. (actualem Z) b. PSZBN b. actum talem (!) Q 127 neque] nec PZBN 128 beatitudinem *om*. PSZBN: (*post* essentialem) | quam *in ras*. P^1 129 fuit] infuit P^2 | angelo P^2ZB 130 quando *in corr*. O^2 | mali] *add*. angeli Y | aversi] aut si Q 131 illo] illius Z | patebit distinctione] probabit distinctio O | 4] g^a O′ 6 O^2 *rell. edd.* 132 meritorum] praemiorum VN^+ 133 ita *om*. SNYQ 134 fuit] *ante* in V *post* meriti Q *om*. O | meriti] meritorius P^2 *om*. VB | valde intensus] i. v. (*ante* meriti YO) AVYO 134-135 pro — tantum *om*. V 134 qua merebantur *om*. Q

F *120* BONAV., *Sent*. II d. 5 a. 3 q. 2 ad 2 (II 158*a*); THOMAS, *Sent*. II d. 5 q. 2 a. 2 in corp. (ed. Parmen. VI 436*b*): «Sed 'secundum quid' potest sustineri, ut scilicet mereri intelligantur non praemium essentiale, quod est eorum beatitudo, – sed praemium accidentale, quod est gaudium de illis qui per eorum officia salvantur».

T [18] Cf. supra n. 8. [19] Cf. supra n. 9. [20] scil. loquendo de pugna Michaelis, infra n. 46 (in solutione primae quaestionis, quartae distinctionis, quae solutio incipit infra n. 23). Textus «dico... distinctione» (lin. 129-131) non est nisi paraphrasis textus paralleli *Lecturae* II d. 4-5 n. 24 (XVIII 363): «Dicendum quod illa dilectio summi boni qua adhaerebant Deo et qua detestabantur superbiam aliorum (quod dicitur 'pugna Michaelis'), quod fuit magna tentatio, – erat valde intensa» etc. – Loco «4» codices erronee habent «6».

in tantum forte quod nullus homo – secundum communem legem – posset habere ita intensum actum meriti sicut ipsi habuerunt.

[II. – AD PRIMAM QUAESTIONEM]

23 Ad primam quaestionem (quartae distinctionis)[21], quae dependet [5] ex solutione istius[22], duo sunt videnda: primo, quot erant morae ponendae circa angelos, – secundo, quae sunt illae morae.

[A. – QUOT MORAE PONENDAE SINT CIRCA ANGELOS
1. – PLURIUM MORARUM POSSIBILITAS]

24 Quantum ad primum[23], multipliciter potest dici.

Possunt enim poni duae morae: una scilicet, in qua sunt in termino, – et alia sola praecedens, in qua sunt in via. Et ita ponit quidam d o c t o r quod simul erant creati in gratia, in primo instanti, et in

---

APSVZBNYOQ(γμυ)

135 in] etiam P^{*}Z | legem] opinionem V 136 posset] potuisset V | ita] *ante* posset (*post* posset O^{2}) O | intensum — meriti] i. meriti intensum (i. *om.* Q^{1}) actum Q | meriti *om.* P^{*}ZB | sicut *rep. ante* quod (135) O^{+} | ipsi] illi N 138 Ad] Circa Q | primam *om.* AS | quartae distinctionis *om.* VYOQ | quae] cuius solutio Q 139 istius] illius S huius Q | duo sunt] s. d. Q | erant *rep.* Q^{+} 140 circa angelos *om.* V | sunt] sint VOQ | illae morae] m. i. O istae morulae V 143 Quantum] *praem.* Et A | multipliciter *post* dici VYQ 144 poni *post* morae O | morae] morulae V | scilicet *om.* AQ | in *om.* Q | sunt] *in corr.* $P^{1}O^{2}$ sint SZNQ fuerunt Y | in] *praem.* sicut O^{2} 145 praecedens] *comp.* O^{*} | in[1] *om.* Q | sunt] *post* via Y *add.* sicut O^{2} | via] una O^{*} | ponit] posuit Q 145-146 quidam doctor] d. q. Y 146 creati] *post* gratia PZBN *om.* VO *add.* omnes Q | primo instanti] i. p. Y | et] *add.* non O^{2}

F *146-149* THOMAS, *Summa theol.* I. q. 63 a. 5 ad 4 (V 131*b*): «Omnes [angeli], in gratia creati, in primo instanti meruerunt. Sed quidam eorum statim impedimentum praestiterunt suae beatitudinis, praecedens meritum mortificantes; et ideo beatitudine, quam meruerunt, sunt privati»; a. 6 in corp. (V 132*b*-133*a*): «[Opinio] probabilior et sanctorum dictis magis consona est quod statim post primum instans suae creationis [sine aliqua mora inter creationem et lapsum] diabolus peccaverit. Et hoc necesse est dicere, si ponatur quod in primo instanti suae creationis in actum liberi arbitrii proruperit, et cum gratia fuerit creatus... Cum enim angeli per unum actum meritorium ad beatitudinem perveniant..., si diabolus in primo instanti – in gratia creatus – meruit, statim post primum instans beatitudinem accepisset nisi statim impedimentum praestitisset peccando. Si vero ponatur quod angelus in gratia creatus non fuerit, vel quod in primo instanti actum liberi arbitrii non potuerit habere, nihil prohibet aliquam moram fuisse inter creationem et lapsum».

T [21] Cf. supra n. 1. [22] Cf. supra n. 7; solutio cf. supra n. 11-20. [23] scil. articulum (n. 23).

illo omnes meruerunt; in secundo instanti isti meruerunt et non illi qui posuerunt obicem, ita quod si non posuissent, fuissent praemiati sicut alii.

Possunt tamen poni tres morae, et hoc multipliciter: 25

Uno modo, quod in prima mora fuerunt omnes in naturalibus suis, in secunda mali in peccato et iusti in merito, in tertia mali in poena et boni in gratia[24] et praemio. Et haec videtur via M a g i s t r i, qui videtur dicere quod mali demeruerunt apponi sibi gratiam quando apponebatur bonis, quasi iam peccassent in secunda mora, ante-

---

APSVZBNYOQ(γμυ)

147 illo] isto instanti Y | omnes] nihil PZBN | instanti] *ante* secundo Q *om.* SV | isti] *post* meruerunt Q *add.* fuerunt praemiati et non V 147-148 illi qui] i., quia (*add.* illi O) SVOQ 148 quod si] scilicet q. Y | posuissent] *in corr.* P^2 possent O* *add.* obicem PZN 149 sicut] *add.* et SVZBN 150 tamen] etiam Q | morae] morulae V | et *om.* Q | hoc] haec O 151 Uno modo] Una YO* | quod] quia P*SQ | in^1 *rep.* V | naturalibus] materialibus P* 152 in^1] *praem.* et APZBN *om.* Y | iusti] iustificati A boni PZBQ i. vel boni N | tertio A | mali *om.* Y 152-153 mali — boni *om.* O*Q *edd.* 153 et^1] fuerunt A | gratia = Y *edd.* g^a Q gloria *rell.* (*om.* A) | et^2] *add.* fuerunt (*praem.* ita O^2) boni simul (b. s.] s. b. Q) in OQ *edd.* | praemio] *add.* et in (in *om.* A) gloria A *edd.* | haec *post* videtur O^1 | videtur] *post* via V *om.* P*Z | Magistri] *comp.* Q* 154 mali *om.* P*ZB 155 apponebatur] opponebatur O* | bonis] rationis (!) Z | quasi] quia Q | in] *praem.* et O 155-156 antequam — bonis *om.* Y 155-157 antequam — gloriam *om.* O*

F *153-157* Lombardus, *Sent.* II d. 3 c. 4 n. 5 (SB IV 344-345): «Aliis autem videtur [et est 'opinio probabilis' iuxta Lombardum] omnes angelos... in ipso creationis primordio bonos exstitisse, id est sine vitio, – iustosque fuisse, id est innocentes; sed non 'iustos', id est virtutum exercitium habentes... Aliquam etiam fuisse morulam aiunt, inter creationem et lapsum vel confirmationem; et in illa brevitate temporis omnes boni erant, non quidem per usum liberi arbitrii, sed per creationis beneficium... Poterant enim peccare et non peccare, sed non poterant proficere ad meritum vitae nisi gratia superadderetur, quae addita est quibusdam in confirmatione»; n. 9 (p. 346): "…. angelos fuisse creatos bonos, et post creationem interposita aliqua morula cecidisse»; d. 5 c. 1 (p. 351): «Post creationem namque mox quidam conversi sunt ad Creatorem suum, quidam aversi... Et illi quidem conversi sunt et illuminati a Deo, gratia apposita, – isti vero sunt excaecati..., quia numquam [gratia] est apposita ut converterentur. Haec est ergo conversio et aversio, qua divisi sunt qui natura boni erant, ut sint alii supra illud bonum per iustitiam boni, alii illo corrupto per culpam mali: conversio iustos fecit et aversio iniustos; utraque fuit voluntatis, et voluntas utrimque libertatis»; c. 5 n. 2 (p. 353): «... quibus apposita est ipsa gratia, non fuit ex meritis eorum... Quod vero aliis non est data, culpa eorum fuit, quia cum stare possent noluerunt, quousque gratia apponeretur, sicut alii persttiterunt donec, illis cadentibus per superbiam, eis gratia est apposita».

T [24] Loco «gratia», quod verbum contextus exigit, fere omnes codices erronee tradunt «gloria».

quam – in tertia – gratia[25] imponebatur bonis; et tunc, in tertia mora, boni simul duratione habuerunt gratiam et gloriam.

26 Alio modo, ponendo tres moras ita quod in prima omnes fuerunt in naturalibus, in secunda boni in gratia et merito, mali in demerito, – et in tertia isti et illi in termino[26].

27 Tertio modo, ponendo tres moras ita quod omnes in prima mora fuerunt creati in gratia et meruerunt, in secunda soli boni steterunt in merito et mali ceciderunt, in tertia fuerunt isti et illi in termino.

28 Alio modo, possunt poni quattuor morae, et hoc dupliciter:

Uno modo, quod in prima mora fuerunt in naturalibus, in secunda mali peccaverunt, in tertia bonis apposita est gratia et meruerunt, in quarta boni praemiati sunt et mali similiter condemnati.

29 Alio modo, quod in prima mora omnes fuerunt in naturalibus, in secunda omnes in gratia, in tertia boni steterunt (et meruerunt) in gratia et mali deliquerunt, in quarta hi et illi in termino.

APSVZBNYOQ(γμυ)

156 gratia] in qua (*add.* gratia γ) Q *edd.* qua O² *rell.* | imponebatur] apponebatur O² apponebatur vel i. A 157 et gloriam *om.* B² 158 Alio *in corr.* O¹ | modo] *add.* dicitur N² | ponuntur ... morae Q | ita quod] q. O′ q. scilicet YO² | prima] ipsa Q *add.* scilicet A *add.* mora O | omnes *ante* in O | fuerunt] *add.* creati (*cf.* 162) O 159-162 in¹ — creati *om.* O² 159 in² *om.* Q | et] *add.* in A | mali] *praem.* et Q 160 et¹ *om.* YO²Q | et in tertia] in tertio et A 161 Tertio] Quarto O² | modo] *om.* Y *add.* dicitur N² | ponuntur ... morae Q | ita quod] q. scilicet A q. YO² | omnes — mora] in prima o. Q 162 fuerunt *ante* in (161) O² | creati *om.* O² | et *in corr.* B¹ | secunda] *add.* mora AYO | boni] beati V *add.* in gratia S 163 fuerunt *post* illi Q | et² *rep. ante* isti AYOQ | in termino *om.* O* 164 hoc] haec O similiter Z 165 quod *om.* V | mora *om.* Q | naturalibus] *add.* omnes Q *add.* et YO 165-166 in secunda *post* peccaverunt (166) YO 166 peccaverunt] *add.* et boni perstiterunt N²Q | in tertia] *praem.* et NY *add.* quod YO | apposita est] e. data Q | est] sit YO′ fuit O² | et meruerunt] et steterunt V *om.* Y 167 boni — condemnati] utrique in termino Q | similiter *om.* PVZBN | condemnati] damnati vel c. V 168 prima mora *in corr.* P² | mora *om.* Q | omnes *om.* A | in³] *praem.* et BO 169 omnes *om.* Y | et meruerunt] *post* gratia (170) Q *om.* Z 169-170 in gratia] gratiam V 170 et mali deliquerunt *om.* S | delinquerunt BYO | in quarta] *praem.* et PSVZBN *add.* et YO | hi et illi] i. et hi AO utrique Q

T [25] Loco «gratia» codices, ob simile compendium, erronee tradunt «qua». [26] Cf. ALEXANDER HAL., *Summa theol.* I-II n. 100 ad argg. (II 125*b*): «Si vero obiceretur quod si in solis naturalibus creatus esset angelus, non posset mereri confirmationem ex illo statu [naturalium], – respondendum est quod ex illo statu non meretur confirmationem nisi superadderetur gratia; unde, secundum hoc, oportet ponere triplicem statum: naturae, gratiae et confirmationis».

[2. – Quid sentiendum]

[6] Ad inquirendum autem de istis viis[27], supponendae sunt sex pro- 30
positiones probabiles.

Quarum prima est: 'merentes usque ad nunc praemiationis, in illo nunc praemiati sunt'. Haec probatur, quia in illo 'nunc' non sunt in via, quia illud 'nunc' est nunc praemii; igitur in illo 'nunc' nullus potest demereri, quia illud non potest impediri quin reddatur sibi[28] praemium debitum pro merito, pro tota duratione meriti contracta usque ad illud 'nunc'.

Confirmatur. Homo enim, tota vita sua exsistens in merito, in in- 31
stanti mortis non potest demereri, nec ponere obicem ne praemietur: meruit enim ut tunc daretur sibi impeccabilitas, ne tunc posset ponere obicem. Et ideo de merentibus per totam moram viae, non potest dici quod iste in instanti remunerationis ponat obicem et ille non: hoc enim videtur ponere quod instans praemii non sit terminus, sed quod tunc sit in via (aut saltem ille qui potest ponere obicem, est in via), et irrationabile videtur ponere obicem.

Et ex hoc improbatur statim prima opinio, – quod non possunt tantum poni duae morae, sicut illa ponit[29].

Secunda propositio est ista, quod 'meritum duratione praecessit 32

APSVZBNYOQ(γμυ)

172 autem *om.* YOQ | suppositae SV | sex] septem N *om.* Y   172-173 propositiones] rationes (*comp.* O) YO   173 probabiles *om.* S   174 prima] una p. O | est] *add.* haec Q | merentes] exsistentes vel m. A exsistentes S · 175 nunc^{2} *om.* Y | praemiati sunt] s. p. Q | Haec] Hoc PN | probatur] *ante* Haec Y *add.* sic PZBN | illo] isto Q   175-176 nunc^{1} — illud *om.* P^{2} | non — nunc^{1} *om.* Z   176 illud] hoc Q | nunc est] non e. n. *rep.* O′ non e. n. O^{1} | nunc^{3}] *add.* praemiationis P^{2} 177 non] nihil Y | impedire Y | sibi] ergo (!) V   178 debitum *ante* praemium (177-178) P^{+}Q | tota] tanta V | contracta] continuata P   179 illud *om.* B   180 enim] in V quia *ante* Homo Q | exsistens *ante* tota Q | in^{2} *om.* P^{+}Z   180-181 in^{2} — mortis *post* demereri (181) Q   181 mortis] moriturus P*Z | ne] ut B*YO quin Q   182 tunc^{1}] nunc PZB | tunc^{1} — sibi] s. daretur t. Q   182-183 tunc^{2} — obicem] posset o. ponere t. Q   184 dicere O* | iste] ille O *om.* VQ | in] *add.* illo V | remunerationis] remi^{nis} O | ponat] ponant Q   185 hoc enim videtur] v. h. Q | enim *om.* O | instans] in instanti Y | sed] et N   186 quod *om.* V | tunc] *add.* non P*Z | sit] est Q   186-187 aut — via *om.* P^{2}Z   186 ille] iste Y *om.* A | qui *om.* V | obicem *om.* V   187 ponere *om.* O* 188 improbatur statim] s. i. VQ | quod] quia V   189 tantum poni] p. t. PVZBNQ | posuit V^{+} 190 ista *om.* VQ | duratione praecessit] p. d. AYO

T [27] scil. de istis sex modis ponendi (n. 24-29).   [28] id est: 'quia hoc non potest impediri quin scilicet reddatur angelo'.   [29] Cf. supra n. 24.

praemium'; quae probatur ex probatione praecedentis quaestionis[30]. Et ex hoc improbatur prima via ponendi tres moras[31].

33 Tertia propositio est ista, quod 'tota mora viae praefixa quibuscumque angelis erat aequalis': hoc enim est verisimile, quia sicut tota mora praefixa homini est[32] usque ad instans mortis, ita etiam istis et illis[33] praefigeretur aequalis mora exsistendi in via.

34 Et ex istis[34] sequitur quarta, quod 'quando boni ultimate meruerunt, tunc in eodem instanti mali demeruerunt': nam si non demeruerunt, aut igitur tunc meruerunt, et per consequens cum bonis praemiati fuissent, ex prima propositione; aut tunc fuissent in termino, – contra secundam[35] propositionem, quia tunc boni[36] erant in via; aut tunc fuissent in puris naturalibus, et ita adhuc in mora sequente fuissent in via (in qua[37] tamen boni erant in termino), quod est contra tertiam propositionem.

35 Quinta propositio est quod 'omnes[38] creati sunt uniformes'.

36 Ex istis propositionibus sequitur quod necesse sit ponere ad minus tres moras: unam scilicet in qua omnes sunt in termino, et aliam in qua boni ultimate merentur et mali demerentur, et tertiam in qua

---

APSVZBNYOQ(γμυ)

191 quae] quod SVZN | probatur] probata est OQ   192 Et] Item Y | hoc] hac Q | prima = *edd.*   193 ista] illa SVO *om.* Q | praefixa = PZ praefixae (*ante* viae Y) *rell. edd.*   193-194 quibuscumque angelis] a. q. PZB   194 erat] e^{t} A *add.* eis YO | enim est] est en. AO | verisimile] visibile S^{+} | quia] quod ASOQ | sicut *om.* O^{*} 195 mora praefixa *om.* N^{2} | praefixa *om.* P^{2}SVZB | ad *om.* V^{*} 195-196 istis et illis] illis et istis S in is. et in il. AQ   196 praefigeretur] praefigetur AO praefixa est Q | aequalis] aliqualis ASZBN^{*}O aliqua P | exsistendi] essendi YQ   197 Et *om.* PZBN | quarta] quartum B *add.* propositio V | quod] quia A   198 tunc *post* instanti AYO   198-199 demeruerunt *om.* V   199 igitur *om.* AOQ   199-200 cum — fuisssent^{1}] f. praemiati c. bonis Q   200 fuissent^{1}] fuerunt V | ex — fuissent^{2} *om.* P^{2} | aut] et Y | tunc fuissent] f. t. Q   201 secundam = BYO primam V′ tertiam (*post* propositionem V^{1}) *rell. edd.* | propositionem] positionem Y   202 aut — naturalibus *om.* P^{2}ZB | puris] bonis S | sequente] quasi O   203 qua tamen] quantum Z | termino] praemio A^{+} | quod] et hoc AYOQ | quod est *om.* N   206 Ex] Et ex ASOQ | ad minus] *ante* ponere Y *post* moras (207) PZB   207 scilicet] videlicet AO *om.* Q | omnis B^{*} | sunt *om.* YO | et *om.* VQ | aliam] alia Y secundam V   208 boni *rep. post* ultimate V | ultimate] *rep. post* mali P^{2}B uti^{te} O | merentur ... demerentur] meruerunt ... demeruerunt V | et^{1} *om.* YQ   208-209 et^{2} — uniformes *rep.* V^{*}(¶ *sign.* Vacat)   208 tertiam] tertia P^{*}ZB aliam A

T [30] Cf. supra n. 12-20.   [31] scil. via Magistri, supra n. 25. – Verbum «prima» (lin. 192) codices omittunt.   [32] supple: omnibus hominibus aequalis.   [33] scil. quibuscumque angelis.   [34] scil. tribus propositionibus praedictis (n. 30. 32. 33).   [35] Loco «secundam» plures codices erronee habent «tertiam».   [36] scil. quando ultimate meruerunt.   [37] scil. mora sequente.   [38] subintellige: angeli.

omnes creati sunt uniformes (ex quinta propositione); et tunc si ponatur quod omnes creati fuerint in gratia, tenetur ultimus modus ponendi tres moras[39]. Possunt etiam poni probabiliter quattuor morae, secundum p o n e n t e s quattuor moras[40].

[7] Sed ad inquirendum ulterius de dispositione eorum in istis moris, 37
videtur propositio sexta probabilis, quod 'quilibet angelus aliquando fuerit in gratia', sive in instanti creationis sive postea; nam etsi non sit necesse – sicut alias forte dicetur[41] – quod ad hoc quod aliquis peccet, quod prius habuerit gratiam, tamen congruum est quod illi non solum non fuerint iniusti (quia acceperunt libertatem naturalem, per

---

APSVZBNYOQ(γμυ)

209 omnes *post* sunt PZB | sunt] essent AYO | ex quinta propositione] ex p. q. Y *om*. A | quinta *in corr*. O^2 | tunc *om*. PZ 209-210 ponitur SZY 210 quod *om*. Q | creati *om*. YO | creati fuerint] f. c. N fuisse creatos Q | fuerint] fuerunt V *om*. P^*Z^* | tenetur] intelligitur V 210-211 ponendi] tenendi SYO 211-212 Possunt — moras *om*. PZB 211 etiam] autem V enim Y *om* S | poni probabiliter] pr. po. VY 212 secundum — moras *om*. NO 213 ulterius *om*. A | istis] *post* moris AYQ illis PZB 214 videtur] *add*. ponenda Q | propositio sexta] s. p. VQ | probabilis] *add*. et est Q | angelus] *comp*. Y 215 fuerit] fuit (*ante* aliquando, 214 Q) YQ | nam *om*. V 216 necesse *in corr*. S^1 | alias] *post* forte N *praem*. ad S | quod[1] *om*. PSVZBN | ad] de V | aliquis] *add*. non A 217 quod[1] *om*. YOQ | prius *ante* peccet (216-217) O^+ | tamen congruum] c. t. PSVZBN 218 non *om*. V | fuerint = O fuerunt *rell*. *edd*. | quia] qui B | acciperent P^+

F *212* HENRICUS GAND., *Quodl*. VIII q. 10 in corp. (f. 321Q-322R): «Et propterea mihi apparet rationabilius esse ponendum quod usque ad illam horam [qua angelus deliberare potuit], fuisset in puris naturalibus, in quibus et creatus erat, et secundum hoc angelos in claritate naturalium fuisse creatos; et omnes per spatium temporis in tali beatitudine perstiterunt, usque scilicet ad horam qua deliberare potuerunt... Unde sicut non congruit ponere quod omnes fuissent creati in gratia iustificante..., sic... magis puto quod omnibus primo data fuerit gratia sive iustitia aliqua 'gratis data', qua stare in bona voluntate (volendo bonum temperate) potuerunt [*in editione*: poterunt], et mereri de congruo, sed non de condigno, – ut propterea ex illa gratia proficere non potuerint neque boni angeli neque mali. Sed boni, qui usi bene sunt illa gratia prima (volendo bonum temperate, sine excessu), statim meruerunt gratiam iustificantem, – et mali, quia ea male usi (voluntarie excedendo moderamen, in quo gratia illa visa est eos tenere), statim gratiam iustificantem demeruerunt et statim ceciderunt, aliis in gratia stantibus et illorum casum videntibus et reverentialiter Iudicem timentibus et cum adiutorio gratiae ad bonum nitentibus, in quo suam beatitudinem meruerunt; et exinde in bono confirmati [sunt], aliis prius damnatis et in malo obduratis».

T [39] Cf. infra n. 40. [40] De quattuor moris cf. supra n. 28-29 et infra n. 40. [41] Cf. DUNS SCOTUS, *Ordinatio* IV d. 1 pars 4 q. 1 n. [4-5] et d. 16 q. 2 n. [4].

quam potuerunt salvare iustitiam naturalem), sed quod acceperint iustitiam gratuitam, secundum A n s e l m u m *De casu diaboli* 12 et 16.

38 Similiter, videtur quod ista propositio sexta probatur ex aliqua alia, septima, quod scilicet 'Deus non discernit inter istos et illos antequam ipsi per actus suos se discernunt', – quia secundum A u g u s t i n u m XI *Super Genesim* (quaere ibi[42]; et p o n i t u r distinctione 4 huius II: 'Quare isti discernebantur et non illi', quaere ibi[43]): 'Non enim est Deus prius ultor quam aliquis sit peccator'. Ergo usque ad instans meriti et demeriti erant omnes uniformes.

39 Et si tunc gratia primo apponebatur bonis, videtur etiam quod debuit tunc apponi aliis, nam ante illud instans non demeruerunt; qua-

---

APSVZBNYOQ(γμυ)

219 poterant Q | salvare] *om.* Q′ servare Q^2 | naturalem *om.* Y 219-220 sed — gratuitam *om.* B 219 quod] quia VN | acceperunt PVNY 220 12] *in corr.* O^2 23 V *praem.* cap. NQ | et *om.* O^* | 16] ideo V 221 videtur *post* propositio Q | quod *om.* Q | ista] illa VS | sexta] *add.* supra Y | probari Q 221-222 aliqua alia] quadam propositione Q 222 septima] gratia (!) A aut Y s., quae est N^2 *om.* P^*VZBN′ *add.* quae est Q | scilicet] *ante* quod N *om.* YOQ | Deus non] de V′ *om.* V^1 | discernit] discrevit N^2 | istos et illos] ill. et ist. N 223 ipsi] isti ZN *om.* A | suos *om.* VO | se *ante* per AYOQ | discernunt = AP discernant V discernerint OQγ discreverunt N discreverint Yμυ discernerunt *rell.* | quia] quod O 224 XI = SBO^2υ 12 O′Qγμ 13 Y 5 A 2 *rell.* 6 quaere ibi *post* huius II (225) V | ibi *om.* P^* | et *om.* PSZN^*O | ponitur] *add.* 93 (!) SN^*O 225 4 = υ 2 N′O′ 3 N^2O^2 *rell.* γμ | huius *om.* YO | II] 3 A^+Y libri VQ | Quare — ibi *om.* Q | isti *om.* V | quaere ibi *om.* V 226 Non — Deus] Deus non est Q | prius] *ante* Deus V *post* ultor PZB prior S *om.* O^* 227 erant omnes] o. e. V | uniformes] aequales sive u. Q *om.* O^* 228 si tunc] t. si S | gratia] *ante* tunc N *post* primo AYOQ *om.* V | bonis] gratis S | etiam *rep.* *post* debuit (228-229) AYO^* 229 tunc] *ante* quod (228) Y *ante* debuit (228-229) PVZNBQ | aliis *rep.* A

F 220 ANSELMUS, *De casu diaboli* c. 14-16 (ed. SCHMITT I 258-262; PL 158, 346-349); c. 18 (I 263; col. 350): «Hoc itaque modo potuit ipse dare iustitiam sibi, quia potuit sibi auferre eam et potuit non auferre, quomodo ille qui stetit in veritate in qua factus est, non fecit – cum potuit – ut eam non haberet, et ita ipse sibi eam dedit, et totum hoc a Deo accepit. Ab eo enim acceperunt ambo habere et posse tenere et posse deserere. Hoc ultimum ideo Deus dedit, ut possent sibi dare aliquo modo iustitiam... Qui ergo hoc modo sibi eam dedit, hoc ipsum a Deo accepit ut sibi eam daret» etc. 223-226 AUGUST., *De Gen. ad litt.* XI c. 17 [n. 22] (CSEL 28[1], 349-350; PL 34, 438): «Quo autem malo merito ita discernebatur a ceteris, ut ei Deus nec ea quae ad ipsum pertinerent futura revelaret? Numquid ille prius ultor quam iste peccator? Absit! Neque enim Deus damnat innocentes»; LOMBARDUS, *Sent.* II d. 4. c. un. n. 3 (SB IV 349): «Sed haec magis opinando et quaerendo dicit Augustinus quam asserendo. Unde et huic opinioni opponens, consequenter subdit: 'Sed quare discernebantur illi a ceteris, ut Deus istis quae ad ipsos pertinerent, non revelaret, aliis vero revelaret, cum non prius sit ipse ultor quam aliquis peccator? Non enim damnat ipse innocentes'».

T [42] scil. apud Augustinum (cf. ad lin. 223-226). [43] scil. apud Lombardum (cf. ad lin. 223-226).

re ergo non debuit eis apponi gratia, sicut et aliis qui meruerunt[44]? Si autem illam[45] fuissent demeriti, ergo prius eam habuerunt, quia gratia et culpa non sunt simul.

40 Ergo si concedatur ista propositio sexta, quod 'quilibet[46] – peccans – aliquando fuerit in gratia', sequitur necessario quod illae tres morae (si ponantur) erunt istae: quia prima erit omnium in gratia, et secunda istorum (bonorum) in merito et illorum (malorum) in demerito, et tertia istorum et illorum in termino. Vel si dicatur eos aliquando fuisse in puris naturalibus, necesse est tunc ponere quattuor moras, – ita quod omnes in prima mora fuerunt in puris naturalibus, in secunda omnes in gratia et meruerunt boni et mali demeruerunt, in tertia boni perseveraverunt in bono et mali in malo, et in quarta isti et illi in termino. Et ista ultima via de quattuor moris[47] salvat plures status in eis et plures a u c t o r i t a t e s affir-

---

APSVZBNYOQ(γμυ)

230 ergo] *om.* V *add.* et P²ZBN | eis] *ante* non PZBN *post* apponi Q | et *om.* YOQ | aliis] illis Q | Si] Sin Q 231 illam = Aμ istam υ iam P´ZN illi Vγ illa P² *rell.* | ergo — habuerunt] non habuissent O² *om.* SVYO´Q; ¶ *adnot.* Deficit S² | prius eam] e. p. A 232 sunt simul] sim. sunt Y 233 concedatur] *comp.* SVZB | ista] illa ASVO *234 fuerit] *comp.* AS*VYO fuit (*ante* aliquando Q) P²NQ fiat P´ | necessarie O | quod *rep.* O 235 istae] *ante* erunt B illae SO | quia] quod S *om.* YOQ | prima] *add.* mora AYO | erit] *in corr.* P² est AYOQ esset ZN | omnium] obiectum V ⌜...⌟ P² *sed restituit* P² 236 et¹ *om.* P*Q | istorum] illorum SVO *om.* Q | bonorum] beatorum A | et²] *add.* tertia YO* | illorum] aliorum APZBN* *om.* Q | malorum *om.* V 237-239 et tertia — moras *om.* Y 237 et¹ = NO in Q *edd.* et in *rell.* | istorum et illorum] ill. et ist. AV illorum et ill. (et ill. *post* termino S*) SO ist. et istorum P* utrorumque Q | eos] *post* aliquando (238) A *om.* V 238-239 necesse — quattuor *rep. post* naturalibus Q* 238-240 necesse — naturalibus *om.* N² 238 tunc] *post* ponere S *om.* V 238-239 quattuor moras] m. (mores B*) q. PZB 239 mora *om.* Q | fuerint OQ | puris *om.* V 240 secundo A | omnes *post* gratia Q | meruerunt boni] b. m. Q 240-241 mali demeruerunt] d. m. N 241 in¹] *praem.* et PVZBNQ | et mali *rep. ante* in² B* | mali in] *om.* S´ m. S² 242 et¹ *om.* YOQ | isti et illi] utrique Q *praem.* et AO | ista] illa SO | ultima *om.* YQ | via *om.* V 243 salvas (!) S | status] actus V | auctoritates] moras N*

F 243 Praeter auctoritates Augustini supra [n. 6 et n. 38] adductas, ad quaestionem supra positam (n. 1) affirmative insuper respodent idem August., *De civ. Dei* XI c. 15 (CCL 48, 335;

T [44] Cf. Alexander Hal., *Summa theol.* I-II n. 159 arg. 4 (II 209*a*): «Aut superaddita est eis gratia in creatione: et si sic, qua ratione addita est quibusdam, eadem ratione omnibus, – alioquin iniustitia videretur, cum adhuc nullus eorum meruisset vel demeruisset, et in aliis pares essent». [45] Loco «illam» fere omnes codices alias lectiones tradunt. Verbum «demereor» tam in antiqua latinitate quam in media aetate, utpote transitivum, cum accusativo construebatur, – cf. Henricus Gand., *Quodl.* VIII q. 10 in corp. (f. 322R*v*): «[Angeli mali] statim gratiam iustificantem demeruerunt». [46] supple: «angelus» (cf. supra n. 37). [47] Cf. hic lin. 238-242. – Primae duae viae 'de quattuor moris' cf. supra n. 28-29.

mativas, – quae pluralitas si non placeat (quia non habet necessitatem evidentem), saltem ad minus tres illas moras prius assignatas[48] probabile est ponere.

[B. – QUAE FUERUNT ILLAE MORAE]

41 De secundo articulo, scilicet quae fuerunt illae morae? [8]

Quamvis a l i q u i ponant eas esse diversa instantia temporis discreti, tamen ex distinctione 2 apparet quod propter nihil in angelis oporteat ponere tempus discretum, sed diversa 'nunc' aevi[49].

42 Sed quibus correspondebant illa 'nunc' aevi, in tempore nostro continuo?

Dico quod ultima mora, scilicet exsistendi in termino, correspon-

---

APSVZBNYOQ(γμυ)

244 placet V | quia *rep.* Y 245 ad minus *om.* Y | illas] *ante* tres B istas *ante* tres PZ *om.* Q | prius assignatas] a. p. Q 245-246 probabile est] probabilem P* 248 articulos (!) Q | scilicet *om.* VN* | quae] qui P* | quae fuerunt] quodvis V* | fuerint OQ | illae = SVO istae *rell. edd.* 249 ponunt A | eas] ea YOQ | diversas P | instantia *in corr.* P² *rescr.* P² 250 distinctione *post* 2 PSVZBN | 2] *in corr.* P² *rescr.* P² ista Z | apparet] patet YQ 250-251 in angelis *post* ponere (251) Q 251 oportet AVYQ | sed] secundum VY 252 quibus *in corr.* O² | correspondebant] correspondebunt A respondebant YQ | illa] ista PVZB 252-254 tempore — ultima *rep. post* in (254) O*(¶ *sign.* Vacat) 254 scilicet exsistendi] exsistentiae V 254-255 correspondet] correspondeat P corresponderet Y

PL 41, 330): «Quod ait Isaias... diabolum notans: 'Quomodo cecidit Lucifer, qui mane oriebatur' [Is. 14, 12], sive quod Ezechiel: 'In deliciis paradisi Dei fuisti, omni lapide pretioso ornatus es' [Ez. 28, 13], ubi intelligitur fuisse aliquando sine peccato, nam expressius ei paulo post dicitur: 'Ambulasti in diebus tuis sine vitio' [Ez. 28, 14-15], – quae [verba] si aliter convenientius intelligi nequeunt, oportet etiam [ut] illud quod dictum est 'in veritate non stetit' [Ioan. 8, 44] sic accipiamus quod in veritate fuerit sed non permanserit, et illud quod 'ab initio diabolus peccat' [I Ioan. 3, 8] non ab initio ex quo creatus est peccare putandus est, sed ab initio peccati»; HUGO DE S. VICTORE, *De sacram. christ. fidei* I pars 5 c. 20 (PL 176, 255): «Velle enim aut facere motum habet, et de hoc in illud [habet] et successum et moram... Et ex tunc [angeli] mereri coeperunt, ex quo voluntate moveri coeperunt. Et hoc post primum principium erat»; et alii.

F 249 ALEXANDER HAL., *Summa theol.* I-II n. 159 in corp. (II 209*a*); THOMAS, *Summa theol.* I q. 63 a. 6 arg. 4 et ad 4 (V 132*ab*. 133*ab*): «Dicendum quod 'inter quaelibet duo instantia esse tempus medium' habet veritatem in quantum tempus est continuum...; sed in angelis... tempus accipitur pro ipsa successione operationum intellectus, vel etiam affectus. Sic igitur instans primum, in angelis, intelligitur respondere operationi mentis angelicae» etc; *Sent.* II d. 3 q. 2 a. 1 ad 5 (ed. Parmen. VI 421*a*); HENRICUS GAND. , ut apud DUNS SCOTUM, *Ordinatio* II d. 2 ad n. 147-152 (VII 220-222).

T [48] scil. hic (n. 40). [49] Cf. DUNS SCOTUS, *Ordinatio* II d. 2 n. 153-167 (VII 222-230).

det toti tempori post instans primum beatitudinis bonorum et damnationis malorum. Mora tamen prima, in qua erant uniformes, potest poni coexstitisse instanti nostro vel parti temporis nostri. Et secundum hoc, consequenter, oportet ponere de secunda mora: si enim prima mora coexstitit tempori et ultimo instanti eius, igitur secunda mora non habuit aliquod primum instans in tempore nostro, correspondens sibi[50].

Et licet videatur quibusdam quod necesse fuit angelum primo 43
peccasse in instanti (vel cum instanti) temporis nostri, et aliis videatur quod necessario oporteat ipsum peccasse cum tempore nostro: primi quidem habent pro se quod inter privative opposita circa subiectum aptum natum non est medium, et quando subiectum est indivisibile nulla est causa successionis a termino in terminum (neque ex parte terminorum, neque ex parte mobilis), secundi habent pro se quod 'nulla virtus creata agit in instanti, quia tunc maior virtus ageret in minore quam in instanti'[51], – neutrae tamen rationes

---

APSVZBNYOQ(γμυ)

255 tempori] termino vel t. A | instans primum] p. i. VQ 256 Mora] Hora V | erant] fuerunt Y 257 coexstisse (!) V | nostro] temporis nostri N 258 consequenter, oportet] o. c. PVZBN | ponere *om.* O | secunda] tertia Q 259 coexsistit VYOQ | ultimo instanti] i. u. Q 260 primum *om.* A 261 sibi] *adnot.* (¶ *sign.* Non est de libro N^3) quia tunc instans nostrum fuisset immediatum instanti N^3 262 videatur] videtur S videantur (!) O | quibusdam *in corr.* O^2 262-264 quibusdam — videatur *om.* Y 262 primum A 263 nostri *om.* Z 263-264 videtur S 264 quod *om.* V* | necesse V | cum] in AY 265 primi — se] et ratio primorum est Q | quidem *om.* Y | habent *post* se V | quod] quia BQ | circa] quia Q 265-266 subiectum] obiectum PY 266 natum] *ante* aptum N* *om.* Q | et] quia S | subiectum *om.* Y 266-267 divisibile V* 267 nulla] non V 267-268 neque ... neque] ut ... nec V 268 terminorum ... mobilis] m. ... t. Y | secundi — se] ratio secundorum est Q *praem.* et PZBN | habent *post* se N 269 quod] quia BQ | creati S | maior] minor Y *om.* S 270 neutrae] *post* tamen A neutra Q 270-271 ratio concludit Q

F *262-263* Non invenimus. *263-264* Petrus I. Olivi, *Summa* II q. 38 ad 1 (BFS IV 678); Henricus Gand., *Quodl.* XIII q. 7 in corp. (AMPh s. 2, XVIII 43): «Multum refert de actionibus angeli intrinsecus manentibus (cuiusmodi sunt eius intellectiones et volitiones) et de eius motionibus circa exteriora corpora... Primae enim actiones operationes propriae sunt et actiones perfecti secundum quod perfectum est, simplices, totae simul exsistentes, per moram – [in] comparatione nostri temporis seu per comparationem ad tempus nostrum – permanentes... Modus actionum de primo genere pro mensura habet tempus compositum ex instantibus indivisibilibus... et permanentibus in mora... Non est enim in angelo intellectio et volitio sine mora... Et est instans, quod est pars discreta talis temporis angeli indivisibilis, simul cum aliquanta parte nostri temporis et cum omnibus instantibus quae sunt in illo».

T [50] Cf. infra n. 44. [51] Cf. Duns Scotus, *Ordinatio* II d. 2 n. 487. 505 (VII 374. 382-383).

concludunt[52]. De prima patebit libro III distinctione 3, ubi respondebitur ad illam rationem sustinendo quod anima beatae Virginis potuit praecise fuisse in peccato per instans et post fuisse munda[53]; nec secunda concludit, immo responsum est ad eam prius (distinctione 2 huius II[54]).

44 Utroque igitur modo potuit esse et quod prima illa mora innocentiae coexsisteret tempori et non ultimo eius instanti, et tunc secunda mora habuit primum instans temporis coexsistens sibi, – vel[55] quod prima mora coexsisteret tempori et ultimo instanti eius (aut soli uni instanti temporis), et tunc secunda mora non habuit aliquod primum instans sibi correspondens, sicut nec est dare primam mutationem in motu continuo, ex VI *Physicorum*.

45 Sed qualis erat secunda mora in se, – numquid instantanea vel indivisibilis? [9]

Videtur quod non, propter duo:

Primo, quia angeli mali peccaverunt pluribus peccatis, diversae speciei, et non habuerunt simul omnes illos actus[56]; ergo habuerunt unum post alium, – et ita in tota mora, qua habuerunt illos actus, fuerunt in via (alioquin actus posteriores non fuissent eis demerita, sed quasi poenae exsistentium in termino).

APSVZBNYOQ(γμυ)

271 prima] *add.* autem PSVZBN | 3 = *edd. spat. vac.* SV^{1}Q ⌊...⌋ V$'$ 4 (*ante* distinctione A) *rell.* (*om.*YO) 271-272 respondetur VQ 272 illam rationem = V istas (illas ASQ) rationes *rell. edd.* | potuit *comp.* O 273 praecise *post* peccato Q | fuisse] esse (*ante* praecise A) AYOQ | nec] *add.* etiam Q 274 immo] et Q | eam prius] ipsam supra, quaestione immediate praecedente et Q | 2] 3 (*pon.* 2 P^2) APVZBN 275 II *om.* Q 276 modo *om.* O* | potuit *in corr.* O^2 | et *om.* AVZ^{2}OQ | prima] *post* illa PZBQ primo S 276-277 innocentiae *om.* P*Z 277 eius instanti] i. e. Q 277-280 et^2 — instanti *om.* ASVB 277 secunda] prima NYOQ 277-279 secunda — tunc *om.* P* 278-280 mora — temporis *om.* N* 278-279 habuit — mora *om.* Z 279 soli] solum P^{2}N^{2}Q 280 non *om.* O* | non habuit *post* primum Z$^+$ 281 nec] non AOQ 283 secunda] *post* mora N tertia YO^2 285 propter duo *om.* Y 286 Primo *om.* N* | angeli *om.* A 286-287 diversae speciei] diversis specie Q 287 simul omnes] o. s. Y 288 ita *om.* VYOQ | qua] *praem.* in YQ | illos] *post* actus Q istos V 289 actus] *add.* eorum YQ | eis] ei P$^+$S | demeritorii Q$'$ 290 poenae *om.* N*

F 282 ARISTOT., *Physica* VI t. 45-49 (Z c. 5, 236*a* 7-236*b* 18).

T [52] scil. nec prima (ex privative oppositis), nec secunda (ex virtute creata). – In classica latinitate rectius dicendum esset: 'neutra tamen ratio concludit'. [53] Cf. DUNS SCOTUS, *Ordinatio* III d. 3 q. 1 n. [11-13. 9-10]. – Loco «3» (lin. 271) codices habent «4»; loco «illam rationem» (lin. 272) maior codicum pars tradit «istas rationes». [54] Cf. DUNS SCOTUS, *Ordinatio* II d. 2 n. 505-506 (VII 382-383). [55] Loco «et (277)... vel» (278) rectius dicendum esset: 'et... et'. [56] Cf. infra d. 7 n. 18.

Secundo, quia angelis bonis pro magno merito adscribitur quod 46 vicerunt proelium tentationis, Apoc.: *Factum est proelium magnum in caelo: Michael et angeli eius proeliabantur cum dracone, et draco pugnabat* etc.[57]. Si enim esset praecise unum instans in quo mali demeruerunt et boni meruerunt, in illo non fuisset ista pugna nec victoria tentationis, et ita non adscriberetur eis ista victoria in laudem et excellens meritum eorum. – Assumptum probatur, quia si tantum fuisset unum instans, simul peccassent mali et boni meruissent; sed in illo instanti naturae in quo mali peccaverunt, peccatum eorum non tentavit bonos: non enim tentavit eos nisi posterius naturā quam erat commissum a malis. Posterius ergo vicerunt boni tentationem quam mali peccaverunt, et ita ipsum[58] concludit quod mora demeriti malorum non erat indivisibilis; et ex hoc sequitur quod nec mora

---

APSVZBNYOQ(γμυ)

291 quia] quod YO | angelis] *in ras.* P^1 *comp.* B *praem.* in S | magno merito] me. ma. A | quod] quia S 292 tentationum PZBN | Apoc.] *add. in spat. vac.* 12 S^2 *add.* 13 N^2Q | est *rep. post* magnum P^* 293-294 Michael — etc. *om.* V | et¹ — pugnabat *om.* PZBN 293 eius proeliabantur *om.* A 293-294 proeliabantur — pugnabat *om.* Q | et² — pugnabat *om.* Y 295 et boni meruerunt = N^2OQ *edd.* | in illo] *post* fuisset Q in isto S | fuit O | ista] *post* pugna Q *rep. post* nec Y illa ASVO 296 ita *om.* B | non *om.* P^* | eis *post* victoria Y | ista] *post* victoria Q illa SVO 297 meritum eorum] e. m. V | probatur] patet N | quia] quod O 298 unum instans] i. u. Z^* | peccavissent V | mali *om.* O | et boni *rep.* Y | in *om.* Y 298-299 illo] isto V *om.* Q 300 eos *om.* SV 301 erat] fuit (*post* commissum Q) YQ | Posterius ergo] Ergo post. Q Post. tamen V | boni *om.* P^2Z 302 et — concludit] et ita (et i.] ex quo Q) concluditur N^2Q | demeriti] meriti S^2 303 malorum] bonorum S^* | et] *add.* ita V | ex — quod] per consequens Q | quod] quia S | morae V

F 292 Apoc. 12, 7-8: «Et factum est proelium magnum in caelo: Michael et angeli eius proeliabantur cum dracone, et draco pugnabat et angeli eius, et non valuerunt, neque locus inventus est eorum amplius in caelo».

T [57] Cf. *Glossa ordin.* Apoc. 12, 8 (apud NICOLAUM DE LYRA, VI f. 257*vb*): «'Et factum est proelium' etc.: per hoc significatur repressio daemonum per angelos sanctos». – Contra communiorem Patrum et scriptorum ecclesiasticorum huius proelii interpretationem, secundum quam hic agitur de bonorum angelorum pugna pro Ecclesia et in Ecclesia, Duns Scotus sequitur opinionem quae tenet hic agi de primaeva angelorum bonorum pugna contra angelos malos, in initio mundi facta. Hanc opinionem tenuerat CASSIODORUS, *Complexiones in Apocalypsim* n. 17 (PL 70, 1411): «[Diabolus] praecipitatus in terram corruit, ita ut locum beatitudinis ulterius non haberet; quod tamen in initio mundi contigisse non dubium est». Utramque vero interpretationem proposuerat HAIMO HALBERSTATENSIS, *Expositio in Apocalypsim* III c. 12 (PL 117, 1085): «Non tunc solummodo factum est proelium, quando in initio temporis diabolus per superbiam deiectus est de caelo, sed et quando – a Domini passione eiectus de cordibus fidelium – coepit amplius saevire contra omnes, et haec pugna perseverat usque in finem saeculi». [58] scil. hoc factum.

meriti bonorum[59] (quia erant aequales[60], ex propositione quinta[61]), et secunda via concludit hoc[62] specialiter de mora meriti bonorum.

[C. – AD ARGUMENTA PRINCIPALIA]

47 Ad argumenta principalia[63]. [10]

Ad primum[64] dico quod consequentia non valet.

48 Ad probationem consequentiae[65] dico quod Deus potuisset eis dedisse beatitudinem in instanti creationis, si voluisset, sed gloriosius est habere eam ex merito, – et ita disposuit sapientia sua. Meritum autem istud non potuit esse – supposita libertate divina, quae creavit omnes aequales – nisi ad minus duabus moris praecedentibus ipsam beatitudinem[66].

49 Ad aliud[67]: licet n e g e t u r similitudo de gratia et gloria ad culpam et poenam[68], dico tamen quod non simul erant mali demeritorie culpabiliter et damnati, quia non simul erant ipsi in via et in termino (sicut nec boni[69]); et licet modo sint in culpa, non tamen modo demerentur, – ut viatores[70] eliciendo actum quem elicere imputetur eis ad demeritum.

APSVZBNYOQ(γμυ)

304 meriti bonorum] b. Y malorum ASVO | quia] qua A quae O quod V | propositione quinta] q. p. Q | et] *praem.* sed B 305 concludit] *in corr.* P^2 concedit ZBN quae (!) Y | hoc specialiter] s. h. YQ 307 principalia *om.* AYOQ 309 consequentiae] eius Q | potuisset] *add.* in Y 311 habere eam] e. h. YOQ | disponit O | sua] *ante* sapientia YQ *om.* B 312 libertate] voluntate N^2Q | quae] qua V 313 omnes] angelos A^+(*post* aequales) | nisi] ubi A non S | ad minus *post* moris Q 315 negatur N | gloria] *add.* et hoc A 315-316 culpam et poenam] p. et c. PSVZBN 316 dico tamen] t. d. AYO | simul erant] e. s. Q | demeritorie *rep. post* ipsi (317) Z^+ 317 culpabiles V | damnabiliter P^2 | simul erant] e. s. [*add. seu rep.* mali demeritorie culpabiliter Q′ *om.* (¶ *sign.* Vacat) Q^1)] Q | ipsi *om.* VQ 318 sicut] sed S | nec] naque SOQ | modo[1]] nunc Q | sint] fuerint PZB | modo[2] *om.* YOQ 319 eliciendo] eligendo Y | quem] quod AVQ | imputetur] *post* eis (320) N imputatur Y

F *315-316* THOMAS, *Sent.* II d. 36 q. 1 a. 3 in corp. (ed. Parmen. VI 715*a*); *Summa theol.* I q. 62 a. 4 in corp. (V 113*b*-114*a*); a. 5 ad 2 (p. 115*b*).

T [59] subintellige: erat indivisibilis. [60] scil. erant creati uniformes (cf. infra n. 48). [61] Cf. supra n. 35. [62] scil. divisibilitatem morae. Secunda via cf. supra lin. 291-297 («Secundo, quia... meritum eorum»), prima cf. supra lin. 286-290 («Primo, quia» etc.). Istae duae viae sunt modi solvendi dubitationem de secunda mora motam (lin. 283-284), nec confundendae sunt cum viis seu modis ponendi varias moras (supra n. 24-29). [63] Cf. supra n. 2-5. [64] Cf. supra n. 2. [65] Cf. supra n. 4. [66] Cf. supra n. 40 et n. 36. [67] Cf. supra n. 5. [68] Haec similitudo admissa est ibid. – Opinionis, quae hanc similitudinem negat, ampliorem expositionem praebet DUNS SCOTUS, *Lectura* II d. 4-5 n. 40 (XVIII 367). [69] id est: sicut nec boni angeli simul erant in via et in termino. [70] subintellige: demerentur.

[D. – AD RATIONEM OPINIONIS PONENTIS DUAS MORAS TANTUM]

Ad rationem quae innuitur pro opinione quae ponit duas moras 50
tantum, videlicet 'quod intelligunt sine discursu et ita acquirunt perfectionem suam'[71], – respondeo:

Si ex hoc statim fuissent beati post unum actum, sequeretur quod mali – qui secundum eundem meruerunt in primo instanti[72] – fuissent beati et numquam peccassent; ideo illud assumptum[73] est falsum de perfectione naturali angelorum (sicut tactum est distinctione 3 huius, quaestione 2[74]), et multo falsius de perfectione supernaturali, quam acquirunt meritorie. Illa enim est secundum acceptationem ipsius praemiantis, cuius lex est quod *qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit*, – et qui ceciderit, condemnabitur[75]; et ideo si aliquando meruerunt, et non perseveraverunt pro tota mora deputata viae, non sufficienter meruerunt beatitudinem aeternam.

APSVZBNYOQ(γμυ)

322 innuitur] *in ras.* P^{2} innuunt V innititur Q | pro] *om.* Q *add.* alia PZB 323 tantum *om.* Q | videlicet quod] scilicet q. Y quia scilicet Q | intelligunt] *in corr.* O^{2} intelligit Q 324 respondeo] dico quod Q 325 statim fuissent] f. s. YOQ | beati] boni Y | unum] ipsum V 326 qui — meruerunt] qui secundum eum (s. e.] *ante* qui O *add.* non S^{2}) demeruerunt $ASVN^{2}YOQ$ 327 beati] peccati et b. O^{+} | ideo] *praem.* et Q 328-329 naturali — perfectione *om.* S 328 naturali angelorum] a. n. AOQ | tactum] dictum A 329 huius] *add.* libri AYO | quaestione 2 = υ q. 1 *ante* huius Y parte 2 q. 3 *ante* huius μ q. 3 (*ante* huius Oγ) *rell.* (*om.* Q) γ | falsius] facilius AP^{2} fortius Y | supernaturali] naturali Y 330 enim] ⌈...⌋ P^{*} | est *om.* VN^{2} 331 ipsius] illius BN *om.* Z | praemiantis] *comp.* P^{2} | est] *ante* lex V *om.* N^{2} | quod *om.* PZB 333 perseveraverunt] perstiterunt Y | deputata] disputata Z^{+} 334 meruerunt *om.* Z | aeternam *om.* V | *post* aeternam *in cod.* Y *sequitur quaestio* Utrum angeli boni fuerint beati in primo instanti creationis et angeli mali miseri, *quae sumpta est ex Rep. II B d. 4 q. un., nonnullis etiam ex Rep. II A d. 4 q. un. adiectis*

F *331-332* Matth. 10, 22; 24, 13.

T [71] Haec ratio non adest supra post opinionem n. 24, sed affertur in *Lectura*, – cf. DUNS SCOTUS, *Lectura* II d. 4-5 n. 27 (XVIII 363). Rationem sic praebet THOMAS, *Summa theol.* I q. 62 a. 5 in corp. (V 115*ab*): «Dicendum quod angelus post primum actum caritatis, quo beatitudinem meruit, statim beatus fuit. Cuius ratio est, quia gratia perficit naturam secundum modum naturae...; est autem hoc proprium naturae angelicae, quod naturalem perfectionem non per discursum acquirat, sed statim per naturam habeat... Sicut autem ex sua natura angelus habet ordinem ad perfectionem naturalem, ita ex merito habet ordinem ad gloriam, – et ita, statim post meritum, in angelo fuit beatitudo consecuta... Unde relinquitur quod statim post unum actum, caritate informatum, angelus fuit beatus». [72] scil. secundum Thomam, supra n. 24. [73] scil. de intelligere sine discursu (lin. 323). [74] scil. secundae partis distinctionis. Cf. DUNS SCOTUS, *Ordinatio* II d. 3 n. 315. 325 (VII 551. 555-556). – Loco «2» codices erronee tradunt «3» vel «1». [75] Cf. Eccl. 11, 3: «In quocumque loco ceciderit [lignum], ibi erit». – Cf. DUNS SCOTUS, *Lectura* II d. 4-5 n. 37 (XVIII 367).

[DISTINCTIO SEXTA

QUAESTIO 1

UTRUM ANGELUS MALUS POTUERIT APPETERE AEQUALITATEM DEI]

[Q.1] [1] Circa distinctionem sextam quaero utrum angelus malus potuerit appetere aequalitatem Dei[1a]. 1

Quod non: 2

Intellectus intelligendo summum verum non errat, ergo nec voluntas amando summum bonum peccat: ergo appetendo aequalitatem Dei non peccaret; ergo angelus in primo actu peccandi[2] non potuit appetere aequalitatem Dei.

Ad oppositum est M a g i s t e r in littera. 3

1* [a] *Loco* Circa (4) – Dei (5) *textus interpolatus*: Circa secundum principale, scilicet aversionem malorum[1*], quaeruntur duo: primum est utrum angelus potuerit appetere aequalitatem Dei; secundum est utrum primum peccatum angeli formaliter fuerit superbia[2*]. Circa primum arguitur.

APSVZBNYOQ(γμυ)

4 *adnot.* Dist. 6 q. 1 A^1 *et alii* 4-5 *et* 1*-4*: Circa (4) — Dei (5) = APSVZBNYOγυ Circa (1*) — arguitur (4*) Q Circa (1*) — duo (2*) *in mg.* (*notando* Alius liber) μ 4 sextam] quintam O | quaero] *add.* primo SV*N | malus *om.* YOQ | potuerit] poterit A potuit SVNO 7 Intellectus] *add.* in Y | verum] bonum O* 8-9 appetendo — ergo *om.* YOQ 9 peccaret] peccat A peccavit P 10 aequalitatem Dei] primum bonum summum O summum bonum Y *praem.* summum bonum, nec per consequens Q | Dei *om.* AB² 11 Ad — est] Contra AYOQ | est *om.* V

F *11* Lombardus, *Sent.* II d. 6 c. 1 n. 3 (SB IV 355): «[Lucifer] in suum Creatorem superbivit in tantum quod etiam Deo se aequare voluit, ut in Isaia [14, 13-14] dicitur: '... et ero similis Altissimo'. Similis quidem Deo esse voluit non per imitationem, sed per aequalitatem potentiae».

T [1] Cf. Duns Scotus, *Lectura* II d. 6 q. 1; *Rep.* II A d. 6 q. 1. [2] scil. quo peccavit.

[1*] De primo principali, scil. de conversione bonorum, cf. supra textus interpolatus in d. 4-5 sub n. 7. [2*] De isto secundo cf. infra n. 24.

[I. – AD QUAESTIONEM
A. – OPINIO ALIORUM]

4 Hic d i c i t u r quod non potuit aequalitatem illam appetere.

5 Ad quod videntur esse quattuor rationes:

P r i m a, quia non peccavit ex passione (patet), nec ex ignorantia (quia poena non praecessit culpam), – ergo ex electione; sed «electio non est impossibilium», ex III *Ethicorum*; angelum autem esse Deo aequalem, est impossibile, – ergo circa illud non peccavit.

6 S e c u n d a, quia 'angelum esse aequalem Deo' includit contradictionem, ergo non includit aliquam rationem entis; ergo nullo modo continetur sub primo obiecto voluntatis, – ergo non est aliquo modo volibile.

7 T e r t i a. Nihil potest voluntas velle nisi quod est praeintellectum; ergo angelum esse aequalem Deo, est praeintellectum vel prae-

---

APSVZBNYOQ(γμυ)

14 Hic] *rep.* P *om.* SYOQ | dicit YQ | aequalitatem illam] i. ae. PN 15 viderentur A | esse *om.* P*N^{2} 16 *adnot.* Prima ratio contra quaestionem: est opinio Henrici, Quodlibet S^{2} | quia] quod Z | peccaverunt A | patet *om.* V | ex^{2} *om.* P*S* 17 poena *om.* N^{2} | praecedit B 18 ex *om.* Q 19 Deo aequalem] ae. D. AVYOQ | circa — peccavit] etc. Y *om.* Q | non] nec B 20 Secunda] Secundo (*praem.* Praeterea P) AP*N Praeterea YOQ | quia *om.* YOQ | Deo] *ante* aequalem Q *om.* A 21 ergo^{1}] illa P^{2}B et V | non] nec O 21-22 nullo — continetur] nec (non YOQ) c. aliquo modo (m. *om.* Q) AYOQ 22 obiecto *om.* O* | voluntatis] *praem.* intellectus vel Q 23 volubile S 24 Tertia] Praeterea, tertio (t.] tertia P^{2}) PNYO Item, tertio A Praeterea Q | voluntas] *ante* Nihil Q *ante* potest ZB 25 ergo] est Z* | Deo] *ante* aequalem ZB *om.* Y | est] oportuit (oporteat Y oportet O) esse YOQ | vel] et Q

F *14* THOMAS, *Sent.* II d. 5 q. 1 a. 2 in corp. (ed. Parmen. VI 433*b*-434*a*); *De malo* q. 16 a. 3 in corp. (XXIII 293*b*-294*a*); *Summa theol.* I q. 63 a. 3 in corp. (V 126*a*): «Primo quidem modo [scil. per aequiparantiam] non potuit appetere esse ut Deus, quia scivit hoc esse impossibile, naturali cognitione». *16-19* THOMAS, *Sent.* II d. 5 q. 1 a. 2 arg. 3 (ed. Parmen. VI 433*b*); in corp. (p. 434*a*); *De malo* q. 16 a. 3 arg. 9 (XXIII 292*b*); *Summa theol.* I q. 63 a. 3 arg. 3 (V 126*a*). *18* ARISTOT., *Eth. Nic.* III c. 5 (AL XXVI^{3} 183; Γ c. 4, 1111*b* 20-23): «Electio quidem enim non est impossibilium..., voluntas autem est impossibilium, puta immortalitatis». *20-23* THOMAS, *De malo* q. 16 a. 3 arg. 7 (XXIII 292*a*): «Quamvis voluntas possit esse impossibilium, non tamen potest esse non-apprehensorum, quia 'bonum apprehensum' est obiectum voluntatis... Sed quod aliquid praeter Deum habeat 'esse' et non sit sub Deo, non cadit sub apprehensione, quia implicat contradictionem»; *Sent.* II d. 5 q. 1 a. 2 arg. 2 (ed. Parmen. VI 433*b*); *Summa theol.* I q. 63 a. 3 arg. 1 (V 126*a*): «Creaturam aliquam esse aequalem Deo, non cadit in apprehensione: implicat enim contradictionem, quia necesse est finitum esse infinitum, si aequatur infinito». *24-29* THOMAS, *Sent.* II d. 5 q. 1 a. 2 in corp. (ed. Parmen. VI 434*a*): «Quamvis homo possit plus desiderare quam possit habere, non tamen plus potest velle quam possit aestimare, quia intellectum voluntas sequitur»; *De malo* q. 16 a. 3 arg. 8 (XXIII 292*b*).

ostensum ab intellectu: aut igitur ab intellectu errante, et tunc est poena ante culpam; vel ab intellectu non errante, – et hoc est impossibile, quia intellectus 'non errans' non potest ostendere illud quod includit contradictionem.

Q u a r t a [b], quia angelum esse Deo aequalem, includit angelum 8
non esse, quia angelus non potest esse angelus nisi sit inferior Deo; sed nullus potest appetere 'se non esse', per A u g u s t i n u m III *De libero arbitrio*; ergo nullus 'inferior Deo' potest appetere aequalitatem Dei.

[B. – Opinio propria]

[2] Quia tamen istae rationes[3] non cogunt, potest aliter responderi 9
ad quaestionem[4], quod angelus potuit appetere aequalitatem Dei.

Quod persuadetur: 10

Primo sic, quia voluntas habet duplicem actum, actum amandi amore amicitiae et actum concupiscendi aliquid amato, – et secundum utrumque actum habet totum ens pro obiecto, ita quod sicut quodcumque ens potest aliquis amare amore amicitiae, ita quodcum-

---

[b] *Sequitur textus interpolatus*: et videtur esse ratio Anselmi, De casu diaboli cap. 4[3*].

APSVZBNYOQ(γμυ)

26 aut — intellectu *om.* Y 26-27 aut — vel] et tunc aut Q 26 est *om.* YO 27 vel] aut VN *om.* P^{*} | et *om.* S | et hoc] quod ZB 28 errans] errat S 30 Quarta, quia] Quarto, q. N Praeterea, quarto YOQ Item A | esse] videtur O^{+} | Deo aequalem] aeq. (essentialem O) D. AYOQ | angelum[2] *rep. post* esse[1] (31) V 31 sit] fuerit V 32-33 per — arbitrio *om.* YOQ 32 III] cap. V 33 Deo *om.* YOQ | aequalitatem] essentialitatem O 36 tamen] *ante* Quia O *om.* Q | istae rationes] r. i. V | aliter *om.* Y | responderi] *post* quaestionem (37) Y respondere S 37 ad quaestionem] *om.* V *add.* scilicet Q | angelus *om.* O | potuit] potest A *praem.* non Z^{+} *add.* ⌜...⌟ B^{+} | aequalitatem] *post* Dei Q essentialitatem O | Dei *om.* $P^{*}N^{*}$ 39 quia] *praem.* angelus V^{+} *om.* Q | actum[2] *om.* $AP^{*}NQ$ | amandi] *add.* scilicet $N^{2}Q$ 40 amicitiae] iustitiae (!) Y 42 aliquis] ipse YQ ipsa O

5*-6* et — cap. 4 = $YO^{2}Q$ *edd.* 5* esse *om.* Q

F *30-34* Thomas, *Sent.* II d. 5 q. 1 a. 2 in corp. (ed. Parmen. VI 434*a*); *Summa theol.* I q. 63 a. 3 in corp. (V 126*ab*); *Summa contra gent.* III c. 109 (XIV 341*b*). *32* August., *De libero arb.* c. 6-8 n. 63-84 [n. 18-23] (CCL 29, 285-289; PL 32, 1279-1282).

T [3] Cf. supra n. 5-8. [4] Cf. supra n. 1.

[3*] Apud Anselmum nihil invenitur, quemadmodum nec apud Thomam. Codices qui haec verba inserunt, postea Augustini allegationem omittunt.

que ens potest ipse concupiscere ipsi amato; ergo angelus potuit se ipsum amare amore amicitiae, potuit etiam sibi concupiscere quodcumque bonum concupiscibile, – et ita, cum aequalitas Dei sit quoddam bonum concupiscibile secundum se, sibi potuit angelus illud bonum concupiscere[5].

11 Praeterea, si aequalitas Dei esset possibilis angelo, posset angelus sibi eam concupiscere (planum est); sed huiusmodi impossibilitas non prohibet quin angelus posset hoc velle, quia 'voluntas potest esse impossibilium' secundum P h i l o s o p h u m III *Ethicorum* et D a m a s c e n u m cap. 38.

12 Hoc etiam probatur, quia damnati odiunt Deum (quia, ex illo Ps., *superbia eorum qui te oderunt, ascendit semper*); odiens autem vult oditum non esse, secundum P h i l o s o p h u m II *Rhetoricae*; ergo volunt Deum non esse. Sed hoc in se est omnino impossibile et incompossibile; ergo impossibilitas huius appetibilis non prohibet quin posset appeti a voluntate peccante.

13 Hoc etiam confirmatur, quia voluntas peccans potuit velle Deum

---

APSVZBNYOQ(γμυ)

43 ens] *add.* amorem Y | ipse *om.* YOQ | ipsi *om.* Y | ergo] *praem.* cum N^{2}Q *add.* cum YO^2 *add.* sicut Z^2 | potuit] potest A potuerit YQ 44 ipsum *om.* YQ | potuit] potest A | etiam sibi] s. e. A s. AQ se ipsum O 45 bonum *om.* P^2(*post* concupiscibile)VZBN | concupiscibile *om.* Y | aequalitas] essentialitas O qualitas S 45-46 quoddam bonum] b. q. O *om.* Y 46 secundum se *ante* quoddam (45-46) Q | sibi] igitur N 46-47 sibi — bonum] potuit b. illud s. Q 48 Praeterea] Item A 48-49 posset — est] planum e. quod angelus p. illam appetere sibi Q 49 sibi *post* concupiscere YO | eam] illam ASYO | huiusmodi] huius (*post* impossibilitas AYO) ASYO 50 angelus posset] p. (possit ASY) a. ASYO a. possit Q | potest *om.* Q 51 incompossibilium P*N* 52 38 *om.* YOQ 53 etiam] autem O* | damnati] amati (!) Y | quia^2 *om.* N^{2}YO | quia, ex illo] secundum illud Q | Ps.] Psalmistae P^2(*in corr.*)ZB*N* 54 superbia eorum *om.* YOQ | ascendit semper] etc. YO *om.* Q 55 esse] esset V* *om.* Q | Philosophum] Aristotelem PZBN | II] III VN | Rhetoricae] Rhetoricorum (*add.* quaere O) SZO Ethicorum V *add.* quaere Y | volunt] vult S 56 Deum *post* esse V | in — impossibile] est imp. in se omnino A | in se] *post* impossibile O *om.* Y | in se est] est ex se Q | est *post* impossibile S | ommino *om.* VYOQ 56-57 et incompossibile *om.* YQ 57 huius] istius YQ illius AO | appetitus VY | posset] *post* appeti (58) P possit ZBYQ 59 Hoc etiam *om.* Q | peccantis A 59-60 Deum — velle *om.* Q

F *51-52* ARISTOT., *Eth. Nic.* III c. 5 (AL XXVI^3 183; Γ c. 4, 1111*b* 22-23); textus cf. supra ad lin. *18*; DAMASC., *De fide orth.* c. 36 [II c. 22] (FIP t. s. 8, 137; PG 94, 946): «Volumus autem fortassis et numquam mori; hoc autem impossibilium est». 53-54 Ps. 73, 23. 55 ARISTOT., *Rhetorica* II c. 4 (AL XXXI^2 75; B c. 4, 1382*a* 15): «Hic autem [scil. odiens, vult oditum] non esse».

T [5] De amore amicitiae et concupiscentiae, diffuse, cf. infra n. 34-45.

non esse, et potuit etiam – cum hoc – velle illum gradum et illam eminentiam Dei esse in aliquo; igitur potuit eam velle esse in se sicut in alio, et ita potuit sibi velle eminentiam Dei.

[C. – AD ARGUMENTA PRO OPINIONE ALIORUM]

[4] Ad argumenta primae opinionis[6]. 14

Ad primum[7] potest dici quod electio aequivoce accipitur: uno modo pro actu voluntatis consequente plenam apprehensionem intellectus, quo modo dicitur quis peccare ex electione quando non est passio perturbans intellectum, nec ignorantia; alio modo sumitur electio pro actu voluntatis consequente conclusionem syllogismi practici[8], quae electio non est nisi volitio efficax obiecti, quae est ad inquirendum medium per quod possit attingi obiectum. Primo modo electio est impossibilium, sicut dicit Philosophus III *Ethicorum* quod « voluntas est impossibilium »[9], – non tantum voluntas errans, sed voluntas 'praesupposita plena apprehensione intellectus'. Secundo modo electio non est impossibilium, quia nullus de impossibilibus syllogizat practice; syllogismus enim practicus ex fine concludit illud quod est ad finem, ut per 'hoc quod est ad finem' deveniatur ad finem, – et talis discursus numquam habetur propter 'impossibile'.

APSVZBNYOQ(γμυ)

60 etiam *om.* YO | velle] *ante* cum PN *om.* SVO*(*post* Dei) | et²] sive ZB | illam *om.* Y 61 Dei] *ante* eminentiam Q *om.* VY | igitur potuit] p. i. Y | eam = ASOQ *edd.* illam *rell.* 61-62 in — ita] et in alio; igitur Q 62 sibi *om.* B | eminentiam] aequalitatem Q 64 primae opinionis] pro prima (prima *om.* Y) opinione AYOQ 65 potest dici] *ante* Ad V d. p. PZBNYQ | accipitur *om.* Z 66 voluntatis *om.* Z | consequentem O* 67 dicitur quis] aliquis d. Y 68 nec] vel Q 68-69 sumitur electio *om.* YOQ 69 consequente = YQ *edd.* ante A antecedentis N antecedente *rell.* 70 quae¹] quia Y | non est *rep.* N* | nisi *om.* N* | volitio efficax] e. v. Q 71 inquirendum] quaerendum O | possit *in corr.* Y¹ | attingi obiectum] o. a. AYO | modo *om.* Y 72 electio est] est el. VY | impossibilis Q | dicit Philosophus] patet A | III Ethicorum *om.* YO | Ethicorum] [...] P* 73 quod] quia VZ ergo N | est *om.* B | non] *praem.* et A | voluntas² *om.* Q 74 praesupposita — apprehensione] cui praesupponitur plena apprehensio V 75 electio] *add.* voluntatis Q 76 syllogizat] *comp.* N²O | illud] id O *om.* Q 77 hoc] illud ZBYOQ 77-78 deveniatur ad finem] ad f. d. A 78 habet AN* | propter impossibile] per i. B² de impossibili N²Q

F *72-73* ARISTOT., – ut supra ad lin. *51-52*.

T [6] Cf. supra n. 5-8. [7] Cf. supra n. 5. [8] Cf. DUNS SCOTUS, *Lectura* II d. 6 n. 13 (XVIII 373): «alio modo, prout est actus appetitus consiliativi, sequens sententiam de conclusione syllogismi practici». [9] Cf. supra n. 11.

15 Vel potest planius dici quod est electio 'praecise dicens[10] plenam acceptationem', vel 'volitio efficax consequens syllogismum practicum'. Primo modo potest esse cuiuscumque, cui praesupponitur notitia perfecta obiecti. Secundo modo non potest esse alicuius, nisi ad cuius 'esse' voluntas operatur quantum potest, quia nihil vult effective nisi ad quod disponit media per quae potest deduci; et talis 'volitio efficax' numquam est alicuius impossibilis: nullus enim consiliatur de impossibilibus, nec praecipit intellectui practico ad inquirendum media ad illud, – et hoc modo habet intelligi illud Philosophi 'electio non est impossibilium'[11]. Hoc modo angeli non peccaverunt ex electione, hoc est ex volitione efficaci, per quam vellent niti consequi propositum, impugnando et surripiendo sibi[12] eminentiam eius; potuerunt tamen peccare ex electione, hoc est ex non-surreptione, sed ex perfecta volitione illius aequalitatis.

16 ⟦Per hanc distinctionem respondendum est ad quaestionem[13] quod angelus volitione efficaci non potuit appetere aequalitatem Dei, quia obiectum non ostenditur ut possibile; potest tamen volitione simplici (quae est respectu impossibilium), in qua etiam potest esse meritum et demeritum, – et per hoc concludunt argumenta secunda[14].⟧

APSVZBNYOQ(γμυ)

79 Vel] Quod O | potest *post* dici Y | planius *post* dici Q | est] etiam Y *om.* OQ *edd.* | electio] *add.* uno (!) Q | praecise dicens] p. dicit Y *edd.* dicit p. OQ praecedens *rell.* 80 volitio — consequens] volitionem (*add.* alio modo dicit volitionem Q) efficacem (efficientem O effective P^{2}) consequentem (consequens Y) P^{2}YOQ 81-82 cui — obiecti] o. cuius perfecta notitia praesupponitur Q 81 praesupposita A 81-82 notitia perfecta] p. n. A 82 alicuius, nisi] n. a. YO^{2} a. O'Q 83-84 efficaciter VN^{2}YOQ 84 ad *rep. post* disponit O^{*} | disponunt V | deduci *rescr.* O^{2} 85 numquam *rep. post* est Q | alicuius *om.* YO | enim] *om.* P^{2} *add.* est O^{*} 85-86 consiliatur] considerat V 87 et *om.* P'N | habet] potest B 88 non^{2}] si V 89 est *om.* O^{*} | ex *om.* AQ | volitione] electione Z *add.* et electione P^{2} | quam] quem (!) S 90 consequi] ad consequendum AYOQ | surripiendo *in ras.* P^{1} 91 eius] Dei PZNYQ | tamen] tantum O^{*} | peccare *in corr.* O^{2} | hoc] id Q | non-] *ante* ex^{2} Z *post* sed (92) P^{2}SVB *rep. post* sed (92) O^{2} 92 ex *om.* VYO | illius aequalitatis] aeq. Z *om.* Y 93-97 Per — secunda = A$P^{2}S^{2}$VBY *alium textum, longiorem, ex Guil. de Alnwick, Add. magnae II d. 6 q. un., tradunt edd.* [*ante* Vel (79) P^{2}VB *ante* Ad argumenta (64) S^{2}Y *edd.*]; ¶ *text. sign. lin. anfractuosa et nota in mg.* Non ponitur in antiquis originalibus; quaere Reportationem μ 94 non potuit *rep.* S^{2} | quia] et quod P^{2} eo quod B tamquam V *praem. et* Y 95 non — possibile *om.* V | potest tamen] t. potuit appetere talem aequalitatem omni V 96 etiam *om.* V 97 per] pro V *om.* P^{2}B | secunda *om.* A

T [10] Loco «praecise dicens» plures codices tradunt «praecedens»; error provenit ex unione duorum compendiorum. [11] Cf. supra n. 5. [12] scil. Deo. [13] Cf. supra n. 1. [14] scil. opinionis propriae (n. 9), supra n. 10-13. Argumenta prima – pro opinione aliorum – cf. supra n. 5-8.

[5] Ad secundum[15] dico quod sicut duplex est intellectio, absoluta et 17
comparativa (absoluta quidem non est nisi alicuius obiecti simplicis, contenti sub obiecto intellectus, – comparativa sive collativa intellectio potest esse ad quodcumque, et hoc sive illa comparatio sit 'possibilis' sive 'impossibilis'; non enim intellectus tantum componit propositiones possibiles, sed impossibiles), – ita est aliqua volitio absoluta, et illa non est nisi alicuius obiecti simplicis, contenti sub primo volibili; aliqua est comparativa, et illa potest comparare quodcumque volibile simplex ad quodcumque, licet in illa comparatione includatur contradictio. Loquendo autem de prima volitione, hoc complexum[16] non est volibile, quia non est aliquod 'simplex' includens in se rationem primi obiecti, sed tantum est quaedam habitudo obiecti simplicis ad obiectum, – quorum utrumque 'obiectum simplex' est per se volibile, nam et illud quod vult et illud cui vult est per se volibile. Quando ergo dicit quod 'hoc totum non includit
[6] rationem primi obiecti'[17], falsum est loquendo de partibus totius: utraque enim pars – scilicet 'quod' et 'cui' in se – includit per se obiectum voluntatis, et hoc sufficit ut voluntas velit unam partem in ordine ad aliam[c].

---

[c] *Sequitur textus interpolatus*: sicut ad hoc quod intellectus componat quod-

APSVZBNYOQ(γμυ)
98 sicut *om.* V | duplex est] e. d. Q | intellectio] intentio O *add.* scilicet Q 99 compara-
tiva] cooperativa N^{+} *add.* et Q | nisi *om.* $V^{*}ZY$ 100 contenti — intellectus] *om.* S *add.* et Q |
collativa] collectiva V 100-101 intellectio *om.* YOQ 101 ad *om.* YQ | quodcumque] cuius-
cumque Q | illa comparatio] c. O compositio i. Q 102-103 tantum componit] c. t. Q
103 possibiles] *in corr.* P^{1} impossibiles V^{*} | sed] et S^{*} *add.* etiam Q | incompossibiles P | ita] *add.*
etiam Q | volitio] voluntas volitio (volitio *om.* O^{2}) O 104 nisi *om.* $V^{:}$ | obiecti] subiecti Q
105 primo = AO obiecto p. Q p. obiecti (!) Y p. obiecto *rell. edd.* | aliqua] alia YQ | illa] ista Q ita
Z | potest] est P^{+} 106 simplex] simpliciter S *add.* sub primo obiecto voluntatis A | ad] ad quod
ad V *add.* aliud simplex A 107 Loquendo *post* volitione YO | autem *om.* YOQ 108 com-
plexum] connexum A | simpliciter A 109 quaedam habitudo] h. q. Q 110 obiectum] aliud
simplex Q *praem.* aliud V^{2} 110-111 utrumque — simplex] utrum (!) Q 111 est per se] est
est (!) O 111-112 nam — volibile *om.* Q 111 et^{1} *om.* V 112 est *rep.* P^{+} | dicit] dicis
$N^{2}YQ$ ostendit A | quod — totum *om.* Q | hoc *om.* VO | non *om.* $S^{*}V^{*}$ 113 obiecti] *add.* sui
Y | loquendo *in corr.* O^{1} 114 scilicet] ⌜...⌟ V^{*} *add.* et OQ | in se *om.* VZB | in se — per se] in-
cludit in se (in se *om.* P^{*}) per se PQ per se includit in (in] per Y^{*}) se YO 115 obiectum] sub-
iectum O | ut] ad hoc quod YQ *praem.* ad hoc O 115-116 unam ... aliam] illam ... illam YO
7*-9* sicut — intellectu = $P^{2}N^{2}YOQ$ *edd.* 7* componat *in corr.* O^{1}

T [15] Cf. supra n. 6. [16] scil. 'angelum esse aequalem Deo' (cf. supra n. 6). Cf. DUNS SCOTUS, *Rep.* II A d. 6 q. 1: «quamquam illud complexum 'angelum esse aequalem Deo'...». [17] Cf. supra n. 6.

18 Ad tertium[18] dico quod intellectus simplex potest apprehendere aequalitatem Dei sine errore; et talis simplex apprehensio sufficit ad hoc quod appetitus appetat 'illud apprehensum' alteri, – sicut intellectus apprehendens albedinem et apprehendens corvum, potest[19] velle albedinem inesse corvo. Aequalitas autem Dei potest apprehendi sine errore, quia in aliquo est sine errore: nam Filius Dei est aequalis Patri, et ille potest apprehendi. Vel si nihil esset aequale, adhuc aequalitas posset apprehendi absolute; nec in illa simplici apprehensione est error nec falsitas, et tamen illa simplex apprehensio sufficit ad volitionem illius simplicis cuicumque intellecto et amato.

19 Si autem arguas 'a quo intellectu ostenditur hoc, ab errante vel non errante?'[20], – dico quod a 'non errante', sed simplici, cuius non est errare nec verum dicere (istae enim sunt condiciones intellectus componentis et dividentis); et non oportet intellectum ante apprehendere[21] (hoc huic componere vel dividere hoc ab illo), sed sufficit voluntatem comparare hoc ad illud, quia voluntas est vis collativa

---

cumque simplex cuicumque simplici, sufficit quod utrumque simplex possit per se apprehendi ab intellectu.

APSVZBNYOQ(γμυ)

117 Ad — simplex] *om.* Q′ Ad tertium Q^2 | simpliciter A 118 aequalitatem Dei] D. aeq. Q | talis] sola Q | talis — sufficit] s. sola simplex apprehensio YO 119 appetitus] voluntas sive a. PZBN | appetat] apprehendat S | apprehensum] obiectum (*praem.* apprehensum sive N^2) PN 120 apprehendens^1] comprehendens Y | albedinem et apprehendens *om.* V | corvum *om.* Q 121 inesse] *in corr.* P^1 *om.* YOQ | apprehendi] comprehendi V 122 errore^1 *om.* Q | quia — errore^2 *om.* A^* | in — nam *om.* N^* | nam] quia Y | Dei *om.* N | est *om.* O^*(*post* aequalis) 123 Patris V^* | et — apprehendi *om.* YO | et — adhuc] et haec PN′ Vel si nihil esset aequale, adhuc N^2 123-124 Vel — apprehendi *om.* ZB 124 potest PVNOQ | apprehendi absolute] ab. app. Q 124-125 apprehensione *ante* illa (124) AYOQ 125 nec] *add.* aliqua AYOQ | illa simplex apprehensio] i. a. s. AO a. i. s. Q i. a. V i. a. simpliciter Y 126 illius] istius V huius O | simpliciter Y | cuicumque *in corr.* P^1 127 Si — arguas] Si igitur a. YO Cum igitur arguis Q | hoc] *ante* ostenditur AYOQ *om.* V | ab *om.* VYOQ | vel] *add.* a A 128 a] *in ras.* P^1 *om.* NY *rep. post* sed Q 129 istae] illae S | enim sunt] s. e. tantum A′ e. s. tantum A^1 130 intellectum] intelligi Y 130-131 ante apprehendere] an. appetere *ante* intellectum (130) Q | apprehendere] appetere (*et rep. post* hoc Y^*) $AP^2SVBYOQ$ 131 hoc huic] *in corr. et rep. post* componere P^2 hic hoc A hoc VY hoc (*add.* quam O^2) hoc O hoc cum hoc *post* componere Q | componere] *add.* hoc ad hoc Y *add.* cum hoc O | hoc^2] *post* illo V *om.* O | illo] hoc Y 132 voluntatem] voluntati V voluntas Q | comparare] comparere O^* ad comparandum Q | vis] omnis (!) S *om.* Y

8* sufficit *in corr.* O^1 8*-9* utrumque — intellectu] intellectus possit per se apprehendere utrumque simplex Q | possit — apprehendi] per se apprehendatur Y

T [18] Cf. supra n. 7. [19] subintellige: appetitus seu voluntas. [20] Cf. supra n. 7. [21] seu praeintelligere (est enim sermo de praeintellectione, ut patet in argumento supra n. 7).

sicut intellectus, – et per consequens, potens conferre quomodocumque simplicia sibi ostensa, sicut intellectus potest.

[7] Ad quartum[22] posset dici quod voluntas posset velle consequenter 20
'se non esse'[23], quia quilibet 'peccans mortaliter' vult aliquid in quo non vult subesse Deo; et in hoc – ex consequenti – vult 'se non esse', quia non potest esse nisi subsit Deo.

Ad formam tamen argumenti potest dici quod non oportet quod 21
velit consequens, si velit antecedens, quando consequens non est de per se intellectu antecedentis, – sicut ponitur exemplum quod aliquis potest appetere episcopatum non volendo sacerdotium[24]. Et ratio est ista, quia sicut ad 'scire antecedens' non sequitur scire consequens, nisi sciatur consequentia huius ex illo[25], – sic ex 'velle antecedentis' non sequitur velle consequentis, nisi sit 'velle huius consequentiae'; si enim nesciatur consequentia (vel non sit 'velle consequentiae'), non oportet – propter velle antecedens – velle consequens. Nunc autem, in proposito, consequens non est de per se intellectu antecedentis[26]; nec, si esset, esset illa per se habitudo[27] cognita vel volita, – et ideo non oportet velle consequens.

APSVZBNYOQ(γμυ)

133 potest Q 133-134 quomodocumque] quandocumque B quaecumque A 134 sibi *in corr.* Y[1] | intellectus potest] p. i. SVZBQ 135 posset[1]] *post* dici Q potest Y | quod — posset[2] *om.* Q | consequenter = Q *edd.* antecedenter *rell.* (*om.* S) 136 se] sed O | quia] et V | vult] vel O 137 et *om.* O* | ex consequenti] exsistenti *post* esse (137-138) Q 138 quia — esse *om.* Y | subsit] sub YQ 139 tamen *ante* Ad AYOQ 140 velit[1]] *add.* semper S | si] etsi Y | velit[2]] vult YQ | quando] quia P[2] | de *post* se (141) O 141 per *om.* Z+ | aliquis] quis Y 142 appetere episcopatum] velle a. e. V | Et] Cuius Q *om.* O 142-143 Et — ista *om.* Y | ratio est ista] e. illa r. illa (!) V 143 ista *om.* Q | quia] quod A | non sequitur *rep.* O+ 144 illo] isto V | sic] sicut P[2]V ita AYOQ 145 sit] scit Z 146 nescitur ASVZB | vel *rep. ante* nesciatur YOQ | non *om.* V | sit] scit P[2]VZ 147 velle[1]] ⌜...⌟ O+ *om.* SV 147-152 Nunc — quia *rep.* B*(¶ *sign.* Vacat) 148 per se *om.* AYOQ 149 nec] sed O | esset[2]] erit Z *om.* Q | illa] *post* se Y ita Q *om. utrobique* B 150 oportet] debet P potest *ante* non YOQ

T [22] Cf. supra n. 8. [23] scil. volendo antecedens ('se esse aequalem Deo'). – Contra totum contextum (n. 20-21), fere omnes codices loco «consequenter» (lin. 135) erronee tradunt «antecedenter». [24] Cf. DUNS SCOTUS, *Ordinatio* I d. 1 n. 47 (II 33). [25] De hoc exemplum ponit DUNS SCOTUS, *Rep.* II A d. 6 q. 1: «Intellectus potest scire antecedens et non scire consequens, – sicut omnem mulam esse sterilem, et tamen non hanc, quia ignorat consequentiam». [26] scil. in consequentia: 'angelus vult se aequalem Deo, ergo vult se non esse'. [27] scil. consequentis ad antecedens.

22 Ad illud A n s e l m i cap. 60 *De similitudinibus*[28], dicitur quod non potest quis ordinate velle Petrus esse, quia ordinata voluntas non est volendo aliquid et nolendo illud quod necessario sequitur ad ipsum (sive ut intrinsecum, sive non), sed de voluntate 'non ordinata' non oportet[d].

[II. – AD ARGUMENTUM PRINCIPALE]

23 Ad argumentum principale[29] dico quod intellectus intelligens summum verum de aliquo non summo vero errat, sicut intelligendo lapidem esse summum verum; non tamen errat intelligendo lapidem in se intellectione simplici, vel intellectione collativa intelligendo ipsum cui ipsum convenit. Sic voluntas, volendo primum bonum vo-

---

[d] *Adnotatio interpolata*: Nota, secundum Anselmum cap. 6[4*], quod appetiit[5*] aliquid quod esset habiturus si stetisset, et ita non aequalitatem primo, licet – ex consequenti – post peccata alia illud appetierit directe vel indirecte[6*].

APSVZBNYOQ(γμυ)

151 cap. 60] c. 6 PVN *om.* YOQ | similitudinibus] *comp.* P^* | dicitur] Dei Z 152 quis] aliquis S *om.* O^* | ordinate] *post* velle Q *om.* Y | Petrus = O′ penitus Y eius V^2 peius (*utrobique* B) V′O^2 *rell.* γ se μυ | esse] *praem.* non V^2Yμυ | ordinata voluntas] v. o. Q 153 nolendo] volendo SV | necessario sequitur] s. n. Q | ad *om.* V^2 154 ut] *add.* sic Q | intrinsecum] intrinseco SV *praem.* sibi Y *add.* sibi O 154-157 sed — intellectus *om.* O^* 154 non[2] *om.* YO^2 155 oportet] debet B^+ 157 argumentum] primum Y *om.* O^2 158 verum *in ras* O^1 | errat] erat P^*N^* | intelligens Y 159 esse *om.* Y | summum *in corr.* B^2 160 intellectione[1] *in corr.* B^2 | vel] *praem.* scilicet ZB^+ | intellectione[2] *om.* Q 161 ipsum[1]] illud YQ | ipsum[2] *om.* O | Sic] Ita AYOQ | voluntas *om.* Y | primum] ipsum YO 161-162 volitione] voluntate YO 161-163 volitione — bonum *om.* N^2

10*-12* Nota — indirecte = S^2

F *151* Potius ALEXANDER CANTUARIENSIS, *De S. Anselmi similitudinibus* c. 64 (PL 159, 639): «Si etiam beato Petro in gloria par esse volueris, eris; 'in gloria' dico, quia ut Petrus sis in persona, velle non poteris: namque si hoc velles, te ipsum nihil esse velles, – quod velle nequibis».

T [28] Respondet hic ad auctoritatem quam supra non retulerat, quaeque invenitur partim in *Rep.* II B d. 6 q. 1. – Opus a Duns Scoto hic allegatum continet similitudines a S. Anselmo ore prolatas ac dein ab Alexandro, eius socio, scripto traditas atque ordinatas (cf. MÄHLER M., *Anselme de Cantorbéry*, in *Dictionnaire de spiritualité* I, Paris 1932, 694). [29] Cf. supra n. 2.

[4*] ANSELMUS, *De casu diaboli* c. 6 (ed. SCHMITT I 243-244; PL 158, 334-335): «*D.* ... Sed si posses dicere, vellem audire cuiusmodi commodum illud fuit quod et boni angeli iuste nolendo sic profecerunt et mali iniuste concupiscendo sic defecerunt. – *M.* Quid illud fuerit non video; sed quidquid fuerit, sufficit scire quia fuit aliquid ad quod crescere potuerunt, quod non acceperunt quando [illegible], ut ad illud suo merito proficerent». [5*] subintellige: angelus. [6*] Pro hoc textu [illegible] GUIL. DE WARE, *Sent.* II d. 6 q. 2 in corp. (cod. Florent., nat. A IV 42, f. 98*ra*. 97*vb*).

litione simplici, complacendo, non errat, – nec volendo illud alicui cui illud bonum congruit; non congruit autem illud bonum nisi ipsi soli[30]; et ideo volendo illud cuicumque alii a se quasi volitione collativa, errat.

[QUAESTIO 2

UTRUM PRIMUM PECCATUM ANGELI FUERIT FORMALITER SUPERBIA]

[Q. 2] [1] Secundo quaero utrum primum peccatum angeli fuerit formaliter superbia[31]. 24

Quod sic: 25

Augustinus XIV *De civitate Dei* cap. 13: «Malae voluntatis initium quid potuit esse nisi superbia?»; et probat per illud Scripturae, Eccli. 10: *Initium omnis peccati superbia*. Item, in eodem capitulo: «Elationis vitium in diabolo maxime damnari, sacris Litteris edocemur».

Praeterea, in canonica Ioannis: *Omne quod est in mundo, aut est* 26

APSVZBNYOQ(γμυ)

162 nec] non Q 163 cui] ibi P² | illud] *post* bonum Q idem Y | non — bonum *om.* Q | congruit autem] a. c. YO | illud bonum *om.* O | nisi *in corr.* P¹ 164 et *om.* P* | alii] alteri PVZBN | a se] animae V 168 *adnot.* Quaestio 2 A² *et alii* | Secundo quaero] Secundo O Circa secundum Q *om.* A | utrum] *add.* scilicet Q | fuerit] *post* formaliter Q fuit ASO | formaliter *ante* primum Y 170 Quod] Arguitur quod Q | sic *om.* O* 171 XIV] 18 P* 11 V | De civitate Dei] De c. VZ Civitatis S De Trinitate YOQ | cap. *om.* O | 13] 15 YOQ 171-172 Malae — superbia *om.* YO²Q 172-173 Scripturae *om.* P² 173 Eccli. 10 *om.* OQ | 10] 14 ZBN | Initium *in ras.* O²| peccati] creaturae Q *add.* est PB | superbia] etc. OQ | Item] Et V 173-175 Item — edocemur *om.* OQ 173-174 capitulo *om.* ZB 174 vitium] initium A 176 Praeterea] Item A | in¹ *om.* O* | in² *om.* S*

F *171-173* AUGUST., *De civ. Dei* XIV c. 13 [n. 1] (CCL 48, 434; PL 41, 420); Eccli. 10, 15. – Textum Augustini ponemus infra ad lin. *209-210*, quia eadem auctoritas Augustini, divisa, ponitur ad probandum contraria (n. 25 et infra n. 32). *173-175* AUGUST., *De civ. Dei* XIV c. 13 [n. 1] (CCL 48, 435; PL 41, 421): «... contrariumque huic virtuti [scil. humilitati] elationis vitium in eius [scil. Christi] adversario – qui est diabolus – maxime dominari, sacris Litteris edocetur». *176-177* I Ioan. 2, 16: «Omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est et concupiscentia oculorum et superbia vitae».

T [30] scil. Deo. [31] Cf. DUNS SCOTUS, *Lectura* II d. 6 q. 2; *Rep.* II A d. 6 q. 2.

concupiscentia oculorum etc. Non peccaverunt autem concupiscentia oculorum, nec concupiscentia carnis, – ergo superbia vitae[32].

27 Praeterea, arguitur per viam divisivam, quia non potuerunt primo peccare per aliquod nolle, et per consequens non primo per iram neque per avaritiam et huiusmodi[33]; et probatur antecedens, quia omne nolle praesupponit aliquod velle. Nec peccaverunt aliquo 'velle inordinato' circa temporalia, nec peccato carnis, quia talia non sunt eis appetibilia. Igitur per divisionem, exclusis aliis, sequitur quod peccaverunt peccato superbiae[34].

28 Patet etiam per illud Ps. *superbia eorum qui te oderunt* etc.; sed non peccaverunt nisi unico peccato (quia alias peccatum eorum fuisset remediabile[35]), quia non peccaverunt simul pluribus peccatis, quia voluntas non potest simul habere duos actus perfectos sicut nec intellectus[36]; ergo si peccaverunt pluribus peccatis, peccaverunt uno post alterum, – et ita in illo instanti secundo potuerunt poenitere (et ideo peccaverunt post primum instans)[37], quod communiter tenetur

---

APSVZBNYOQ(γμυ)

177 concupiscentia^{1}] *add.* carnis aut concupiscentia YQ | etc.] aut superbia vitae YQ 177-178 etc. — oculorum *om.* P^{2} 177 autem] Et *ante* Non A Sed *ante* Non Q *comp.* S *om.* YO 177-178 concupiscentia^{2} — carnis] primis duobus Q | concupiscentia ... concupiscentia] per concupiscentiam ... per concupiscentiam V 178 oculorum ... carnis] c. ... o. Y | nec] aut SY | superbia vitae] tertio Q etc. YO 179 Praeterea] Item A *add.* hoc OQ | arguo O | divisivam] *comp.* ZN^{2} divisam AVO | potuit Y | primo] *post* peccare (180) A *om.* YO 180 nolle] velle S *add.* praesuppositum Y | non] nec Q *om.* B^{2} | primo *om.* YQ 180-181 iram ... avaritiam] a. ... i. A | neque] nec YQ 181 per *om.* Q | et huiusmodi *om.* YOQ | et^{2} *om.* AVB | probo A 182 Nec — velle^{2} *om.* Y 182-183 inordinato] *rep. ante* Nec (182) V inordinate Y 184 appetitiva Z | aliis *om.* P* 185 peccato superbiae] per superbiam YOQ 186 Patet etiam] Praeterea (*add.* quod per superbiam peccaverunt, patet O) YOQ | per illud Ps.] Psalmus YQ | qui te oderunt *om.* VQ | etc.] ascendit semper SNYO 187 peccato *om.* Y | alias] aut (!) Y | peccatum eorum] e. p. S 188 quia^{1}] ⌜...⌟ N* *om.* YOQ | non] nec OQ | peccaverunt *om.* Q 188-190 quia^{2} — intellectus *om.* YO^{2}Q 189 habere *om.* P*N^{2} | perfectionis P*ZN* | nec] *add.* etiam V 190 ergo si] si e. Y | peccaverunt^{1}] *add.* simul Y 191-192 et^{1} — primum *om.* S 191 illo instanti] inst. il. Q | secundo *om.* YOQ | potuerunt poenitere] poen. pot. PZBN 192 ideo] *in corr.* N^{2} ita YOQ | peccaverunt *om.* B | primum instans] praemium (!) Y | instans *om.* YO* | communiter tenetur] t. c. YOQ

F 186 Ps. 73, 23 (textus cf. supra n. 12).

T [32] Cf. BONAV., *Sent.* II d. 5 a. 1 q. 1 arg. 5 (II 145*a*); a. 2 q. 1 arg. 3 (p. 150*b*-151*a*). [33] scil. et per reliqua peccata de septem capitalibus (cf. infra n. 73). [34] Cf. ALEXANDER HAL., *Summa theol.* II-II n. 91 arg. in opp. et ad 2 (III 108*a*. 108*b*-109*a*); BONAV., *Sent.* II d. 5 a. 1 q. 1 arg. 5-6 (II 145*a*); THOMAS, *Summa theol.* I q. 63 a. 2 ad 2 (V 123*b*); RICHARDUS DE MEDIAV., *Sent.* II d. 5 princ. 1 q. 1 in corp. (II f. 24*vab*). – Cf. infra n. 33. [35] Cf. infra n. 77-78. [36] Cf. BONAV., *Sent.* II d. 5 a. 1 q. 1 in corp. (II 146*ab*). [37] Cf. infra n. 78.

pro inconvenienti, quia tenetur communiter quod peccatum eorum fuit irremediabile[38].

[2] Ad oppositum: 29

Peccatum eorum fuit maximum, quia irremediabile. Superbia autem non est peccatum maximum, – quod patet, quia eius oppositum, scilicet humilitas, non est maximum bonum[39]: tum quia humilitas potest esse informis, caritas non (ergo humilitas minus 'bona')[40]; tum quia, loquendo de virtutibus moralibus, humilitas est quaedam temperantia[41], – omnis autem temperantia est minus perfecta virtus quam amicitia, quae est perfectissima virtus sub iustitia (VIII *Ethicorum*)[42]. Ergo etc.

Praeterea, superbia consistit in irascibili[43]; nullus autem actus 30
'irascibilis' potest esse primus, quia 'irascibilis'[44] est propugnatrix concupiscibilis, – et ideo passiones irascibilis oriuntur ex passionibus concupiscibilis[45].

APSVZBNYOQ(γμυ)

194 fuit] fuerit Q *om.* O* 195 Ad oppositum] Oppos. YO Contra Q 196-197 autem AYOQ 197 peccatum] *post* maximum AYOQ *om.* B* | quia] per YQ 198 scilicet humilitas] quod est h. (*add.* quod Y) NY quod Q *om.* O 199 caritas] *add.* autem PNQ | non *om.* O* | humilitas] *add.* est Q | bonum YQ 201 omnis — est *om.* V | autem] *post* temperantia O *om.* AY | perfecte Y | virtus *om.* N* 203 Ergo etc. *om.* YOQ 204 Praeterea] Item A | autem] quod (!) Q *om.* AYO 205 potest esse] est Y | primus] *add.* simpliciter Q | quia] *add.* vis P^2 | propugnatrix] perpugnatrix A propitiatrix O* 206 ideo] non (!) Y | passiones] pasci pass. (!) Q | irascibilis] irascibiles B eius A *om.* S

F *202* ARISTOT., *Eth. Nic.* VIII c. 1 (AL XXVI^3 298; Θ c. 1, 1155*a* 1-2): «Est enim [amicitia] virtus quaedam, vel cum virtute»; c. 3 (p. 302; c. 4, 1156*b* 7-10): «Perfecta autem est bonorum amicitia, et secundum virtutem similium: isti enim bona similiter ad invicem volunt secundum quod boni, boni autem sunt secundum se ipsos; volentes autem bona amicis, illorum gratia, [sunt] maxime amici».

T [38] Cf. ALEXANDER HAL., *Summa theol.* II-II n. 75 in corp. et n. 99 in corp. (III 93*b*-94*a*. 117*b*); BONAV., *Sent.* II d. 6 a. 2 q. 2 arg. 4 (II 165*b*); d. 7 pars 1 a. 1 q. 1 arg. 4 et in corp. (p. 174*a*. 175*a*-176*b*); THOMAS, *Sent.* II d. 7 q. 1 a. 2 in corp. (ed. Parmen. VI 446*a*-447*a*); *Summa theol.* I q. 64 a. 2 in corp. (V 141*b*); RICHARDUS DE MEDIAV., *Sent.* II d. 7 princ. 2 q. 1 arg. 1 in opp. et in corp. (II f. 30*rb*-30*va*). [39] Cf. THOMAS, *Summa theol.* II-II q. 162 a. 6 arg. 2 (X 323*a*). [40] Cf. ibid. q. 23 a. 7 in corp. et a. 8 in corp. (VIII 171*ab*. 172*ab*); q. 161 a. 5 arg. in opp. (X 300*a*). [41] Cf. ibid. q. 161 a. 4 in corp. (X 299*ab*). [42] Cf. ARISTOT., *Eth. Nic.* V c. 3 (AL XXVI^3 228; E c. 3, 1129*b* 29-30): «In iustitia autem simul omnis virtus est»; DUNS SCOTUS, *Ordinatio* III d. 34 q. un. n. [17. 19]. [43] Cf. THOMAS, *Summa theol.* II-II q. 162 a. 3 arg. in opp. et in corp. (X 316*a*). [44] seu vis irascibilis. [45] Cf. RICHARDUS DE MEDIAV., *Sent.* II d. 5 princ. 1 q. 1 arg. 1 (II f. 24*va*): «Actus 'irascibilis' praesupponit actum concupiscibilis, ergo et

31 Praeterea, superbia videtur esse appetitus excellentiae (quia secundum Augustinum XIV *De civitate* cap. 13: «Quid est superbia nisi perversae celsitudinis appetitus?»)[46], – excellentia autem est respectu aliquorum quibus excellit; sed non appetebat primo aliquid in ordine ad alios, sed prius appetebat aliquid in se quam illud appetebat in ordine ad aliud: sicut nihil est ad alterum nisi quod prius est ad se, ita nullus appetit aliquid in ordine ad aliud nisi quia primo appetit sibi, – et per consequens primo sibi appetebat illam[47].

32 Praeterea, inferiores daemones non videntur appetere dominium disconveniens eis, – nec etiam consensisse dominio Luciferi, quia videtur probabile quod magis appetiverunt subesse Deo quam Lucifero; ergo primum peccatum eorum non fuit superbia[48].

APSVZBNYOQ(γμυ)

208 Praeterea] Item A | excellentiae] *add.* propriae P[2] 208-210 quia — appetitus *om.* OQ 209 De civitate] *ante* XIV V Civitatis S | cap. *om.* V | 13] 5 A 210 nisi *om.* V | excellentia autem] et per consequens e. YO | est *om.* P*O 211 aliquorum] aliorum P | quibus] *add.* alios Q | excellat YOQ | appetebat primo] p. a. O 212 alios] alias V 212-213 alios — ad[1] *om.* S 212 prius] primo O*Q | appetebant A | in] ad P[2] *om.* P′ *add.* ordine ad B | in se *ante* appetebat Q | illud *om.* YOQ 212-213 appetebat] appetebant A appeteret VYO *om.* Q 213 ordine] comparatione YOQ | aliud] alios YQ alteros O | sicut] *praem.* quia P[2] | alterum] *comp.* V | est *om.* APZBN 214 ita] enim *post* nullus Q *praem.* et O | quia] quod V | primo] prius Y 215 primo] prius V *praem.* est Q* | sibi appetebat] a. s. AYO | illam] istam eminentiam V 216 Praeterea] Item A | daemones] *ante* inferiores Q *om.* Y | appetere] appetivisse Q appetisse Y *not.* vel: appetivisse N[2] 217 concessisse Z | Lucifero (!) Q | quia] quod ZN 218 quod] quia N | magis *rep. ante* videtur (217-218) YO[2] | appetiverunt] appetierunt (*add.* tunc V) PV appeterunt O appeterent Y petierunt N | subesse *rep. post* quam A

F *209-210* AUGUST., *De civ. Dei* XIV c. 13 [n. 1] (CCL 48, 434; PL 41, 420): «Porro malae voluntatis initium, quae potuit esse nisi superbia? 'Initium enim omnis peccati superbia est' [Eccli. 10, 15]. Quid est autem superbia nisi perversae celsitudinis appetitus? Perversa enim est celsitudo, deserto eo cui debet animus inhaerere principio, sibi quodammodo fieri atque esse principium: hoc fit cum [voluntas] sibi nimis placet».

inordinatus actus 'irascibilis' inordinatum actum concupiscibilis; sed superbia est in irascibili; ergo [superbia] non fuit in Lucifero inordinatio prima». – De his cf. ALEXANDER HAL., *Summa theol.* I-II n. 162 (II 212*a*-214*b*); THOMAS, *Summa theol.* I q. 59 a. 4 et q. 82 a. 5 (V 96a-97b. 305*a*-306*b*); II-II q. 162 a. 3 (X 315*a*-316*b*); *De malo* q. 8 a. 3 (XXIII 201*b*-206*a*).

T [46] Cf. THOMAS, *Summa theol.* II-II q. 162 a. 1 ad 2 et a. 2 in corp. (X 310*b*. 314*a*); *De malo* q. 8 a. 2 in corp. (XXIII 199*b*). [47] scil. excellentiam. – Cf. BONAV., *Sent.* II d. 5 a. 2 q. 1 in corp. (II 151*b*). [48] Cf. BONAV., *Sent.* II d. 5 a. 2 q. 1 arg. 2 in opp. (II 151*a*); THOMAS, *Sent.* II d. 6 q. 1 a. 2 arg. 2 et ad 2 (ed. Parmen. VI 439*ab*. 440*a*); *Summa theol.* I q. 63 a. 8 arg. 2 et ad 2 (V 137*a*. 137*b*).

[I. – Ad quaestionem]

[3] In ista quaestione tenetur communiter pars affirmativa[49], propter argumentum divisivum ad primam partem[50]. Sed ad videndum veritatem quaestionis, primo videndum est quae fuit malitia in primo angelo peccante, – et secundo, ad quod genus peccati pertinebat illa malitia. 33

[A. – Quae fuit malitia in primo angelo peccante

1. – De actibus voluntatis ordinatis et deordinatis]

Circa primum videndum est primo de ordine actuum voluntatis. Et circa hoc dico quod est in communi duplex actus voluntatis, scilicet velle et nolle: est enim 'nolle' actus positivus voluntatis, quo fugit disconveniens sive quo resilit ab obiecto disconveniente; 'velle' autem est actus quo acceptat obiectum aliquod conveniens. Et est – ulterius – duplex 'velle', quod potest nominari velle amicitiae et velle concupiscentiae, ut dicatur 'velle amicitiae' esse illius obiecti cui volo bonum, et 'velle concupiscentiae' esse illius obiecti quod volo alicui alii amato. 34

APSVZBNYOQ(γμυ)

221 In] Item A^+ | ista] illa O^2 | tenetur communiter] c. t. A *add.* quod N^+ | affirmativa *in corr.* P^2 222 divisum AO | primam] aliam Y secundam O 223 primo *om.* A | videndum] ostendendum (*post* est Q) AYOQ | est *om.* Y 224 peccante *om.* V | quod *om.* Z* | peccati *om.* Y 228 Circa *rescr.* O^2 | videndum] notandum ZB | primo *om.* YOQ | de *rep. ante* primo N^+ | voluntatis] veritatis vol. O *om.* Y 229 Et — voluntatis *om.* Q | quod est] cum sit (sit *post* communi Y) YO | actus] status Y 230 est enim nolle] n. en. (en. *om.* Q) est YOQ | positivus voluntatis] v. p. O 231 disconveniens *in corr.* O^2 | sive quo] sive O^2Q seu Y *om.* O^1 | ab obiecto] a Y 232 autem *om.* YOQ | est actus] a. e. A | quo acceptat] acceptans V | obiectum aliquod] a. o. PN | disconveniens Y | Et *om.* Q | est] *post* ulterius (233) Q cum sit YO | velle² … velle (232-233) *om.* YOQ 234-235 ut — esse] sic Q 234 dicam O | illius] istius Y 235 et *om.* V | esse] est AP^+N^+YO *om.* Z *add.* respectu V | illius *om.* A | obiecti *om.* Q | quod volo *om.* Y 236 alii *om.* YOQ

F 221-222 Alexander Hal., *Summa theol.* II-II n. 71 in corp. (III 88*b*); Bonav., *Sent.* II d. 5 a. 1 q. 1 in corp. (II 146*b*); Thomas, *Summa theol.* I q. 63 a. 2 in corp. (V 123*a*); *Summa contra gent.* III c. 109 (XIV 341*b*); *Sent.* II d. 5 q. 1 a. 3 in corp. (ed. Parmen. VI 434*b*); Richardus de Mediav., *Sent.* II d. 5 princ. 1 q. 1 in corp. (II f. 24*vab*).

T [49] scil. quod primum peccatum angeli fuit superbia. [50] scil. ad «Quod sic»; argumentum divisivum cf. supra. n. 27.

35 Et istorum 'actuum'[51] patet ordo, quia omne nolle praesupponit aliquod velle: a nullo enim refugio, nisi quia non potest stare cum aliquo quod accepto tamquam conveniens; et hoc dicit Anselmus *De casu diaboli* cap. 3, ponens exemplum de avaro, nummo et pane. Et istorum 'duorum velle'[52] patet ordo, quia concupiscentia praesupponit illud velle amicitiae: cum enim 'amatum' sit – respectu concupiti – quasi finis cui volo bonum (nam propter amatum concupisco sibi bonum, quod sibi volo), et cum finis habeat primam rationem voliti, – patet quod velle amicitiae praecedit velle concupiscentiae[53].

36 Et ex isto, probato, sequitur ulterius quod similis est processus in [4]
actibus voluntatis[54] deordinatis: nullum enim 'nolle' est primus actus voluntatis deordinatus, quia non posset haberi 'nolle' nisi in virtute alicuius velle, – et si 'velle' esset ordinatum (acceptando obiectum cum circumstantiis debitis), 'nolle' quod haberetur consequenter, si-

---

APSVZBNYOQ(γμυ)

237 Et] autem *post* istorum Q *om.* YO | quia] quod S 239 quod accepto ... conveniens] coaccepto ... conveniente O 240 cap. 3] c. 2 Y *om.* SV | avaro] auro O* *om.* V *add.* et P*Q 241 Et *om.* AQ | Et istorum] Et illorum V *om.* O | quia] quod SV 242 illud *om.* N^2 | illud — amicitiae] amicitiam Q | cum *om.* Q | amatum] *ante* enim Q *in corr.* O^1 | sit] *add.* amoris O* 242-243 sit— bonum] est quasi finis concupiti Q | concupiti] *in corr.* P^1 concupiscentis ASVN 243 quasi] quod O *om.* V 244 sibi volo] v. s. Q | finis] *praem.* voluntatis Y *add.* voluntatis N^2OQ | habeat *in ras.* P^2 | primam] prius A primi *post* rationem Q | rationem] *om.* B^2 *add.* obiecti AP^2O 245 voliti *in corr.* O^1 | velle[1] *in corr.* O^1 | praecedat AO 246 Et *om.* ASYOQ | ex *om.* V | isto] hoc Z | est processus] p. e. Q 247 actibus voluntatis] velle SVYOQ *add.* velle A | deordinato VY | primus actus] a. p. Q 248 deordinatus] *ante* voluntatis YOQ *in corr.* P^2 deordinatum V deordinate Z deordinantis N* | non posset] cum n. possit V | habere AYQ | in virtute] v. O respectu Y 249 accipiendo SVBQ | obiectum] illud Z *add.* illud PN 250 cum *om.* A | nolle] velle PZ | habetur ZBY | consequenter] communiter Q 250-251 similiter] *in corr.* B^2 simpliciter V sibi YOQ

F 239-240 ANSELMUS, *De casu diaboli* c. 3 (ed. SCHMITT I 239-240; PL 158, 331-332): «Avarus namque, cum vult tenere nummum et mavult panem, quem nequit habere nisi nummum det, – prius vult dare, id est deserere nummum, quam non velit tenere. Non enim illum ideo vult dare quia non vult tenere; sed ideo non vult tenere, quia ut panem habeat necesse habet dare. Nam et antequam habeat, vult habere et tenere, – et cum habet, nequaquam non vult tenere, quamdiu non habet necesse deserere... Non ergo semper est prius non velle tenere quam velle deserere, sed aliquando prius est velle deserere».

T [51] scil. velle et nolle (lin. 228-232). [52] scil. velle amicitiae et velle concupiscentiae (lin. 232-236). [53] Cf. DUNS SCOTUS, *Lectura* II d. 6 n. 25 (XVIII 377): «amor concupiscentiae praesupponit amorem amicitiae». [54] scil. velle et nolle.

militer esset ordinatum[e]; eodem modo, si velle amicitiae esset ordinatum, velle concupiscentiae consequens illud, esset ordinatum, – nam si ordinate amo illud cui amo bonum, ordinate volo quod concupisco sibi[55] cui volo bonum.

[2. – De prima inordinatione 'velle amicitiae']

Sequitur igitur quod simpliciter primus actus voluntatis inordinatus fuit 'primum velle amicitiae' respectu eius cui voluit bonum. Hoc autem obiectum non fuit Deus, quia non potuit Deum inordinate – ex intensione[56] – amare ex amicitia, nam Deus est tale amabile quod ex sola ratione sui, ut obiectum est, dat completam rationem bonitatis actui perfecte intenso. Nec est verisimile quod aliquid aliud a se nimis intense dilexerit actu amicitiae: tum quia inclinatio naturalis magis inclinavit ad se quam ad aliquid aliud creatum sic amandum, – tum quia non videtur quod aliquid aliud a se 'creatum' sic intellexerit sicut se, – tum quia amicitia fundatur super unitatem (VIII *Ethico-* 37

13* [e] *Sequitur textus interpolatus*: nam si ordinate amo, ordinate odio nociva amati[7*].

APSVZBNYOQ(γμυ)

251 esset¹] esse (!) Y | eodem] eo N* | esset²] cum (!) Q   252 illud] eius Y ei O sibi *ante* consequens Q | esset] est Q   253 cui] quod O | amo²] volo A | volo] *add.* illud cui (c. *om.* B¹) bonum volo (v. *om.* B¹) B | volo quod *om.* Q   253-254 quod — sibi] illud ASVYO   254 cui volo bonum] b. Q *om.* ZB   256-257 inordinatus] ordinatus O *om.* V   257 fuit] potest Q   258 inordinate *in corr.* Q¹   259 ex intensione] ex intentione VOQ intensive Y | ex amicitia] amore amicitiae Q | tale *om.* P*   260 ex *om.* V | sola *post* sui A   261 perfecto Y | quod] quia Y | aliquid *om.* V   262 dilexit AB   263 inclinavit] inclinat O inclinatur Y | quam] quod Z | aliud *om.* Y | creatum] *add.* a se Y | creatum sic amandum *om.* ASV   263-264 sic — creatum *om.* O²   264 a] ad S | creatum] *ante* a VO? *ante* aliud Q   264-265 intellexit AVZB   265 sicut *om.* V   265-267 tum — IX Ethicorum *om.* YOQ   265 fundatur] terminatur V

13*-14* nam — amati = Q *edd.*

F *265-266* Aristot., *Eth. Nic.* VIII c. 6 (AL XXVI³ 306; Θ c. 7, 1158*a* 10-13): «Multis autem esse amicum secundum perfectam amicitiam, non contingit, quemadmodum neque amare multas simul: assimilatur enim superabundantiae; tale autem ad unum natum est fieri». Similiter ibid. IX c. 12 (p. 341; I c. 10, 1171*a* 10-13).

T [55] scil. illi. – De usu pronominis «sui, sibi, se» cf. *Prolegomena* ad nostrum vol. XIX 50*-51*. [56] scil. intensive.

[7*] Cf. textus Scoti hic, lin. 253-254.

rum), et etiam 'amicabilia ad alterum' procedunt ex amicabilibus ad se ipsum (ex IX *Ethicorum*). Igitur primus actus inordinatus fuit actus amicitiae respectu sui ipsius.

38 Et hoc est quod dicit Augustinus, XIV *De civitate Dei* cap. ultimo: 'Duo amores fecerunt duas civitates: civitatem Dei amor Dei usque ad contemptum sui, et civitatem diaboli amor sui usque ad contemptum Dei'. Prima ergo radix 'civitatis diaboli' fuit inordinatus amor amicitiae, quae 'radix' germinavit usque ad contemptum Dei, – in quo consummata est ista malitia.

Sic patet de inordinatione simpliciter prima, quae fuit simpliciter in primo velle inordinato.

[3. – DE PRIMA INORDINATIONE 'VELLE CONCUPISCENTIAE']

39 Nunc restat videre de prima inordinatione ipsius 'velle concupiscentiae'. [5]

[a. – DE CONCUPISCENTIA BEATITUDINIS]

40 [Probatur angelum primo concupisse sibi immoderate beatitudinem] – Et videtur ibi esse dicendum quod primo concupivit sibi immoderate beatitudinem. Quod probatur:

APSVZBNYOQ(γμυ)

266 etiam *om.* AV 268 respectu *om.* V 269 XIV] IV V | De civitate] Civitatis S | Dei *om.* AZBOQ 269-270 cap. ultimo] c. 17 V *om.* YO 270 Duo — fecerunt] Hoc est quod fecit YO | civitates] *add.* scilicet V 270-271 Dei^1 — civitatem *om.* A 270 Dei^2] sui Dei (!) Q 271 contemptum] *add.* Dei, igitur prima radix civitatis diaboli amor sui usque ad contemptum Q$^+$(¶ *sign.* Vacat) | sui^1] diaboli O 272 Dei] sui Y$^+$ | Prima ergo] Ergo pr. Q 272-274 Prima — Dei *om.* O* 272 diaboli *rep. ante* civitatis N$^+$ 272-273 inordinatus] inordinata (*add.* scilicet V^2) V 273 amicitiae] *add.* sui Q | germinabit Q 274 consummata] *post* est ZBY consumpta A | ista malitia] m. i. (i.] illa O^2) O^{2}Q *om.* O$'$ 275 Sic] sicut PVZ$^+$Y *add.* igitur NQ | prima] praecisa Y | quae fuit *rep.* P$^+$ | simpliciter^2 *post* inordinato (276) Y 276 inordinato] deordinato PZBN deordinatae naturae V 278 Nunc] *post* restat Q Et YO 282 ibi] *post* dicendum B *om.* ZYQ | esse *om.* YO | dicendum *in ras.* O^2 | prius O | concupiverit Q | immoderate] inordinate VYO^{2}Q

F 267 ARISTOT., *Eth. Nic.* IX c. 9 (AL XXVI^3 335; I c. 8, 1168*b* 1-10): «Aiunt enim oportere amare maxime 'maxime amicum': amicus autem maxime, qui vult – cui maxime vult – bona illius gratia, et si nullus sciet; haec autem exsistunt maxime ipsi ad se ipsum, et reliqua utique omnia quibus amicus determinatur. Dictum est enim [ibid. c. 4 (p. 328; c. 4, 1166*a* 1-2)] quoniam ab [se] ipso omnia amicabilia et ad alios extendit... Maxime enim 'amicus' sibi ipsi et amandum itaque maxime se ipsum». 269-272 AUGUST., *De civ. Dei* XIV c. 28 (CCL 48, 451; PL 41, 436): «Fecerunt itaque civitates duas amores duo: terrenam scilicet amor sui usque ad contemptum Dei, caelestem vero amor Dei usque ad contemptum sui».

Primo sic, nam primum 'concupiscere' inordinatum non processit ex affectione iustitiae, sicut nec aliquod peccatum processit; ergo ex affectione commodi, quia 'omnis actus voluntatis, elicitus, aut elicitur secundum affectionem iustitiae aut commodi', secundum A n s e l m u m . Maximum commodum maxime appetitur a voluntate non sequente regulam iustitiae, et ita primo[57], quia nihil aliud regulat illam voluntatem non rectam nisi appetitus inordinatus et immoderatus illius maximi boni commodi; maximum autem commodum est beatitudo perfecta; ergo etc. – Et haec ratio habetur ab A n s e l m o *De casu diaboli* cap. 4 (quaere ibi).

Secundo probatur hoc, quia primum peccatum in 'concu- 41
piscendo' fuit aliquod velle; nihil enim refugit a se – hoc est ne sibi aliquid contingat – nisi quia eius oppositum concupiscit sibi. Aut ergo illud concupivit amore honesti, aut amore utilis, aut amore delectabilis (quia non est nisi iste triplex amor quo aliquid amatur): non

---

APSVZBNYOQ(γμυ)

284 Primo *om.* S | nam *om.* Q | primum] primo A | concupiscibile AZ[1] | inordinate O 285-286 iustitiae — affectione *om.* V 285 processit] *add.* ex illa affectione (i. a.] a. i. Q) N[2]YOQ | ergo] *add.* processit N[2]YOQ 286-287 quia — commodi] *post* Anselmum (287-288) Q *om.* APSZBN[2] 286 quia] *om.* O* *add.* secundum ipsum Q | voluntatis] *add.* est V 286-287 elicitur] eliciatur O* 287 secundum[2]] *add.* autem APSZBN 287-288 Anselmum] Augustinum O 288 Maximum] *in corr.* O[2] *praem.* Igitur V *add.* igitur YOQ 289 ita] per consequens Q | quia] quod O | nihil *om.* V 289-290 illam voluntatem] v. i. VQ 290 non rectam] vel retardat V | appetitus inordinatus] i. a. O 290-291 inordinatus et immoderatus] im. et in. Y im. Z | et — commodi] illius maximi (*add.* boni commodi et immoderatus O[2]) O 291 illius *rescr.* V[1] | maximi] maxime S | boni commodi] b. sui c. Q c. vel b. V 292 ergo etc. = VN ergo (*add.* etc. B[2]) *rell.* (*om.* YO) | Et *om.* AB | haec] *add.* est O* | habetur ab] breviter (!) V 293 ibi] pro textu Y in textu O *om.* S 294 hoc] *post* quia P*N* *add.* ratione V | quia] quod O | peccatum *om.* S 295 nihil enim] quia n. Q | refugit] *add.* aliquid N[2]Q 295-296 hoc — contingat *om.* Q | sibi aliquid] a. s. YO 296 contingat] coniungatur AP[2]SVZBN | eius oppositum] contrarium est ei quod Y aliquod conveniens O | concupiscit] concupivit N | sibi *om.* A | Aut *om.* Y 297 illud *om.* O | concupivit] *ante* illud Q concupiscit AO | honesti] o[ci] O | honesti — amore[2] *om.* B[2] | amore[1] ... amore[2] *om.* YQ 298 iste] ille SO *om.* A | quo — amatur *om.* YO | amatur] amat Z | non[1]] aut (!) Q

F 287-288 ANSELMUS, *De casu diaboli* c. 4 (ed. SCHMITT I 241; PL 158, 332-333): «Nihil volumus nisi quod iustum aut commodum putamus». 292 Ibid.: «Nihil autem velle poterat nisi iustitiam aut commodum. Ex commodis enim constat beatitudo, quam vult omnis rationalis natura... Peccavit ergo volendo aliquod commodum, quod nec habebat nec tunc velle debuit, quod tamen ad augmentum illi beatitudinis esse poterat... Cernis, ut puto, quia plus aliquid quam acceperat inordinate volendo, voluntatem suam extra iustitiam extendit».

T [57] supple: appetitur.

amore honesti, quia tunc non peccasset; nec amore utilis, quia ille non est primus amor (ex quo enim 'utile' respectu alicuius est utile, nullus primo concupiscit utile, sed illud ad quod est 'utile'). Primo ergo peccavit amando aliquid excessive tamquam summum delectabile; delectabile autem summum est bonum honestum et ipsa beatitudo unde talis; ergo etc. – Et ista ratio potest accipi a Philosopho VIII *Ethicorum*, ex illa communi distinctione boni: utilis, delectabilis et honesti[58].

42 Tertio persuadetur hoc sic, quia omnis potentia appetitiva, consequens in actu suo actum potentiae apprehensivae, appetit primo delectabile convenientissimum suae cognitivae, – vel delectationem in appetibili, quia in tali appetibili maxime quietatur; quod patet de appetitu consequente apprehensionem gustus vel auditus vel tactus, – quia quilibet talis appetit obiectum perfectissimum potentiae apprehensivae, cuius actum consequitur in appetendo. Ergo voluntas separata ab omni appetitu sensitivo, primo omnino appetit illud quod est convenientissimum intellectui, cuius convenientiam sequi-

---

APSVZBNYOQ(γμυ)

300 est] potest esse PN | enim] quia *ante* ex Q | utile] velle A | respectu — est^{2}] e. ad aliquid (aliquod O) YOQ 301 nullus — utile^{2} *om.* O* | primo] plus *post* concupiscit Q | sed] quam Q 301-302 Primo ergo] Ergo pr. NYOQ | amando *om.* S | excessive] extensive V | tamquam summum] t. bonum s. B t. Q *om.* O | summum *post* delectabile (302-303) Y 302-303 delectabile *om.* V 303 delectabile autem summum] s. (summe A) autem (a. *om.* OQ) d. AOQ | bonum] *om.* OQ d. AOQ. | honestum] *add.* in quantum honestum YOQ | et ipsa] vel YO′ ut O^{2} 304 unde — Et] u. talis O′ *om.* O^{2} ergo Q *spat. vac.* Y | ista] illa SO 305 VIII] VI P | ex] et ex YO de S et de V | communi distinctione = ASO d. P^{2}VZBγ d. c. P′ *rell.* μυ | boni *om.* YO 305-306 utilis — honesti] u., h., delectabilis YO in utile, delectabile et honestum Q 307 persuadetur hoc] h. p. AYO | sic *om.* YOQ | quia *om.* SV 308-309 in — cognitivae *om.* O* 308 actum potentiae] *rep.* V a. YOQ | appetit primo] p. a. YO^{2}Q 309 suae cognitivae] sui c. B sive cognitionem V | delectationi S 310 appetibili^{1}] appetitu S tali delectabili YO *praem.* tali V | appetibili^{1} — in *om.* Q | quia] et S 311 apprehensionem *om.* Q* 312 quia] quod O | quilibet] quaecumque ZB | talis] *add.* maxime OQ | perfectissimum] convenientissimum Q 312-313 apprehensivae] appetitivae S cognitivae Q 313 sequitur VY 314 primo] prout B 315 intellectu S

F 304 ARISTOT., *Eth. Nic.* VIII c. 2 (AL XXVI^{3} 300; Θ c. 2, 1155*b* 18-21): «Videtur enim non omne amari, sed amabile; hoc autem esse bonum vel delectabile vel utile. Videbitur autem utique 'utile' esse, per quod sit bonum aliquod vel delectatio; quare amabilia utique erunt et bonum et delectabile, ut fines».

T [58] Cf. THOMAS, *Sententia libri Ethicorum* VIII c. 2 (XLVII^{2} 446*a*): «Sicut videtur visibile, ita amatur amabile, – quod quidem est vel per se bonum (scilicet honestum), vel delectabile, vel utile».

tur illud 'appetere', – vel primo appetit delectationem in tali obiecto, et per consequens beatitudinem, includentem obiectum et actum et delectationem consequentem.

Quarto persuadetur hoc sic: illud primo appetitur a voluntate non 43
regulata per iustitiam, quod – si esset solum – solum appeteretur, et nihil aliud sine eo. Tale est delectatio; non enim excellentia nec quodcumque aliud – si esset 'triste' – appeteretur, sed delectatio vel aliquid tale appeteretur[59].

[6] Quantum igitur ad istum secundum gradum[60], scilicet quantum ad 44
peccatum angeli, videtur quod primo concupierunt beatitudinem:

Quia sicut primum peccatum appetitus visivi esset in appetendo pulcherrimum visibile suae cognitivae (et in quo perfectissime delectaretur, et[61] quietaretur), ita voluntatis coniunctae appetitui sensitivo – quando ipsa non sequitur iustitiam nec regulam rationis – videtur primum appetibile esse aliquid summe delectabile illi appetitui sensitivo cui voluntas maxime conformatur in agendo. Et ideo in hominibus, secundum diversitatem complexionum[62], est dominium appeti-

---

APSVZBNYOQ(γμυ)

316 illud *om.* O 316-317 vel — obiecto *om.* Z 316 delectationem] dilectionem S declarationem O 317 includentem] includendo in beatitudine O | obiectum et] o. S omnem V *praem.* tale Q 318 delectationem] electionem S | sequentem O 319 persuadetur hoc] h. (*add.* idem Y) p. AYO | sic *om.* YO | illud] *add.* enim AYO | a voluntate] v. Z ab (*et sequitur signum paragraphi*) V 319-320 non regulata] n. recta nec reg. A n. recta Q 320 solum solum = P´ZBN´ solum P²N² *rell. edd.* 321 Tale] Et t. Y 321-322 delectatio ... delectatio] declaratio ... declaratio O 321 non] nec YO | nec] vel Q 322 triste] frustra (?) Z² 322-323 sed — appeteretur *om.* Z 324 istum] illum SO *om.* V | quantum²] primum vel praevium A 325 videtur quod] q. v. A | concupierunt] concupivit *in corr.* P²YO² concupiverit Q 326 Quia] *comp.* Y | primum] *post* peccatum V *om.* (*sed reliquit spat. vac. post* peccatum) Y | visivi] visi P* visui Z correspondentis visui Y | appetendo] appetente Y 327 visibile] visivae A* *add.* convenientissimum N²Q | suae] sibi Q | suae cognitivae *om.* V | et] *om.* A *add.* sibi YOQ | perfecte V 327-328 delectaretur] declaretur O 328 et] vel Y | et quietaretur *om.* Q | ita — coniunctae] ista voluntas coniuncta A 329-331 quando — sensitivo *om.* APSZBN² 329 ipsa] voluntas V 330 esse] eius Y 330-331 sensitivo = O curvo γ 331 voluntas maxime] m. v. AO | conformatur] confortatur S | in agendo *ante* maxime Q 331-332 hominibus] omnibus SV 332 est] et ASY 332-334 est — complexionum *om.* O 332 dominium] *add.* et diversitas V

T [59] aliis verbis: sive enim appetatur excellentia sive quodlibet aliud, non appeteretur nisi sub ratione delectabilis. [60] nempe quantum ad inordinatum 'velle' concupiscentiae. Primus gradus in peccato angeli est inordinatum 'velle' amicitiae (cf. supra n. 35-36). [61] scil. 'etiam'. [62] Cf. Avicenna, *Canon medicinae* I fen 1 doctr. 3 c. 1 (I 11*b*): «Complexio est quali-

tuum sensitivorum: si quidem quaelibet cognitiva habet appetitum proprium et secundum diversitatem complexionum est diversitas[63] dominii in cognitivis diversis et in earum appetitivis, in quolibet – inquam – voluntas, secundum praedominium appetitus sensitivi, maxime inclinatur ad actum eius; et ideo quidam, sequentes inclinationem primam sine regula iustitiae, primo inclinantur ad luxuriam, quidam primo ad superbiam et quidam aliter.

45 Voluntas igitur separata ab omni appetitu sensitivo, et per consequens ad nihil inclinata propter inclinationem appetitus sensitivi, ipsa – deserta a iustitia – sequitur inclinationem absolutam voluntatis unde voluntas; et illa[64] videtur esse ad maximum conveniens voluntati sive potentiae appetitivae, quod[65] etiam est maxima perfectio intellectus sive potentiae cognitivae[66], – nam in quo maxime perficitur cognitiva, in illo maxime perficitur appetitiva correspondens illi

---

APSVZBNYOQ(γμυ)

333 sensitivorum *om.* N^{2} | si] *praem.* et Q | quaelibet *om.* Y | habeat Q 333-334 appetitum proprium] p. a. ASQ 334 et] tunc Q | secundum — diversitas = Q *edd.* est d. O d. complexionum est secundum (e. s.] *spat. vac.* Y) diversitatem *rell.* | est] erit Q 334-335 dominii *om.* Y 335 diversis *om.* Q | in^{2} *om.* Q | eorum ASYO 335-336 quolibet inquam] quantum Q 336 praedominium] pr. vel praevie dominium A dominium V 337-339 quidam ... quidam *in corr.* O^{1} 338 inclinantur] *rep. post* superbiam (339) A inclinatur Q 338-339 luxuriam ... superbiam] s. ... l. Y 339 primo *om.* VY | et — aliter *om.* YOQ 340-341 consequens] *add.* quae Y 341 inclinata] inclinatur YQ 342 a *om.* A | a iustitia] amicitia (!) Q | sequitur] sequetur O sed S | inclinationem absolutam] a. i. AYOQ 343 voluntas] voluntatis S *add.* est Q | illa] ita A | ad] aliquid S | inconveniens AP* 344 sive *rep.* Y 344-345 appetitivae — potentiae *om. codd. edd.* 345 cognitivae] *add.* haec autem est beatitudo Q 345-348 ¶ *text.* nam — voluntatis, *litteris italicis impressus, sign.* Additio; non habetur in antiquioribus υ 345-346 maxime perficitur ... maxime perficitur] p. m. ... p. m. Y 346 in] et in V | illo] eodem Y 346-347 illi cognitivae] illius c. Z sibi Q

tas, quae ex actione ad invicem et passione contrariarum qualitatum in elementis inventarum... provenit: quum enim ad invicem agunt et patiuntur suis virtutibus [scil. caliditate, frigiditate, humiditate, siccitate], accidit – in earum summa – qualitas in toto earum similis, quae est complexio».

T [63] Loco «secundum diversitatem complexionum est diversitas» fere omnes codices habent «diversitas complexionum est secundum diversitatem»; est lectio falsa, contradicens verbis immediate praecedentibus: «Et ideo... sensitivorum» (lin. 331-333). [64] subintellige: inclinatio. [65] scil. 'maximum conveniens voluntati'. [66] Verba «appetitivae... potentiae» (lin. 344-345), quae codices ob homoioteleuton omittunt, restituimus iuxta ea quae dicuntur in propositione sequente («nam in quo... illi cognitivae») et iuxta textum parallelum *Lecturae* (cf. DUNS SCOTUS, *Lectura* II d. 6 n. 31 [XVIII 380]), ubi dicitur quod voluntas ut voluntas inclinatur ad «maximum delectabile, quod etiam est maximum intelligibile», seu quod est maxima perfectio intellectus.

cognitivae. Fuit igitur immoderata[67] concupiscentia beatitudinis, quia beatitudo est obiectum voluntatis[68].

46

[7] [Rationes contrariae] – Et si arguatur contra istud[69]:

Primo, quia secundum Augustinum – XIII *Trinitatis* cap. 5 – 'beatitudo ab omnibus appetitur'; quod autem est in omnibus uniformiter, videtur esse naturale; igitur beatitudo naturaliter appetitur. Appetitus autem naturalis semper est rectus, quia a Deo; ergo et voluntas ei consona semper est recta, quia quod est consonum recto, est rectum; ergo in appetendo beatitudinem nullus peccat.

Praeterea, nullus intellectus errat circa principia (II *Metaphysicae*)[70], – ergo nec voluntas circa ultimum finem. Consequentia probatur per illam similitudinem Philosophi ex VII *Ethicorum* et II *Physicorum*: 'Sicut principium in speculabilibus, sic finis in operabilibus'[71]. 47

APSVZBNYOQ(γμυ)
347-348 Fuit — voluntatis = PVZBμυ 347 immoderata = μυ immediata *codd.* 347-348 quia — voluntatis *om.* B 348 voluntatis = υ beatitudinis PVZN´μ intellectus et voluntatis N^2 349 Et *om.* Q Et si arguatur *om.* A | arguatur] arguitur SZBN arguas YQ | contra istud *om.* Q | istud] illud Y 350 Primo *om.* O | quia] quod Z ⌜...⌝ O* | Trinitatis] De Trinitate SVQ *om.* Y | cap. *om.* ZYO | 5] 7 O 351 omnibus] hominibus Y | quod — omnibus *om.* S 351-352 quod — appetitur *om.* O* 351 est *post* omnibus YO^2 351-352 uniformiter] universaliter Q verisimiliter O^2 352 appetitur] appeteretur Q 353 semper est] e. s. S | rectus] res (!) S 354 ei] sibi YOQ | ei consona] eius sola A | est^1] erit PZBN 354-355 quia — rectum *om.* YOQ 354 consonum] *add.* in A 355 nullus] non V nec B 356 Praeterea] *comp.* Q Item A | intellectus = VN^{2}YO *edd.* | errat] peccat N* 357 nec *om.* S 358 VII] II Q 359 Physicorum] Posteriorum Q | Sicut] *add.* est V *add. in ras.* se habet Q^1 | principia PN | sic] ita AYOQ 359-360 sic — operabilibus *om.* B* | operabilibus] agibilibus Y *add.* et agibilibus Q

F 350 AUGUST., *De Trin.* XIII c. 5 n. 8 (CCL 50A, 392; PL 42, 1020): «Quapropter, quoniam verum est quod omnes homines esse beati velint, idque unum ardentissimo amore appetant, et propter hoc cetera quaecumque appetunt..., sequitur ut omnes beatam vitam sciant». 356-357 ARISTOT., *Metaph.* II c. 1 [t. 1] (AL XXV^2 36; α c. 1, 993*b* 4-5): «Quare sic videtur [se] habere [principium] ut dicimus: 'In foribus quis delinquit?'»; (translatio arabico-latina): «Et est modus secundum quem habemus in consuetudine inducere in proverbio, dicendo quod nullus ignorat locum ianuae in domo». 358-360 ARISTOT., *Eth. Nic.* VII c. 12 (AL XXVI^3 287; H c. 9, 1151*a* 16-17): «In actionibus autem 'quod cuius gratiā', [est] principium, quemadmodum in

T [67] Loco «immoderata» codices erronee habent «immediata». [68] Loco «voluntatis» codices erronee habent «beatitudinis». [69] Arguitur (n. 46-48) quod appetere vel concupiscere commodum vel beatitudinem nulla est immoderatio vel deordinatio, ac sic nec aliquod peccatum (contra dicta supra n. 40-45). [70] Cf. DUNS SCOTUS, *Ordinatio* I d. 42 n. 21 (VI 348). [71] Cf. ibid. d. 1 n. 83 (II 62-63); *Lectura* I d. 1 n. 90 (XVI 91); THOMAS, *Sententia libri Ethicorum* VII c. 8 (XLVII^2 415*a*); *Physica* II lect. 15 n. 5 (II 99*a*).

48 Praeterea, tertio: boni habuerunt affectionem commodi sicut mali; sed secundum Anselmum *De concordia*, voluntas 'commoda non velle nequit'; igitur ita volunt boni commodum sicut mali. Ergo omnes aequaliter peccaverunt, si ex affectione commodi peccaverunt; ergo etc.

49 [Solutio istarum rationum] – Ad videndum[f] solutionem istarum rationum[72], distinguo quid possit intelligi per istas affectiones 'iustitiae' et 'commodi', de quibus loquitur Anselmus *De casu diaboli* cap. 4[73]. [8]

Iustitia potest intelligi vel infusa (quae dicitur 'gratuita'), vel acquisita (quae dicitur 'moralis'), vel innata (quae est ipsamet libertas voluntatis). Si enim intelligeretur – secundum illam fictionem Anselmi *De casu diaboli* – quod esset angelus 'habens affectionem commodi et non iustitiae' (hoc est, habens appetitum intellectivum mere ut appetitum talem et non ut liberum), talis angelus non posset

---

[f] *Loco* Ad videndum *a Duns Scoto ponitur*: Ad primum[8*]. Ad videndum.

APSVZBNYOQ(γμυ)

361 Praeterea] Item A | tertio *om.* YQ | boni] *post* habuerunt Y *rep. ante* tertio N⁺ | sicut] *add.* et A 362 sed *om.* P'VNYOQ² | concordia *in spatio relicto vacuo* Q² | commoda] autem commodi V 363 velle nequit] esse (velle Q²) n. velle (v. *om.* Q²) Q | voluerunt A | boni — mali = PSN commodum b. sicut m. ZB *edd.* commodum m. sicut b. *rell.* 364 si] sed A | ex] ex mali O′ mali ex O² *om.* P'N | affectione] perfectione S 365 ergo etc. *om.* VYO | etc. *om.* SQ 366 *et* 15*: Ad videndum (366) = Qμυ Ad — videndum (15*) *rell.* γ 366 videndum] *add.* autem PSVZBN | istarum] *post* rationum (366-367) Q illarum SO 367 posset V | istas] illas SVO 367-368 iustitiae et commodi] c. et i. Y 368 quibus] quo SV 369 cap. 4] *post* diaboli (373) A *om.* SVYOQ 370 Iustitia] Illius scientia V 371 ipsamet] ipsa VYOQ 372 illam fictionem] f. i. Q 373 diaboli] *sequitur spat. vac. in* Y | quod esset] q. Y quare O quaere Q | angelus] *add.* enim Q 374 hoc] id Q | appetitum] *ante* habens PN *post* intellectivum Q 374-375 intellectivum mere] m. i. V 375 mere ut appetitum *om.* Q | appetitum *in corr.* P¹ | talis] *praem.* et A

15* primum] *add.* illorum S

mathematicis suppositiones»; *Physica* II t. 89 (B c. 9, 200*a* 15-16): «Est autem 'necessarium' – et in doctrinis et in his quae secundum naturam fiunt – quodammodo similiter».

F *362* ANSELMUS, *De concordia* q. 3 c. 13 [alias 23] (ed. SCHMITT II 286; PL 158, 539): «Quoniam ergo deseruit [homo] iustitiam, perdidit beatitudinem; et voluntas, quam bonam et ad bonum suum accepit, fervens desiderio commodorum, quae non velle nequit, ... ad falsa... commoda... se convertit». *372-374* ANSELMUS, *De casu diaboli* c. 13 (ed. SCHMITT I 255-258; PL 158, 344-346); c. 19 (p. 264; col. 350-351).

T [72] Cf. supra n. 46-48. [73] Cf. supra n. 40.

[8*] Verba «Ad primum» sunt residuum ex *Rep.* II A d. 6 q. 2. Duns Scotus ad rationes n. 46-48 respondet infra n. 55-62, post aliquas dilucidationes praeambulas (n. 49-54).

non velle commoda, nec etiam non summe velle talia; nec imputaretur sibi ad peccatum, quia ille appetitus se haberet ad suam cognitivam sicut modo appetitus visivus ad visum, in necessario consequendo[74] ostensionem illius cognitivae et inclinationem ad optimum ostensum a tali potentia, quia non haberet unde se refrenaret. Illa igitur affectio iustitiae, quae est 'prima moderatrix affectionis commodi' et quantum ad hoc quod non oportet voluntatem actu appetere illud ad quod inclinat affectio commodi et quantum ad hoc quod non oportet eam summe appetere (quantum scilicet ad illud ad quod inclinat affectio commodi), illa – inquam – 'affectio iustitiae' est libertas innata voluntati, quia ipsa est prima moderatrix affectionis talis.

Et licet Anselmus frequenter loquatur non tantum de actu 50
iustitiae quae est acquisita, sed infusa (quia illam dicit amitti per

APSVZBNYOQ(γμυ)

376 non^{1} — commoda] velle incommoda V | nec etiam] et Y *praem.* et Z *praem.* ergo O | non] *post* summe P^{2}B *om.* P´ZN* | nec^{2}] *add.* etiam A 377 se *in ras.* B^{1} 378 modo] non S´ nunc S^{2} *add.* se habet V | visivus] unius (!) A | in *om.* S 379 ostensionem] visionem V | inclinationem *in corr.* O^{1} | optimum] oppositum O´ obiectum O^{2} *add.* obiectum V 380 refrenaret] *comp.* O 381 Illa igitur] Ig. il. PN* | moderatrix] mediatrix Y 382 et] erit VY *om.* N^{2}Q | ad hoc *om.* [illegible] 382-384 voluntatem — oportet *om.* SZ | actu — eam *om.* Q 382 actu] *post* appetere (382-383) V *om.* P*N* 383 affectio commodi *om.* V 383-385 et — commodi *om.* Y 384 eam] aeque O | quantum — ad^{1} *om.* OQ | scilicet *rep. ante* quod V^{+} 384-385 ad quod] *om.* AS *add.* illud Z 385 illa] ita Z 386 libertas innata] i. l. Y | prima moderatrix] m. ZB primo mediatrix Y 386-387 affectionis *om.* O*(*post* talis, 387)Q 388 licet *in corr.* Z^{1} | Anselmus *om.* PN*(*post* frequenter) | loquatur] loquitur (*et rep. post* tantum Y^{+}) B^{+}Y | tantum] tamen Y 389 est — sed] acquisita e., s. etiam PN | acquisita sed infusa] i. s. a. (*add.* tamen ibi videtur loqui de infusa VYO^{2}) VYOQ | dicit amitti] a. d. AYO

F *388-389* De 'iustitia' simpliciter, non scilicet explicite significando acquisitam vel infusam, loquitur Anselmus, *De veritate* c. 12 (ed. Schmitt I 191-196; PL 158, 480-484); *De conceptu virg.* c. 27 (II 170; col. 461); *De concordia* q. 3 c. 2 [alias 12] (II 265-266; col. 522-523; c. 14 (p. 287; col. 540). 389 Anselmus, *De casu diaboli* c. 16 [c.15] (I 259-260; col. 347): «M. Postquam autem accepit [iustitiam], non dubitas debere [voluntatem velle et non velle secundum iustitiam], nisi aliquā violentiā amittat? – *D.* Semper eam huic debito alligatam puto, sive teneat quod accepit sive sponte deserat... Sed et hoc satis iustum est, ut quod semel accepit iustitiam, semper eam debeat, nisi violenter amiserit... Nam sicut iam dixi, 'debere' decorat, 'non-habere' vero deturpat...; immo non ob aliud illam voluntatem deturpat ex propria culpa 'non-habere', quam quia illam decorat ex bonitate dantis 'debere habere'»; c. 17 (I 262; p. 349): «Tunc enim condicione naturae non poterat [iustitiam] habere, nunc vero merito quoque culpae non debet habere»; c. 18 (p. 263; col. 350).

T [74] scil. 'necessarie' adverbialiter.

peccatum mortale, quod non est verum nisi de iustitia infusa)[75], tamen distinguendo ex natura rei duas rationes primas istarum rationum[76], in quantum altera[77] inclinat voluntatem summe ad commodum, altera[78] autem quasi moderatur eam ne in eliciendo actum oporteat sequi inclinationem eius[79], – nihil aliud sunt ista[80] quam eadem voluntas in quantum est appetitus intellectivus et in quantum libera[81]; quia, sicut dictum est[82], in quantum est appetitus[83] mere intellectivus, summe inclinaretur actualiter ad optimum intelligibile (sicut est de optimo visibili et visu), in quantum tamen liber est, potest se refrenare in eliciendo actum, ne sequatur illam inclinationem – nec quantum ad substantiam actus nec quantum ad intensionem – ad quam potentia naturaliter inclinatur.

51 Potentia autem aliqua, si fuisset appetitiva praecise[84], sequens in actu suo inclinationem eius sicut appetitus visivus sequitur inclinationem visus et visum, licet – inquam – illa non posset appetere nisi intelligibile (sicut nec appetitus visivus potest appetere nisi visibile), tamen non posset tunc peccare, quia non esset in potestate eius aliud nec aliter appetere quam cognitiva ostenderet et inclinaret. Ipsa ea- [9]

APSVZBNYOQ(γμυ)

390 mortale] *add.* quaere Y *add.* quaeris O* | est] esset Y   391 distinguendo — rei] distinguo Q | primas] *add.* et PZ | istarum] *post* rationum (391-392) VQ illarum SO   392 alteri S | voluntatem summe ad = AS et s. v. ad Q v. (v. *om.* YO) naturaliter et (et *om.* O) s. ad VYO *edd.* v. ad s. *rell.*   393 quasi moderatur] m. q. Q | eam *rep. post* oporteat (393-394) Q | ne *om.* O*Q | in *om.* PN   394 ista] illa SVO   395 appetitus] affectus P* | intellectivus] *add.* nude Q *add.* unde (!) O | et] *add.* ultra hoc YOQ   396 in quantum est *om.* Q | mere] *ante* appetitus AYO *post* intellectivus (396-397) Q *rep.* V *rep. ante* appetitus S   396-397 intellectivus] *comp.* Y   397 summe *om.* S | actualiter] naturaliter S *om.* OQ   398 visu] usu O* | tamen *ante* in AYOQ | liber] *post* est Q *in corr.* O² | liber est] libere (!) Y   399 illam = SZBO istam (*post* inclinationem Q) *rell. edd.* | nec] *add.* in P+   400 substantiam] inclinationem N² | nec] *add.* in Q | intensionem] intentionem Q electionem V′ inclinationem V¹   401 quam *om.* N² | naturalis A   402 fuisset] esset A   403 eius] apprehensivae O *om.* Y | visivus] visus Y   403-404 inclinationem — visum] v. et eius i. Q v. YO   404 et visum *om.* V | inquam] in quantum (*post* illa N′) AN′ tunc *ante* licet Q *om.* N²YO   405 visivus] visus A | potest appetere *om.* Q   406 tamen non] n. t. O | eius] sua Q   407 cognitiva ostenderet] o. c. Y | Ipsa *om.* B

T [75] De hoc cf. etiam DUNS SCOTUS, *Lectura* II d. 4-5 n. 31 (XVIII 365). [76] scil. quattuor rationum seu proprietatum per ordinem, quae sunt: affectio commodi et iustitiae, et appetitus intellectivus et liber (iuxta dicta n. 49). – Haec omnia etiam infra (n. 51) «rationes perfectionales» appellantur. [77] scil. affectio commodi. [78] scil. affectio iustitiae. [79] scil. affectionis commodi. [80] scil. affectio commodi et iustitiae. [81] De his satis diffuse cf. DUNS SCOTUS, *Rep.* II A d. 6 q. 2. [82] scil. supra n. 49. [83] id est: 'in quantum appetitus est' etc. [84] scil. absque libertate.

dem, facta iam libera (quia nihil aliud est nisi quod una res includit virtualiter plures rationes perfectionales, quas[85] non includeret si esset sine ratione libertatis), ipsa – inquam – per libertatem suam potest se moderari in volendo, et quantum ad hoc quod est 'velle' ad quod inclinat affectio commodi, et[86] licet inclinet summe ad velle commodum; et ex quo potest moderari, tenetur moderari secundum regulam iustitiae, quae accipitur ex voluntate superiore. Secundum hoc ergo patet quod voluntas libera non tenetur omni modo velle beatitudinem (quae voluntas, si esset tantum appetitus intellectivus, sine libertate, – vellet eam), sed tenetur – in eliciendo actum – moderari appetitum unde appetitus intellectivus, quod est 'moderari affectionem commodi', ne scilicet immoderate velit.

52 Potest autem voluntas – potens se ipsam moderari – immoderate velle beatitudinem quae sibi congruit, tripliciter: vel quantum ad intensionem, puta volendo eam maiore conatu quam sibi congruat; vel quantum ad accelerationem, puta volendo eam sibi citius quam sibi congruat; vel quantum ad causam, puta volendo eam sibi aliter quam sibi congruat, puta sine meritis; – vel forte modis aliis, de quibus omnibus non oportet hic curare.

53 Aliquo igitur istorum modorum probabile est quod excesserit vo-

---

APSVZBNYOQ(γμυ)

409 virtualiter *om.* $YO^{*}Q$ | rationes perfectionales] r. perfectibiles Y perfectiones Q | quas] quam *codd. edd.* | non *om.* VYOQ | includeret *in corr.* O^{2} 410 inquam] in quantum N^{+} enim ZBYOQ | libertatem suam] l. O l. sine ratione libertatis V rationem libertatis Y 410-411 potest se] se p. V 411 moderare ZBNY | quod est *om.* V | velle] v. vel non velle P'N non v. (*add.* illud Q) $P^{2}VZQ$ 412 commodi *om.* Q | licet inclinet] quantum ad hoc quod est non Q | ad] *ante* summe O *in ras.* P^{1} *om.* Q | velle] volendum A 413 commodum] illud Q *om.* O^{2} | et *om.* VO | quo] *add.* se V *add.* non Z | moderari[1]] *ante* potest PS moderare (*ante* potest VN) VZN | moderari[2]] moderare (*praem.* se V) VZBN *om.* YOQ 414 ex] a ZB | Secundum] Ex Y 415 hoc ergo] e. h. A | omni modo] omnino Y 416 beatitudinem] habitudinem Z | quae] quo $O^{*}Q$ | intellectivus] *comp.* B^{+} 417-418 sine — est] non posset $AP^{2}SZBN^{2}$ 418 appetitus] *praem.* est $N^{2}OQ$ *add.* est VY | quod *in corr.* O^{2} | moderare ZBN 419 velit] *add.* beatitudinem A 420 potens — immoderate] se moderate V | potens] *post* ipsam PSN *om.* Q | ipsam *om.* VO | moderari] *ante* se Q moderare BN 421 velle beatitudinem] b. v. B | quae] quam O | quae — congruit *om.* Y | congruit] congruat O *comp.* AN convenit P 421-422 intensionem] intentionem BQ 422 eam] eum Q | maiore conatu] maiorem Y amore m. O | congruit A 423 sibi[1] *om.* VY 423-424 sibi congruat] c. s. Q 424 causam] modum Q | eam] *post* sibi B esse S | sibi *om.* VYQ 425 sibi *om.* A | puta] *add.* si V *add.* appetendo Y | forte *om.* Q | aliis] *ante* modis AYOQ *om.* S 425-426 omnibus *om.* YO 426 curare] tractare V 427 istorum] illorum O | excesserit] excessit V accesserit O

T [85] Loco «quas» codices erronee habent «quam». [86] «et... et» id est: sive... sive.

luntas eius: vel plus scilicet appetendo sibi beatitudinem 'in quantum est bonum sibi' quam amando illud bonum in se, plus scilicet appetendo illud bonum (ut 'obiectum beatificum') esse bonum suum 'tamquam sibi bonum' quam appetendo illud inesse alii (ut 'Deo suo'), – et in hoc est summa perversitas voluntatis, quae est 'uti fruendis et frui utendis' secundum A u g u s t i n u m *83 Quaestionum* quaestione 30; vel, secundo modo, potuit appetere habere statim eam, cum tamen Deus velit eum illam habere post morulam viae; vel, tertio modo, appetendo eam ex naturalibus haberi (non habendo eam gratiose), cum tamen Deus vellet eam haberi ex meritis.

54 Debuit igitur libera voluntas moderari affectionem quantum ad istas circumstantias, quas recta ratio habuit ostendere: quia et debuit beatitudo minus appeti sibi quam Deo, et debuit appeti pro tempore pro quo Deus voluit, et 'ex meritis' pro quibus Deus voluit debere appeti. Igitur si aliquo istorum modorum sequebatur affectionem commodi, non moderando eam per iustitiam (hoc est per infusam, si habuit, – vel acquisitam, – vel innatam sive naturalem, quae est ipsamet libertas), peccavit.

APSVZBNYOQ(γμυ)

428 eius *om.* YOQ | vel *om.* Y | scilicet] *ante* plus O *ante* vel Q 428-430 sibi — appetendo *om.* S 429 illud *om.* OQ | se] *add.* vel N^2Q | scilicet *om.* Q 430 illud bonum] *om.* YOQ *add.* in se quam N^* | ut] vel VO *praem.* vel Y *om.* Q | beatificum] *add.* in communi VYO | esse] est Z^1 inesse sibi ut Q | suum *om.* N 431 tamquam sibi bonum *om.* OQ | appetendo illud] appetere i. Q i. appetere YO *add.* est P^+ *add.* sibi N^+ | inesse alii ut *om.* OQ | alii] illi ASVY | ut] vel V 432 est summa] esset YO | perversitas voluntatis] v. p. Q | quae] in qua A 433 fruendis] fruidis (!) Q | et frui utendis *om.* YO 434 quaestione *om.* Z | 30] 3 YOQ *om.* V | secundo] alio s. A | potest A | habere statim] s. h. OQ s. velle Y 435 tamen *om.* YO | velit] vellet (*post* eum Y) VYOQ | eum] eam A *om.* Z | illam] *post* habere A eam *post* habere YOQ istam V | post] *praem.* iam A *praem.* nisi V | viae] vitae Z^+ 436 modo *om.* Q | ex naturalibus haberi] naturaliter YOQ | non habendo] nolendo Q 437 eam^1 *om.* V | gratiose *rescr.* P^2 | tamen *om.* YO | Deus] *post* vellet V *om.* S | velit A | eam haberi] h. e. Z^+ *add.* nonnisi Q 438 libera voluntas] v. l. YOQ | moderare ZB 439 istas] illas V | quia et = YO q. VQ *edd.* quibus *rell.* 439-440 debuit beatitudo] b. d. YO 440 debuit appeti *om.* Q 440-441 tempore pro] t. ZBQ *om.* S 441 Deus voluit^1] v. D. B *om.* O^* *add.* debere appeti sibi A | Deus^2 *om.* B | debere] *praem.* eam N^2YOQ *add.* eam P^2 442 appeti] *praem.* sibi A *add.* sibi V | Igitur si] Si ig. V *add.* in A | istorum] illorum SVO | modorum] *add.* non A 443 hoc est] et hoc vel Q | est] vel N^2 | si] non Y 444 vel^1] *add.* per AN^2Q | vel^2] *add.* per N^2Q | sive naturalem *om.* YOQ 444-445 ipsa YO 445 peccavit] *in corr.* O^2 *om.* Y

F 433 AUGUST., *De diversis quaest. 83* q. 30 (CCL 44A, 38; PL 40, 19): «Omnis itaque humana perversio est, quod etiam vitium vocatur, fruendis uti velle atque utendis frui».

[10] Per hoc igitur ad argumenta. 55

Ad primum[87]. Voluntas naturalis non est de se immoderata, sed tantum inclinat per modum naturae, – et in hoc non est immoderatio, quia inclinat sicut accepit inclinari, nec est in potestate sua aliud[88]; in potestate autem voluntatis ut libera est actu elicito, est tantum inclinari, vel minus.

Quando ergo accipit quod 'voluntas naturalis est respectu beati- 56
tudinis'[89], concedo, – sed non actualiter immoderata actu elicito: non enim est 'inclinatio appetitus naturalis' aliquis actus elicitus, sed est sicut perfectio prima, – et haec non est immoderata, sicut nec natura cuius est. Tamen ita inclinatur affectione commodi in obiectum suum, quod – si ex se haberet actum elicitum – non posset illum moderari quin eliceretur summe, quantum posset elici; sed voluntas ut habens solam affectionem commodi, naturalem, non est causa alicuius actus eliciti, sed tantum ut libera, et ideo 'ut eliciens actum' habet unde moderetur passionem.

Quando ergo accipitur quod 'voluntas, consona voluntati natura- 57

APSVZBNYOQ(γμυ)

446 igitur *om.* AYOQ 447 immoderata] immota vel innata A moderata O 448-449 per — inclinat *om.* Q | immoderatio] moderatio O^* immoderatus Y 449 accipit V 450 autem] sed *ante* in (449) Q | actu elicito] in a. eliciendo A in eliciendo actum Q | est^2] in Y *om.* O^* 451 tantum *om.*V | minus] *add.* vel magis V 452 accipit] accipitur A accipis SVO accipitis Q | naturalis] *add.* non Y 452-453 beatitudinis] *add.* eius V 453 concedo *om.* Q | sed] quia S | immoderata] inclinata *in ras.* P^2 moderata V | eliciendo A 454 est^1 = AO *ante* enim SV *edd.* *post* naturalis *rell.* | appetitus *om.* Q | sed *in ras.* P^1 454-455 est^2 — prima *om.* O^2 | est^2 — non] nec sic talis inclinatio Q 455 prima] *om.* Y *add.* (= *adnot.*) scilicet quaedam inclinatio naturalis ad aliquid P^2 | est *om.* $V^{\pm}$ | immoderata] ita moderata (!) O | nec *om.* O 456 Tamen] Cum V | ita] sic Q *om.* A | affectione] confectio (!) Q 457 quod] quia S | elicitum] suum V^+ | illum] *rep.* *post* eliceretur (458) Q illud B 457-458 moderare ZNYO 458 quin] *add.* ex sua ratione V | eliceretur] *post* summe PN eliceret (*add.* illum Q) VOQ | summe *om.* $V^{\pm}$ | elici] elicere Q | ut *om.* Y 459 habens = P^2VN^2OQ *edd.* humana secundum P′N′ *rell.* | naturalem] *ante* commodi Y naturali (!) S *om.* OQ 460 actus *om.* O | ut^1 *om.* Y 461 habet] hunc N′ *pon.* habet N^2 | unde moderetur = AOQ *edd.* bene moderatam Y u. moderet *rell.* 462 quod *rep.* O^+ | consona voluntati] a sola voluntate O^*

T [87] Cf. supra n. 46. [88] Respondetur potius ad quamdam obiectionem in primo argumento supra (n. 46) non positam, quam una cum responsione – in eodem primo argumento parallelo – sic enuntiat Duns Scotus, *Rep.* II A d. 6 q. 2: «Sed si dicatur quod immoderate appetebant beatitudinem, – arguitur contra, quia naturalia maxime inclinant ad id quod appetitur appetitu naturali; ergo non immoderate, quia appetitus naturalis rectus est, – et est vehementissimus, quia secundum ultimum potentiae». [89] Cf. supra n. 46 («igitur beatitudo naturaliter appetitur»).

li, semper est recta (quia et illa semper est recta)'[90], respondeo et dico quod consonat sibi in eliciendo actum, sicut illa eliceret si ex se sola ageret; non est tamen recta, quia habet aliam regulam in agendo quam illa[91] haberet si ex se sola ageret: tenetur enim sequi voluntatem superiorem, ex quo – in moderando illam inclinationem naturalem – in potestate eius est moderari vel non moderari, quia in potestate eius est non summe agere in quod potest.

58 Ad secundum[92] dico per idem quod non est in potestate intellec- [11]
tus moderari assensum suum veris quae apprehendit, nam quantum ostenditur veritas principiorum ex terminis vel conclusionum ex principiis, tantum oportet assentire, propter carentiam libertatis. Sed voluntas potest – in se et in potentiis inferioribus – moderari ne illa inclinatio omnino dominetur in eliciendo actum, vel saltem ne actus eliciatur: potest enim avertere intellectum ne speculetur talia speculabilia circa quae inclinaretur, et tenetur avertere si speculatio eorum sit peccatum materialiter intellectui vel formaliter voluntati; sic – ex alia parte – voluntas, respectu finis ultimi, tenetur moderari inclinationem sui ad ipsum ne immoderate velit, alio scilicet modo quam velle debeat et ne alio modo velit illud sibi quam illud sit in se.

APSVZBNYOQ(γμυ)

463 recta^{1}] perfecta S^{*} | et^{1}] etiam V *om.* $AP^{*}N^{*}YQ$ | semper] *post* est^{2} Q *om.* O 463-464 et dico quod] q. (*add.* si O) YO *om.* Q 464 in *om.* YO | eliciendo *in corr.* P^{2} | actum *om.* O | sicut] *add.* et V | se *om.* Z 465-466 non — ageret] n. tamen V *om.* SY 465 tamen] *ante* est A *om.* O 466 illa haberet] h. i. Q | enim *om.* V 467 ex quo] *ante* in^{1} (468) $P^{2}VN^{2}YOQ$ | in moderando] immoderato A *add.* secundum V | illam inclinationem *rep. post* moderari^{2} (468) B 467-468 naturalem] *ante* inclinationem (467) PN *om.* Y 468 est] *add.* illam Y | moderari^{1}] moderare ZNY immoderari A | vel non moderari] non autem voluntatem naturalem O | moderari^{2}] moderare PNY | quia] enim *post* potestate (468-469) Q 469 est] *ante* in^{2} (468) A non e. *ante* in^{2} (468) O | agere] *praem.* illud Y *add.* in (in *om.* O) illud VO | in quod] vel non tantum quantum Q 470 idem] illud A | quod] quia Q 470-471 intellectus] *rep. ante* eius (468) N^{*} voluntatis $S^{2}Y$ *add.* voluntatis VQ 471 moderare ZBNY | quae apprehendit *om.* $P^{2}N$ 472 ostenditur] ostendetur Z ostendatur B | principiorum] eorum O 474 potentiis] *comp.* V | moderari] moderare BNY immoderare Z | illa = ASO ista *rell. edd.* 475 omnino] *post* dominetur Q *om.* N 475-476 actus eliciatur] e. a. Q 476 advertere $S^{*}Z$ 476-477 speculabilia] speculativa vel s. A 477 inclinaretur] inclinetur Y inclinatur V | advertere S^{*} | speculo (!) B | eorum *om.* Z 478 sit] est AYOQ | vel] et AYOQ | sic] sed V ita AYOQ 479 alia] illa Y voluntas *om.* V | moderare ZBNY 479-480 inclinationem sui ad ipsum *rep. post* immoderate (480) N^{*}(¶ *sign.* Vacat) 480-481 alio — se] aliquo modorum praedictorum Q 481 velle debeat] debet v. AYO | et *om.* O^{2} | illud] aliud *post* sibi O *om.* V | sibi] ergo A | sit] *post* se Y *om.* O *add.* volendum N^{2}

T [90] Cf. supra n. 46 («Appetitus autem naturalis... recto, est rectum»). [91] Pronomine «illa», ter hic (n. 57) adhibito, subintelligitur 'voluntas naturalis'. [92] Cf. supra n. 47.

59 Aliter potest dici quod sicut actus intellectus 'considerando principium in se' non potest esse falsus, ita nec actus voluntatis 'amando finem in se' potest esse malus[93], – et iste 'actus'[94] est actus amicitiae, non actus concupiscentiae; tamen sicut actus intellectus posset esse falsus attribuendo veritatem primae causae alicui principio creato, cui non congruit illa veritas, – ita actus voluntatis potest esse malus concupiscendo bonitatem ultimi finis alicui alii ab ultimo fine, eo modo quo non congruit alicui alii.

[12] 60 Ad tertium[95] dico quod in bonis erat inclinatio naturalis ad beatitudinem, quanta erat in malis, – et maior, si habebant meliora naturalia, quia ista inclinatio est secundum perfectionem naturalium; tamen boni, in eliciendo actum, non utebantur voluntate secundum rationem eius imperfectam[96], in quantum scilicet est appetitus intellectivus tantum, agendo scilicet tali modo quo appeterent appetitu intellectivo agere, – sed utebantur voluntate secundum eius perfectam rationem (quae est libertas), agendo secundum voluntatem eo modo quo congruit agere libere in quantum liberum agit: hoc autem erat secundum regulam superioris voluntatis determinantis, et hoc iuste.

APSVZBNYOQ(γμυ)

482 sicut *om.* Y 483 in] ex V | non] nec Y 484 potest esse malus = N^{2}Q *edd.* | et] quia Q | iste] ille SVYO | actus *om.* Q 485 actus^1 *om.* BY | actus^2 *om.* YQ | potest YOQ 486 creato] causato O 487 congruit] *comp.* ASVB$^+$YOQ | illa veritas] v. i. Q 488 bonitatem] rationem Y 488-489 alicui ... eo ... alicui *om.* Q 489 congruit] congruat O *comp.* V 490 inclinatio naturalis] n. i. Y 490-491 beatitudinem] bonitatem P^2(*in corr.*)N 491 habebant] habeant S* habebat ZQ 492 quia] quod Y | ista] *post* inclinatio Q illa SVO *om.* Y | perfectionem] proportionem P^2(*in ras.*)ZB dispositionem Q | perfectionem naturalium] bonitatem naturalem O 493 eliciendo *in corr.* Z^2 | voluntate *om.* S 493-494 secundum — imperfectam = VN^{2}YOQ *edd.* s. rationem P^2 494 rationem eius] e. r. Q | perfectam V 494-495 in quantum — tantum *rep. ante* voluntate (493) V$^+$ 494 scilicet est] e. sc. Y 495 tantum] *ante* appetitus (494) (*utrobique* V) VQ *ante* utebantur (493) P^2 | agendo] *praem.* in V | scilicet] *post* tali A *post* modo SV | appeterent] competeret O^2 *edd.* apparet A appeteret O$'$ *rell.* | appetitu] appetitus (!) V appetitui O^2 495-496 appetitu intellectivo] appetitus intellectivus N^{2}Q 496 agere *om.* ZQ | voluntate] *om.* P^{2}N *add.* eius A 496-497 eius perfectam rationem] p. e. r. V p. r. e. AYO e. p. r. Q 497 agendo] *add.* scilicet Q 498 libere] libero O 499 superioris voluntatis] v. s. V | hoc] haec O

T [93] Verba «potest esse malus» duo tantum codices tradunt, et bene quidem, iuxta contextum (lin. 487). Et patet quod ad voluntatem non pertinet falsitas, sed malitia. [94] scil. actus amandi finem in se. [95] Cf. supra n. 48. [96] Verba «secundum rationem eius imperfectam», quamvis a paucis codicibus tradita, sunt authentica, tum quia cum contextu (lin. 496-497) cohaerent, tum quia secus non haberet sensum explicatio quae statim sequitur.

61 Et cum dicitur 'commoda non velle nequit'[97], respondeo: boni nec potuerunt nec voluerunt nolle sibi beatitudinem, etiam sibi concupiscendo, – sed illam non voluerunt plus sibi quam Deo bene esse in se, sed minus, quia illud 'velle' ita potuerunt moderari per libertatem.

62 Et si obicias 'ergo nullo modo bene appetebant sibi beatitudinem, sed tantum bene moderabantur illud appetere', – respondeo quod habere actum perfectum appetendi bonum sibi, ut per illum magis ametur obiectum in se, hoc est[98] ex affectione iustitiae, quia unde amo aliquid in se, inde volo aliquid in se. Et ita boni potuerunt appetere beatitudinem, ut – habentes illam – perfectius amarent summum bonum: et iste actus concupiscendi beatitudinem, esset meritorius, quia non utitur 'fruendo' sed fruitur eo[99], quia bonum quod concupisco mihi, ad hoc concupisco ut plus amem illud bonum in se.

[b. – DE CONCUPISCENTIA EXCELLENTIAE]

63 Viso igitur de primo inordinate concupito[100], potest poni quod inordinate ulterius concupivit sibi aliquod bonum, scilicet excellen- [13]

APSVZBNYOQ(γμυ)

501 commoda = SYO²Q commodum O' *rell. edd.* | nequit *om.* Z | respondeo] dico quod Q *add.* quod YO | bono (!) V 502 nec] non ZB *om.* S² | potuerunt nec voluerunt] v. n. p. Y | poterunt V | nec²] et S² | nolle] *post* sibi¹ O *om.* S | sibi¹] igitur P² | sibi²] *om.* VOQ *add.* non Y 502-503 concupiscendo] cupiendo Z 503 non voluerunt] n. volunt Y noluerunt Q v. O | bene] haberi O 504 in se *ante* bene (503) PN | quia] qui Z | illud — moderari] ita m. (m.] moderare Y) i. velle potuerunt YO | ita potuerunt] p. (poterunt Q) i. BQ | moderari] *post* libertatem (504-505) A moderare ZBN 504-505 libertatem] voluntatem V⁺ 506 Et *om.* A | obicias] obicis Y obicit SZB obicitur V | bene] boni S² *om.* P*(*post* sibi)O 507 tantummodo Y | bene *post* moderabantur Q | moderabantur = YOQ *edd.* moderabant *rell.* 507-508 quod habere] appetere OQ 508 appetendi bonum sibi] *ante* perfectum Y *om.* OQ | illum] istum Y illud A 508-509 amaretur A 509 hoc *om.* N²Q 510 aliquid *om.* B 511 habentes illam] i. h., per illam et in illa Q h. eam, per illam Y *add.* per illam V *add.* per illam et in illa O 512 et — actus *rep.* V | iste] ille (*utrobique* V) SVYOQ 513 utitur — eo] fruitur sed u. illa Q | quod] *rep. post* hoc (514) Q *om.* AO* 513-514 concupisco ... concupisco *in corr.* O² 514 plus] prius Y | amem] *in corr.* O² ametur Y | illud] *post* se O *om.* Y | bonum *om.* Q 516 Visio (!) O | igitur *om.* YQ | de primo] p. de V | inordinate *in corr.* P¹ | inordinate — poni *om.* O² | concupiscente Q | poni] dici PNO² 517 inordinate] *post* ulterius PN immoderate A | ulterius] *post* sibi V *om.* OQ 517-518 excellentiarum V

T [97] Cf. supra n. 48. [98] scil. hoc fit. [99] Cf. AUGUST., *De diversis quaest.* 83 q. 30 (CCL 44A 38; PL 40, 19): «Et rursus: omnis ordinatio, quae virtus etiam nominatur, [est] fruendis frui et utendis uti». [100] Cf. supra n. 40-62.

tiam respectu aliorum. Vel habuit inordinatum nolle, nolendo scilicet opposita eorum quae concupivit: scilicet nolendo beatitudinem sibi minus inesse quam Deo in se (sive quam Deum esse), vel nolendo exspectare beatitudinem usque ad terminum viae, vel nolendo eam habere ex meritis sed ex se[101], et ex consequenti, nolendo subesse Deo, – et tandem, nolendo Deum esse, in quo tamquam in summo malo consummata videtur malitia[102]: sicut enim nullus actus formaliter melior est quam Deum diligere, sic nec aliquis actus formaliter peior est quam Deum odire.

[B. – Ad quod genus peccati pertinebat malitia in primo angelo peccante]

[14] Quantum ad secundum articulum[103], restat videre de immoderato 64
amore amicitiae[104], quale peccatum sit; et de immoderata concupiscentia beatitudinis[105], quam concupivit sibi secundum aliquem trium modorum expressorum[106]; et de inordinato nolle consequente, et hoc qualecumque nolle inordinatum praedictorum fuerit[107].

APSVZBNYOQ(γμυ)

518 respectu *om.* S | nolle] velle V | nolendo] volendo Z 519-520 beatitudinem sibi] s. b. ASYQ 520 sibi — Deum *om.* O^{2} | inesse *om.* Q | quam^{1}] vel Y *add.* in B | Deo — quam *om.* Q | in se *om.* YO^{2} | sive] vel Y | quam] quod Y | quam Deum] quomodocumque B^{2} | vel] sive Y 520-521 nolendo] volendo A 521 ad *om.* A | viae] vitae Z*O* | nolendo] volendo S*B 522 eam habere] h. e. V | nolendo] volendo B 523 et — esse *om.* Q | tandem] tamen O | nolendo] volendo A | esse] est O 523-526 in — odire *bis tradunt* [*inserto textu interpolato* Sed (23*) — effectus (37*)] PZBN'γ *textum repetitum om.* N^{3}(¶ *sign.* Vacat); ¶ *pro textu repetito adnot.* Istud positum est superius, ubi est suus locus, in tali signo + N^{3}, *quod signum inseruit supra post* esse (523) N^{3}; *text.* (*una cum textu interpolato praedicto*) *sign. tribus punctis* ∴ μ 523 summe SYO 524 malo] nullo B* | consummata] *post* videtur Q consumpta A consummato ZB | videtur] est V | actus *om. in textu repetito* N | formaliter] *post* melior (525) Y *om. in priore textu* P^{2}(*post* est)ZBN 525 melior] *post* est V maior S | est *om.* Y | quam] quod (*in textu rep.* P) PQ | Deum diligere] d. D. AYOQ | sic] ita AYOQ | nec aliquis] nullus YQ | actus *om.* Q | formaliter] formalis *in textu priore* P*ZBN *om.* YQ 526 est] *ante* peior (525) V *om.* (*in textu rep.* N) NYQ | Deum odire] o. D. (*add.* ergo Q) AQ o. Y 529 immoderato] *comp.* S* immoderare Q 531 quam concupivit] *spat. vac.* Y *om.* OQ | sibi *om.* Y 531-532 modorum] *add.* et O* 532 inordinato = AOQ immoderato *rell. edd.* 532-533 et^{2} — inordinatum] quodcumque Q 532 et hoc] in V 533 inordinatum] immoderatum A

T [101] Cf. supra n. 52-54. [102] Cf. supra n. 38. [103] Cf. supra n. 33. [104] Cf. supra n. 37-38. [105] Cf. supra n. 40-62. [106] Cf. supra n. 53. [107] Cf. supra n. 63.

65 Quantum ad primum[108] dicitur quod fuit superbia. Et videtur esse intentio Augustini XIV *De civitate*[109], ubi vult

APSVZBNYOQ(γμυ)

535-537 XIV — placentes *om*. AP^{2}SZBN^{2} 535 De civitate] De civ. Dei cap. 13 μυ De Trinitate (*add*. cap. 17 γ *add*.cap. *et sequitur spat. vac*. Q *add*. quaere V *add*. quaere ibi Y) P^{1}VN^{1}YQγ Trinitatis, quaere O | ubi] ibi VY

F *534* Est opinio fere communis, quam inter alios tenent: ISIDORUS, *Sententiae* I c. 10 n. 7-8 (PL 83, 555): «[Diabolus] mox ut factus est, in superbiam erupit, et praecipitatus est de caelo... Diabolus vero non solum hoc contentus quod se Deo aequalem exsistimans cecidit, insuper etiam superiorem Deo se dicit [II Thess. 2, 4]»; ALCUINUS, *Interrogationes et responsiones in Genesim* n. 93 (PL 100, 526): «Unde evenit diabolo prima mala voluntas? – Cum causa miseriae malorum angelorum quaeritur, ea merito occurrit, quia noluerunt ad illum custodire fortitudinem suam qui est summum Bonum, sed aversi sunt ab illo et ad se ipsos conversi sunt, sua propria delectati potestate. Et iste primus defectus est et prima inopia rationalis creaturae. Et hoc vitium quid aliud nisi superbia nuncupatur?»; RUPERTUS TUITIENSIS, *De gloria et honore Filii hominis, super Matthaeum* XIII (PL 168, 1627): «[Angelus] cadendo factus est diabolus, quia superbivit et sibimet ipse placuit tamquam sibi sufficiens»; *De glorificatione Trinitatis et processione Spiritus Sancti* I c. 8 (PL 169, 59): «Illi namque [scil. angeli mali] cum suo principe diabolo non per infirmitatem seu per ignorantiam, sed per superbiam peccaverunt»; *De victoria Verbi Dei* I c. 8 (col. 1223): «Habuit autem [satanas] materiam superbiendi speciositatem, scientiam et magnitudinem propriae condicionis... At ille vecors, cum in tanto honore esset, non intellexit, et haec omnia vertit in materiam superbiendi... Negavit quippe Deum esse creatorem suum et dixit se esse Deum [*in editione*: Deus]»; GUIL. ALTISSIODORENSIS, *Summa aurea* II tr. 3 c. 2 (SB XVII^{1} 51): «Auctores et magistri concordant in hoc quod superbia fuit primum peccatum angeli, propter quod cecidit»; GUIL. DE ALVERNIA PARISIENSIS, *De universo* II-II [c. 58] (f. 242*va*): «Ipsum praeesse tanta libidine ei placuit, ut [Creatori] subesse non curaverit»; ALBERTUS M., *Sent.* II d. 5 a. 2 in corp. (ed. BORGNET XXVII 112*a*): «Dicendum quod primum peccatum [angeli] absolute fuit superbia, quia appetitus dignitatis indebitus proprie vitium superbiae est»; ad argg. (p. 112*b*-113*a*): «Dicitur propriissime [superbia] appetitus excellendi in gradu dignitatis sive praelationis, et sic est unum capitalium vitiorum, – et est primum peccatum daemonis, quia ipse desideravit perfectionem potestatis super alios in gradu dignitatis et praelationis»; a. 3 in corp. (p. 114*b*); «[Daemon] extulit voluntatem suam et praetulit voluntati divinae»; *Summa theol.* II tr. 5 q. 21 n. 2 in corp. (XXXI 260*b*): «Dicimus... quod superbia primum peccatum daemonis fuit»; BONAV., *Sent.* II d. 5 a. 1 q. 1 in corp. (II 146*b*): «Concedendae ergo sunt rationes primae, quod superbia fuerit primum peccatum [angeli], nam superbia praesumptionis et tumoris primum fuit generatione, superbia ambitionis primum fuit consummatione»; THOMAS, *Sent.* II d. 5 q. 1 a. 3 in corp. (ed. Parmen. VI 434*b*): «Tertio modo dicitur superbia inordinatus appetitus propriae excellentiae, et praecipue in dignitate vel honore... Et sic primum peccatum angeli superbia fuit»; RICHARDUS DE MEDIAV., *Sent.* II d. 5 princ. 1 q. 1 in corp. (II f. 24*vb*): «Restat ergo quod primum peccatum Luciferi fuit inordinatus amor sui, in volendo sibi inordinate excellentiam; sed secundum beatum Augustinum XI Super Genesim [c. 14 n. 18 (CSEL 28^{1}, 346; PL 34, 436)], 'superbia est amor propriae excellentiae', amor scilicet inordinatus; restat ergo quod primum peccatum Luciferi fuit superbia». *535-537* AUGUST., *De civ. Dei* XIV c. 13 [n. 1] (CCL 48, 434-435; PL 41, 420-421): «... hoc fit cum sibi nimis placet

T [108] scil. de immoderato amore amicitiae (n. 64). [109] Loco «De civitate» codices erronee habent «De Trinitate»; sed cf. infra n. 69.

quod praesumptio est 'nimis placere sibi', – et ideo 'superbi' in Scriptura dicuntur *sibi placentes*; igitur cum ista immoderata dilectio sui sit[110] immoderata complacentia sui, proprie fuit superbia, et ita praesumptio.

Sed hic videtur dubium, quia si superbia proprie sit immoderatus appetitus excellentiae propriae, et complacentia sui immoderata non videtur proprie esse immoderatus appetitus excellentiae, – quomodo igitur superbia? 66

Item, secundo: praesumptuosus videtur praeferre se aliis, vel in bonis quae habet vere vel in his quae reputat se habere de se, – amor autem sui immoderatus non videtur esse talis praelatio sui, quia eiusdem rationis videtur esse in malitia immoderate amare se amore amicitiae et alium (ut proximum); sed amando alium immoderate, nullus dicitur praesumptuosus, sed magis luxuriosus; igitur nec sic amando se[g]. 67

---

[g] *Sequitur textus interpolatus*: Item, non peccavit primo in appetendo excellentiam respectu aliorum (ut tamquam dominus), quia bonum sibi et ad se est praecedens, – nec appetendo excellentiam in opinione aliorum, quia tunc fal-

APSVZBNYOQ(γμυ)

536-537 complacere ... complacentes P² 537 igitur] *post* cum N²Q *om.* N' | ista] illa SV | dilectio] *ante* immoderata Q dilectione O² 538 sit — sui *om. edd.* | sit] fuit *in ras.* P² habuit N²(*in ras.*)YO habuerit VQ sive *rell.* | immoderatam VN²OQ | complacentiam VN²YOQ | fuit] *ante* proprie YOQ sicut P*N* 540 hic] *post* videtur Y hoc (*post* videtur O) AOQ | si *om.* Z | proprie *om.* N | sit] est YOQ | immoderatus] immoderatio A immediatus P 541 immoderata *ante* complacentia Q 542 proprie] *post* esse PZBN *om.* YO | excellentiae] *praem.* supple A *praem.* propriae Q *add.* propriae VY 542-543 quomodo igitur] i. q. Q 544 Item, secundo] Praeterea Q | praesumptuosus] superbus YQ | videretur Y | praeferre] *post* aliis Q praeficere AP²N | praeferre se aliis] si se a. praeferret Y 545 habet *rep. post* vere V | vere] proprie A *om.* YOQ | his] bonis VQ aliis ZB 546 autem *om.* YOQ | immoderatus *om.* P*SZBN | videtur] dicitur Q | praelatio sui] p. s. vel praesumptio sui A 547 rationis *om.* Y | videtur — malitia] in m. v. Q | in *om.* O | malitia] *comp.* O* | immoderate] immediate B | amare se] se a. PVZBN *in corr.* O² 548 ut proximum] *rep. post* immoderate A *om.*YOQ | sed] *add.* in Y | alium] aliquem A 549 dicitur] *add.* superbus vel Q

16*-22* Item — reducitur = APSVZBNY *edd.*; ¶ *text sign.*: Extra N² *tribus punctis* ∴ *et nota in mg.* Non ponitur in antiquis originalibus usque ibi 'Ad ista' etc. (551); vide Reportationes; vide in Quolibeto q. 18 art. 3 μ 16* non] nec VB 17* ut *om.* Y | et *om.* V

[contextus cf. supra ad lin. *209-210*]... Unde superbi, secundum Scripturas sanctas, alio nomine appellantur 'sibi placentes' [II Petr. 2, 10]».

T [110] Loco «sit» aliqui codices erronee tradunt «sive», alii vero lectiones variantes invexerunt.

68 Ad ista[111] dico quod amans aliquod bonum immoderate, vult illud 'immoderate' esse magnum bonum, immo maximum; et ideo immoderate – quia absque hoc quod velit aliquid advenire per quod crescat – vult illud magis esse in se quam sit. Et quando non potest ad illud attingere ut illud in se sit magis et maius quam est (quia hoc est impossibile), vult ex consequenti illud esse maximum sicut potest esse maximum, et hoc vel in comparatione vel in opinione: in comparatione, scilicet ut praesit bonis aliorum, – in opinione, ut scilicet alii opinentur bonum suum esse maximum. Et ideo voluntas praeeminendi vel dominandi super alios omnes, sequitur illud 'velle' quo quis vult immoderate bonum suum.

69 Dico igitur ad primum argumentum[112] quod praesumens (ut prae- [15]
sumptio est prima species superbiae[113]) non vult bonum suum praeemi-

---

sam excellentiam appetiisset. Ideo dixit[9*] quod primum peccatum eius non fuit 19*
superbia proprie dicta, sed propter delectationem quam importabat magis videtur reduci ad luxuriam[10*], – sicut peccatum, quo inordinate delectatur quis in speculatione conclusionis geometricae, ad luxuriam reducitur[11*].

APSVZBNYOQ(γμυ)

551 ista] illa SVO argumenta Q | aliquid V 552 immoderate esse] e. i. (*add. seu rep.* vult illud esse Q$^+$) ASYOQ | immo maximum *om.* YOQ | ideo] *add.* non S 553 aliquid] aliquod Y *praem.* sibi P^2 | advenire] adinvenire B invenire ZN venire P* 554 magis] m. vel maius Q *not.* vel: maius N^2 maius N^3 | esse] *ante* magis YOQ *om.* V 554-555 ad illud] ad hoc OQ *om.* V 555 in se *om.* Q | magis et *om.* N^{2}OQ | et maius] et magis AY *om.* V | est] esse V$^+$ | quia *om.* S | hoc] illud N 556 ex *om.* P* 556-557 maximum ... maximum] magnum ... magnum YOQ | sicut — maximum *om.* VZB 557 et hoc vel] *in ras.* A^1 *om.* YO 557-558 vel^2 — comparatione *om.* P^{2}Q 557 in^2 *om.* O 557-558 in^3 — opinione *om.* S 558 scilicet^1] *post* ut Q *in ras.* O^1 | praesit] *add.* in V | aliorum] *ante* bonis V alio O* *om.* Q | in] *praem.* vel AYOQ | ut scilicet] ut O sc. ut praesit bonis quibus Y 559 alii opinentur] o. a. V | bonum suum] illud YOQ | maximum] magnum (*add.* scilicet bonum suum Q) YOQ 559-560 praeeminendi = V^1 *edd.* praeminendi V$'$ *rell.* 560 vel dominandi] v. amandi N$^+$ habendi laudem O secundum laudem bonum suum, scilicet Y | super alios omnes] s. o. a. AVZB s. a. sive laudis Q *om.* O | velle *rep. post* vult (561) OQ 561 quis] aliquis APN | immoderate — suum] immoderatum (-to Q) esse OQ *add.* vel aliquid esse P^2 562 ad — argumentum *om.* P^{2}N | ut] vel P*B 562-563 ut praesumptio] vel p. ut N 563 est *om.* O | est prima species] dicit primam speciem Q 563-565 praeeminere ... praeeminere = V *edd.* praeminere ... praeminere *rell.* (*pro* A *cf.* 565)

19* dixi A | primum] prius S | primum — eius] peccatum pr. suum A 20* importat A 21* reduci *om.* Y | delectatur] *comp.* V declaratur A 22* reducitur] habet reduci V

T [111] scil. ad praedicta dubia (n. 66-67). [112] Cf. supra n. 66. [113] De quattuor speciebus superbiae cf. GREGORIUS, *Moral.* XXIII c. 6 n. 13 (CCL 143B, 1153; PL 76, 258);

[9*] scil. Duns Scotus (loco indicato in nota sequente). [10*] Cf. infra n. 71. [11*] Pro hoc textu interpolato cf. DUNS SCOTUS, *Rep.* II A d. 6 q. 2.

nere bonis aliorum secundum aliquam superioritatem, nec etiam vult illud praeeminere secundum famam (sicut est de illo qui appetit laudem), sed vult illud[114] magnum esse secundum se, et ita magnum quod – sine alicuius alterius adventu – vult illud esse maius omnibus aliis, quae non ita diligit. Hoc modo potest concedi quod immoderata dilectio sui – quae est 'radix civitatis diaboli'[115] – est praesumptio, quia quilibet immoderate se diligens, vult se esse tantum bonum quantum posset proportionari actui quo se diligit; et hoc modo potest exponi Augustinus XIV *De civitate*[116], et bene, quod 'sibi placens immoderate' est superbus (et hoc prima specie superbiae), et hoc non appetendo excellentiam quae est quaedam 'relatio', sed appetendo excellentiam id est 'magnitudinem in se', ex qua magnitudine sequitur eius excellentia ad alios.

Ad secundum[117] dico quod praesumptio non est peccatum intellec- 70
tus, quasi intellectus praesumptuosi iudicaret vel ostenderet se esse tantum quantum non est, – sed est peccatum voluntatis immoderate appetentis bonum suum esse tantum quantum non est, et ex hoc sequitur excaecatio intellectus[118]. Sed quando additur quod etiam 'illud velle sui immoderatum non videtur superbia, sicut nec velle immoderatum proximi'[119], – responsionem quaere[120].

APSVZBNYOQ(γμυ)

564 aliis YO | superioritatem] prioritatem *in corr.* O^{2} *add.* operationis P^{2} | etiam] ita V | 565 praeeminere] praeeminentiae (!) A | famam] formam Q | illo] isto V | appetit] *add.* famam vel Y 566 vult *om.* Q | illud — se] magnum i. in se esse magnum O | magnum esse] e. m. *post* se Y | quod] quia S 567 sine] si sine V | adventu *ante* alicuius YOQ | vult] etiam A *om.* $P^{2}ZN^{2}$ | esse] est PZN^{*} sit A | maius] magis A 568 Hoc] Et hoc O | quod] quia S 570 immoderate *post* diligens YO 570-571 quantum posset] quod possit Q 571 et] ex A | exponi] concedi B^{2} 572 XIV De civitate] XIV De Trinitate (De Tr.] Trinitatis S) ASV *om.* YOQ | sibi] si Z^{*} 572-573 immoderata B^{*} 573 hoc] haec O *om.* Y *add.* est $P^{*}ZBN$ | species ZBN | specie (species P^{*}) superbiae *in ras.* P^{1} 573-574 appetendo] appellando O^{*} 574-575 quae — excellentiam *om.* OQ 575 id] hoc V 576 eius] *post* excellentia PN *om.* Q 578 quasi] quod quasi Y | iudicaret vel ostenderet] o. v. i. Y putet O | vel] et A | se esse *om.* S 578-579 esse tantum] t. e. Y^{*} 579 quantus PNYOQ 580 esse *in ras.* P^{1} | quantum] *in corr.* P^{2} quantus N^{*} | et *om.* $PVZBN^{*}$ 581 excaecatio] exsecatio O executio V | Sed quando] Quod etiam S | etiam illud] i. e. PN 582 sui] *post* immoderatum AYOQ suum V | videtur] *add.* esse Y 583 proximi] alterius YO respectu alterius Q | respondeo ASYOQ

LOMBARDUS, *Sent.* II d. 42 c. 7 n. 2 (SB IV 571); ALEXANDER HAL., *Summa theol.* II-II n. 508 in corp. (III 501*a*); THOMAS, *Sent.* II d. 42 q. 2 a. 4 in corp. (ed. Parmen. VI 770*b*-771*a*); *De malo* q. 8 a. 4 in corp. (XXIII 207*a*); *Summa theol.* II-II q. 162 a. 4 in corp. (X 317*b*-318*a*).

T [114] scil. bonum. [115] Cf. supra n. 38. [116] Cf. supra n. 65. [117] Cf. supra n. 67 («praesumptuosus... habere de se»). [118] Cf. BONAV., *Sent* II d. 5 a. 1 q. 1 arg. 7 (II 145*a*). [119] Cf. supra n. 67: «amor autem... et alium (ut proximum)». [120] Cf. infra n. 74, et etiam supra n. 69 («Hoc modo» etc.).

71 Quantum vero ad inordinationem velle concupiscentiae[121], videtur quod ille appetitus beatitudinis non fuerit proprie superbia, – non quidem quantum ad primam eius speciem: patet, quia praesumptio (secundum quod expositum est in praecedente articulo[122]), si pertinebat ad primum velle inordinatum amicitiae, non pertinet ad aliquod velle concupiscentiae. Et si ad aliquod debeat reduci, videtur magis consonare cum peccato luxuriae: licet enim proprie luxuria sit in actibus carnis, tamen omne delectabile – immoderate appetitum in quantum delectabile – potest dici luxuria, si non est excellentia concupita (qualis non fuit ista 'appetitio beatitudinis'). [16]

72 Quantum ad inordinationem tertii actus, scilicet 'nolle'[123], satis patet quod quodlibet illorum nolle inordinatorum fuit avaritia vel invidia.

73 Et si obiciatur de ipso concupiscere inordinato[124] quod 'non fuit peccatum luxuriae, ergo fuit proprie aliquod aliud peccatum, – et non videtur, per divisionem, quod fuerit aliud quam superbia[125] (et p r o b a t u r divisio per illam famosam et communem divisionem peccatorum mortalium in septem)', – respondeo:

APSVZBNYOQ(γμυ)

584 vero] autem V *om.* AYOQ | velle *om.* P*N 585 fuit VYO | proprie *om.* Z | non^{2}] nec O*Q 586 quidem *om.* YOQ | prima (!) Y | eius speciem] s. e. AYO | quia] quod A 588 ordinatum S^{2} 589 Et] Sed P*ZB | ad *om.* ZB | aliquod] *add.* velle VY | debeat] videatur V | videtur magis] m. v. S^{+}YOQ 590 cum peccato] in p. B *om.* Y | enim *om.* OQ | proprie] *post* luxuria Y *post* sit Q 590-591 actibus carnis] c. a. Y 591 tamen omne] o. t. Q | delectabile] *add.* movens N^{2} | immoderate] in movente PSZBN* 592 si] sed AVZB | est *om.* V 592-593 concupita] concupitus A appetita Q 593 non *om.* V^{+} | ista] *post* appetitio Q illa ASO 594 inordinationem] deordinationem VYOQ ordinationem S | nolle, satis] nolleitatis ZN^{2} 595 quod] quia S | illorum] *in corr.* O^{2} istorum Y | avaritia] ira VYOQ | vel] et Y 597 Et *om.* YOQ | obicitur VSZB | ipso] illo S | concupiscere] *in corr.* P^{2} concupiscentiae Z | inordinato *om.* V 598 proprie *rep. ante* ergo V | aliquod *om.* V 599-600 quod — divisionem *om.* P^{2} 599 fuerit] fuerat O fuit A | quam] a V 601 septem] *add.* scilicet V

F *600-601* CASSIANUS, *De institutis coenobiorum* V c. 1 (CSEL 17, 81; PL 49, 202-203); *Collationes* collat. 5 c. 2. 23 (CSEL 13, 121. 147; PL 49, 611. 639) et praesertim c. 16 (p. 140-142; col. 632-633); GREGORIUS, *Moral.* XXXI c. 45 n. 87 (PL 76, 621); ISIDORUS, *Differentiae* II c. 40 n. 161 (PL 83, 96); *Quaest. in Vet. Test.* In Deut. c. 16 n. 3-4 (col. 366-367); ALEXANDER HAL., *Summa theol.* II-II n. 498 opinio 3 et in corp. (III 485*b*-486*a* et 486*b*-487*b*); n. 496 in

T [121] Cf. supra n. 64. [122] Cf. supra n. 69. [123] Cf. supra n. 64. [124] Cf. supra n. 71. [125] Cf. supra n. 27.

Sive peccata mortalia distinguantur per habitus malos, oppositos bonis (quales sunt septem habitus boni, quattuor scilicet morales[126] et tres theologici[127]), sive – quod magis videtur – per actus bonos (quales sunt actus decem praeceptorum[128]), sive sic sive sic, non esset illa divisio septenaria peccatorum capitalium sufficiens, quia primo modo deberent esse septem peccata capitalia alia ab istis[129] (siquidem infidelitas et desperatio sunt proprie opposita illi septenario et non sunt contenta sub aliquo eorum[130]), sed secundo modo deberent esse decem capitalia, secundum transgressionem decalogi. Haec ergo divisio non oportet quod teneatur sufficiens in omnibus malis actibus, licet ista[131] non sint primo radices (nec forte principalia peccata), sed forte multum communes ad alia peccata, sicut occasiones peccandi.

APSVZBNYOQ(γμυ)

602 habitus] *post* malos A *rep. post* malos Z* actus V*(*post* malos) | oppositos] appe^tos O* 603 quales] aequales YO* | scilicet *om.* AOQ | morales *ante* quattuor Q | et] in S 604 theologici] *ante* tres Q theologicae A | quales] aequales Z*Y 605 non esset] n. erit (*post* capitalium, 606 Q) VSYQ n. est O 606 septenaria] septem YOQ | peccatorum] *post* capitalium A *add.* mortalium Y | primo = Q *edd.* illo *rell.* 607 debent Y | istis] ipsis PZBN | siquidem] sed quid Y 607-608 infidelitas] *comp.* Y* fidelitas A 608 illi] *post* septenario A isti PZBN 609 contentae P | eorum] istorum septem Q | sed] si P | debent AY | decem] septem B *add.* peccata OQ *add.* praecepta vel peccata Y 611 tenetur S | in — actibus] *ante* sufficiens A in omnibus a. malis (*ante* sufficiens YO) NYO quoad omnes actus malos Q | licet] sed S | ista] illa SO 612 sint] sunt AS *add.* nec Y | primae AVNYOQ | principalia peccata] primi (*add.* modi O²) peccandi O´ *not.* vel: principalia peccata O² 612-613 sed — communes *rep.* V | multum *om.* Y 613 communes] conveniens *in textu rep.* V | alia] illa N *om.* Q

corp. et n. 497 in corp. et ad 6 (p. 481*b*-482*a* et 483*a*. 483*b*-484*a*); BONAV., *Sent.* II d. 42 dub. 3 arg. 1-2 in opp. et in corp. (II 977*ab* et 977*b*-978*b*); THOMAS, *Sent.* II d. 42 q. 2 a. 3 in corp. (ed. Parmen. VI 769*ab*); d. 5 q. 1 a. 3 in corp. (p. 434*b*); *De malo* q. 8 a. 1 arg. un. et in corp. (XXIII 191*a* et 194*ab*); *Summa theol.* I-II q. 84 a. 4 arg. in opp. et in corp. (VII 108*b* et 108*b*-109*b*); II-II q. 132 a. 4 in corp. et q. 162 a. 8 in corp. (X 82*b*-83*a* et 327*ab*); RICHARDUS DE MEDIAV., *Sent.* II d. 42 in fine («Circa litteram [Magistri]» etc.) (II f. 170*vab*).

T [126] Cf. Sap. 8, 7. [127] Cf. I Cor. 13, 13. – Cf. THOMAS, *Sent.* II d. 42 q 2 a. 3 arg. 6 (ed. Parmen. VI 769*a*). [128] Cf. Ex. 20, 1-17. [129] scil. alia a contentis in communi divisione septenaria. – Haec alia peccata sunt: imprudentia, iniustitia, intemperantia, paviditas, – infidelitas, desperatio, odium. [130] Cf. THOMAS, *Sent.* II d. 42 q. 2 a. 3 arg. 7 (ed. Parmen. VI 769*a*). [131] scil. peccata (vel vitia), in septenaria divisione contenta, iuxta communem divisionem.

[II. – AD ARGUMENTA PRINCIPALIA]

74 Ad argumenta principalia[132]. [17]

Ad primum[133] dico quod Augustinus loquitur de simpliciter primo peccato, quod fuit inordinatum velle amicitiae, – et illud fuit praesumptio; et concedo quod illa praesumptio fuit simpliciter primum peccatum, sed non ut est prima species superbiae, secundum quod proprie sumitur[134].

75 Ad secundum, de illa divisione Ioannis (*Omne quod est in mundo* etc.)[135], patet per hoc quod praemittit «Omne quod est in mundo», hoc est 'allectivum hominum habitantium in mundo', – ita quod peccata quibus communiter peccant homines, continentur sub illo ternario. Sed non oportet primum peccatum angeli, spirituale (quo angeli primitus peccaverunt), quod contineatur sub isto peccato carnali; immo illud peccatum concupiscendi, in secundo gradu[136], si deberet reduci, magis deberet reduci ad concupiscentiam oculorum: sicut enim in nobis ad concupiscentiam oculorum spectant immoderati appetitus alicuius visibilis pulchri, ita etiam in eis ad concupiscentiam oculorum debet spectare immoderatus appetitus alicuius delectabilis.

76 Ad tertium[137] patet quod illa divisio per septenarium illum, de pec-

---

APSVZBNYOQ(γμυ)

615 Ad *rep.* B^1 616 dico quod *om.* YO 618 illa praesumptio *om.* B 618-619 primum peccatum] pec. pr. A 619-620 sed — sumitur *om.* O* 619 non ut] nec O^2 | ut *om.* Y | est *om.* Z 621 secundum] illud A aliud (*add.* dicendum sicut O) YOQ 621-622 Omne — etc. *om.* NYOQ 622 patet — praemittit *om.* N* | patet — mundo *om.* P* | per hoc quod] p. illud q. Q q. p. h. A quod h. q. P^{2}ZB q. h. S q. N^{2}Y | praemittitur A | mundo] *add.* etc. P^{2}ZB *add.* ita (*om.* N^2) etc. N 623 hoc — mundo = VN^{2}YOγ habitantes in mundo *post* homines (624) Q | allectivum] assecutivum N^2 624 communiter] *ante* quibus (*et rep. post* homines Y) YO | continentur] *post* ternario (625) Y continetur A 625 primum peccatum] pecc. illud YO | angeli *om.* YO | quo] quod O* 625-626 quo — contineatur] contineri Q 626 primitus — quod] *om.* O$'$ peccaverunt O^2 | quod *om.* Y | contineatur] contineretur A contineri *post* carnali (626-627) YO | isto] illo VO 628 reduci^1] *ante* deberet (627-628) PN ad aliquod (*add.* istorum Q) YQ | magis — reduci^2 *om.* Z*(*post* oculorum) | deberet] debet V | sicut] si A 629 enim *om.* Q | in nobis *post* spectant YO 629-631 spectant — debet *om.* N* 629 spectant] spectat (*add. seu rep.* in nobis N^2) N^{2}OQ | immoderatus N^{2}OQ 630 etiam *om.* N^2 631 spectare] *ante* debet Q spectat N*| immoderatus *om.* APSZB | alicuius *om.* YO 632 patet] *add.* per hoc O | quod] quia S | septenarium] *post* illum Q *in corr.* O^2 632-633 de — capitalibus *om.* Q

T [132] Cf. supra n. 25-28. [133] Cf. supra n. 25 (ad secundam partem argumenti non respondetur). [134] Cf. supra n. 69. [135] Cf. supra n. 26. [136] Cf. supra n. 44. [137] Cf. supra n. 27.

catis capitalibus[138] non est sufficiens – comparando ad actum concupiscentiae – nisi per quamdam reductionem; et sic potest concedi quod reducatur ad luxuriam sicut aliquis inordinatus appetitus delectabilis, ut delectabile concupiscentiae vel oculorum.

77 Ad quartum[139] dico quod non fuit unicum peccatum tantum, quia fuerunt multa peccata, sicut dictum est distinctione 5[140].

78 Et cum dicitur quod 'primum peccatum angeli fuit irremediabile'[141], dico quod quando peccavit secundo peccato, adhuc fuit in via, – et per consequens, quando peccavit secundo peccato, potuit poenitere de primo peccato et ultra recipere veniam et misericordiam, et ita primum peccatum ex se non fuit irremediabile; tamen ex quo in illo[142] peccato devenit ad terminum, omnia peccata eius facta sunt irremediabilia: omne enim peccatum alicuius peccatoris, perdurans usque ad terminum, est irremediabile (et qualiter ista irremediabilitas sit tantum ex lege Dei nulli habenti gratiam cum fuerit in termino, dicetur distinctione sequente[143]). Nego ergo quod assumitur ibi 'tantum fuisse peccatum unum'[144]: unde malitia daemonis incepit ab immoderato amore sui, quod non erat maximum peccatum, – et con-

---

APSVZBNYOQ(γμυ)

633-634 concupiscentiae] *add.* vel oculorum Q 634 nisi *om.* V 635 reducatur] reducitur AYOQ | aliquis] omnis VYOQ | inordinatus] immoderatus Y 636 ut] vel SO´ ad O² *om.* A | delectabile *om.* A | concupiscentiae *in corr.* P¹ | vel = PZBNQ 637-653 Ad — odire *post* Dei² (660) A*(*positis in mg. litteris* b a c)YOQ 637 fuit] *comp.* S | unicum peccatum] unum p. *post* tantum Q | peccatum] p. peccata (!) Y 637-638 quia fuerunt] sed Q 638 peccata *om.* Q | est] fuit *ante* dictum AO | distinctione] *praem.* in A *praem.* 1 (in O) quaestione YOQ 639 cum] tunc Z | dicitur = Q dicis AYO *edd.* dicit *rell.* | quod *om.* V | peccatum angeli *om.* YO 639-640 irremediabile] irremissibile O² remediabile B* 640 secundo] primo VY | adhuc] ad hoc O *om.* A 641 et — peccavit *rep.* O 642 peccato *om.* Q | et — misericordiam] quia si poenituisset, invenisset veniam et m. *post* irremediabile (643) Q *om.* O 643 peccatum *om.* O | ex¹] de Q | non *om.* Q | in *om.* Q 644 illo] secundo PZBN | facta *om.* S | sunt] *add.* ut PZBN 645 perdurans] perducens A 646 usque *om.* P*N² | ad] in Y | terminum] *add.* viae Q | est irremediabile] i. e. Q | ista] illa SVO | remediabilitas SY 647 tantum *om.* O | fuerit] fuit AY 648 dicetur *post* sequente ZB | sequente] septima AYOQ 648-649 ibi — unum] fuisse i. tantum u. peccatum Q 649 fuisse] esse (*ante* tantum, 648-649 Y) OY 649 peccatum unum] u. (unicum Y) p. YO | incepit] *ante* malitia O incipit *ante* malitia Y | ab *om.* YO* 649-650 immoderato] inordinato V 650 sui = P²VN²YOQ *edd.* | quod] et Y 650-651 peccatum ... peccatum *om.* YO

T [138] Cf. supra n. 73. [139] Cf. supra n. 28. [140] Cf. supra d. 4-5 n. 45. [141] Cf. supra n. 28. [142] scil. primo. [143] Dicetur nempe Deum disposuisse non dare angelis gratiam cum fuerint in termino, – cf. infra d. 7 n. 51-54. 56. 60. [144] Assumitur scil. supra n. 28: «sed non peccaverunt nisi unico peccato».

summabatur in odio Dei, quod est peccatum maximum, quia ex hoc sequebatur quod non potuit habere volita manente Deo; et ideo ex inordinato appetitu prius potuit velle Deum non esse, et ita odire[h].

---

[h] *Sequitur textus interpolatus*: Sed hic est unum dubium, an scilicet aliquis posset appetere Deum non esse[12*], – quia sicut nihil potest esse obiectum volitionis nisi sub ratione boni, sic nec nolitionis nisi sub ratione mali; in Deo autem nulla apprehenditur ab angelo ratio mali. Nec potest dici quod propter iustitiam possit odiri, quia in sua iustitia non apprehenditur aliqua ratio mali, sicut nec in se ipso: licet enim in effectu eius[13*] appareat aliqua ratio mali, non tamen in ipso; et si hoc sit verum, tunc est dicendum quod odium non est respectu Dei in se, nec respectu iustitiae eius, sed quantum ad effectum appropriatum perfectioni iustitiae. Et per hoc potest dici ad illud Ps. « superbia eorum qui te oderunt »[14*], non quantum ad ipsum in se, sed volendo iustitiam eius non esse vindicantem, – et sic nolunt iustitiam eius quantum ad effectum vindicantem. Et si hoc verum sit, tunc est dicendum quod odium Dei non est maximum peccatum[15*], quia non respicit Deum in se, sed est contra ipsum in comparatione ad effectum; similiter, tunc sequitur quod 'amare Deum' non habeat actum directe contrarium, sed tantum contrarium dilectioni effectus[16*].

APSVZBNYOQ(γμυ)

651 odium B | quod est] q. (et Y) erat VY | peccatum maximum] m. p. Q | quia] et VQ om. O* 652 sequebatur *ante* ex (651) YO | quod] quia Q | potuerit Q 652-653 manente — esse *om*. N^{2} 652 et ideo *om*. Q | ex *om*. O 653 ordinato Z*B | prius potuit] praepotuit B | velle Deum] D. v. N^{2}O | esse *om*. O*

23*-37* Sed — effectus = APSVZBNY *edd*. [*post* odire (526) APZBNY *edd*. *post* Deum esse (523) SV]; ¶ *text. sign*.: Extra N^{2} *tribus punctis* ∴ μ 23* hic — dubium] d. est unum h. A | hic est] e. h. V | scilicet *om*. A | aliquid (!) V 24* posset] possit AVY | nihil potest] p. n. P*N* 24*-25* volitionis … nolitionis] v. bonae … volitionis malae PN 25* boni — ratione *om*. S 26* Nec] Non Y 27* posset V | non *om*. N* 27*-28* sicut — mali *om*. Z^{2} 28*-29* licet — ipso *om*. A 29* sit] est V | est dicendum] d. e. B | est^{2} *om*. Y 30* Dei — respectu *om*. A | in se *rep*. *post* iustitiae N^{+} | nec] *add*. est PN | quantum *om*. S 31* perfectioni] per actionem P*N | Et *om*. Y | ad] quod S | illud *om*. A | Ps.] Psalmistae B *om*. S 31*-32* qui te oderunt] etc. A *add*. etc. VN^{2} 32* non — esse] scilicet V | volendo — non] quantum ad iustitiam eius, non v. eam Y 33* nolunt] volunt B 34* est^{1}] *post* dicendum N *om*. P* 35* contra] circa N^{2} | in *om*. V 36* similiter] *comp*. V | sequitur] sic A 37* dilectioni] delectationi A

T [12*] Cf. supra lin. 653 («velle Deum non esse»). [13*] scil. iustitiae. [14*] Cf. supra n. 28. Textus lin 23*-31* est quasi quaedam introductio, ut per eam possit responderi ad auctoritatem Scripturae, ad quam Scotus supra n. 77-78 non responderat. [15*] Cf. supra lin. 651 («quod est peccatum maximum»). [16*] Qui textum istum interpolatum composuit, attendebat ad dicta Duns Scoti n. 78 (ut patet ex notis 12*. 14*. 15*); textus proinde – olim in margine scriptus – hic suum locum habet. – Cf. Prolegomena.

[III. – Ad argumenta in oppositum]

[18] Ad primum argumentum in oppositum[145] dico quod primum peccatum non fuit maximum: sicut enim in 'bonis' proceditur a magis bono ad minus bonum (sicut a dilectione finis ad dilectionem eorum quae sunt ad finem), ita – e converso – in 'malis' a minus malo proceditur ad maius malum, iuxta illud Augustini XIV *De civitate Dei* in fine: 'amor sui usque ad contemptum Dei'[146]. 79

Alia duo argumenta, scilicet de passione irascibilis respectu concupiscibilis et de appetitu propriae excellentiae (loquendo de excellentia prout dicit comparationem excellentis ad alios)[147], possunt concedi, quia – quantum ad actum concupiscentiae – non primo concupivit excellentiam quae est passio 'irascibilis' vel 'concupiscibilis', sed beatitudinem perfectissimam; tamen si loquamur de primo velle inordinato amicitiae, potest dici quod ille non erat actus nec passio 'irascibilis', sed 'concupiscibilis': si enim 'concupiscibilis' est concupiscere bonum amato, eius est amare ętiam bonum amatum, cui concupiscit illud bonum. 80

Ad illud de Tim. 'Radix omnis peccati' etc.[148]. 81

APSVZBNYOQ(γμυ)

655 primum] secundum AV illud Z 656 a *rep. post* magis Z | magis] maius Y 656-657 bono ... bonum] bonis ... bona Q 657 sicut] sic YO[2](*in corr.*)Q ut V | finis *in corr.* O[2] 657-658 eorum quae sunt] eius quod est YO 658 ita] et V 659 maius] magis VOQ | malum] *add.* et PZ *add.* et maximum A | XIV] 24 *post* civitate A *om.* O | De civitate] Civitatis S 660 Dei[1] = APSN *edd.* | in fine] cap. ultimo Q *om.* VO | sui] fuit (!) Y | Dei[2]] *add.* etc. Y 661 Alia] Ad illa O | scilicet *om.* Q 662 propriae] *post* excellentiae O *om.* YQ 663 possunt] posset OQ 664 quia] quod AZNQ | concupiscentiae] *comp.* N′ *rescr.* N[3] 664-665 concupivit] concupiscunt B 665 irascibilis vel concupiscibilis] c. v. i. Q i. O 666 tamen si] cum S | primo] ipso Y 667 inordinatae O | ille] velle *in ras.* P[2] 668 est *post* bonum[1] (669) V 668-669 concupiscere] concupire Z 669 eius] illius O* | est ... etiam] et. ... est V | etiam] *ante* est Y *om.* OQ 670 bonum] amatum P*N *add.* aliud O 671 Ad — etc. = ASV

T [145] Cf. supra n. 29. [146] Cf. supra n. 38; ut patet, responsio haec (n. 79) procedit iuxta dicta n. 78 («Nego ergo» etc.). [147] Cf. supra n. 30-31. [148] I Tim. 6, 10: «Radix enim omnium malorum est cupiditas». – Argumentum supra non habetur, sed exstat in *Lectura* II d. 6 n. 21 (XIX 376): «Praeterea, 'radix omnium malorum est cupiditas'», ubi tamen particularis responsio non datur, sed generaliter sic dicitur (ibid. n. 58 [p. 387]): «Ad rationes in oppositum patet per ea quae dicta sunt». – Ad argumentum quartum (n. 32) Duns Scotus non respondet.